

”ÄRSYTTÄVÄN PERINTEINEN PERHE”

Sateenkaarevaa perheen ja äidin ääriviivojen uudelleenahmottelua

Noora Bruun
Sosiologian syventävien opintojen tutkielma
Itä-Suomen yliopisto
Joensuun kampus
Sosiologian oppiaine
Helmikuu 2011

Tiedekunta Yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden	Laitos Yhteiskuntatieteiden laitos
Tekijä Noora Stiina Bruun	
Työn nimi ”Ärsyttävän perinteinen perhe”. Sateenkaarevaa perheen ja äidin ääri viivojen uudelleen hahmottelua.	
Oppiaine Sosiologia	Työn laji syventävien opintojen tutkielma
Aika Helmikuu 2011	Sivumäärä 92 s. + liitteet 2 s.
Tiivistelmä - Abstract	
<p>Tässä tutkielmassa tarkastellaan kahden naisen ja heidän yhdessä hankkimiensa lasten muodostamia perheitä. Tarkastelu keskittyy erityisesti sosiaalisiin äiteihin. Aineisto muodostuu seitsemästä kaksiaitisen perheen sosiaalisen äidin teemahaastattelusta.</p> <p>Teoreettisen tarkastelun lähtökohtana on käsitys vanhemmuudesta performatiivisesti rakentuneena. Teoreettinen viitekehys rakentuu Judith Butlerin performatiivisuuden käsitteen ja Kirsi Juhilan tavallisuusretoriikan käsitteen ympärille. Molemmat näistä käsitteistä kuvaavat tapoja, joilla kaksiaitiset perheet ja niiden sosiaaliset äidit neuvottelevat omasta positiostaan heteronormatiivisen ydinperhekäsityksen rajaamassa kulttuurisessa todellisuudessa.</p> <p>Aineistosta esiin nousevia keskeisiä teemoja on se, että merkityksellinen vanhemmuus rakentuu kaksiaitisisissä perheissä ennen kaikkea tekemisen ja hoivaamisen eikä julkisen tunnustuksen kautta. Toistaessaan vanhemmuuden performatiiveja sateenkaariperheen äidit tulevat samalla hahmotelleeksi vanhemmuuden ääri viivoja uudelleen.</p> <p>Sosiaaliset äidit myös pyrkivät rakentamaan omasta perheestään kuvaa normaalina perheenä ja tällä tavalla asettuvat pois ongelmaperheen tai perheinstituution romuttajien leiman alta. Kaksiaitiset perheet rinnastavat oman perheensä perinteisiin ydinperheisiin, koska nekin muodostuvat kahdesta vanhemmasta, jotka ovat hankkineet lapsensa yhdessä. Tällä tavoin nämä perheet tekevät myös erontekoa moniapilaperheisiin ja uudelleen hahmottelevat perheen ääri viivoja.</p> <p>Tutkielmassa nostetaan esille myös kysymys siitä, missä määrin teoreettiset perhettä kuvaavat käsitteet pystyvät kuvaamaan edes lähtökohtaisesti sateenkaariperhettä. Tällä hetkellä käytössä olevat vanhemmuuden käsitteet on suodatettu perinteisen ydinperhenäkemyksen läpi. Näin ollen käsitteiden uudelleenmäärittely olisi tärkeää.</p> <p>Sosiaalinen äitiys kuvastuu aineistossa vanhemmuutena, joka ei ole kokonaan naisvanhemmuutta eikä miesvanhemmuutta. Tutkielma tarjoaakin lisäkysymyksen jatkotutkimukselle siitä, missä määrin sateenkaariperhetutkimus kykenisi valottamaan vanhemmuuden sukupuolittunutta luonnetta. Keskeiseksi kysymykseksi jää, voiko vanhemmuutta koskaan irrottaa sukupuolesta ja biologiasta.</p>	
Asiasanat seksuaaliset vähemmistöt, sateenkaariperheet, äitiys, vanhemmuus, performatiivisuus, vastapuhe	
Säilytyspaikka	Itä-Suomen yliopiston kirjasto
Muita tietoja	

SISÄLLYSLUETTELO

1	<u>JOHDANTO</u>	1
1.1	Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen vanhemmuuden historiaa Suomessa	2
1.2	Sateenkaariperheet tänään	5
1.3	Tutkimuskysymys	7
2	<u>SATEENKAARIPERHETUTKIMUS MEILLÄ JA MUUALLA</u>	11
2.1	Suomalainen sateenkaariperhetutkimus	11
2.2	Angloamerikkalainen sateenkaariperhetutkimus	15
3	<u>VANHEMMUUDEN KÄSITTEET JA POSITIOT</u>	18
3.1	Perhe muokkaajana ja muokattavana	18
3.2	Sukupuoli ja vanhemmuus performatiiveina	21
3.3	Vastapuhe ja tavallisuusretoriikka	25
3.4	Sateenkaariperhe, lesboperhe, kaksiäinen perhe	27
3.5	Naisparin perheenjäsenten nimitysten problematiikka	30
3.6	Äitien ja perheen positiot	32
4	<u>AINEISTONKERUU JA ANALYYSI</u>	34
4.1	Teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä	35
4.2	Mistä aineisto koostuu?	38
4.3	Oma positioni haastattelijana ja tutkijana	39
4.4	Analyysimenetelmä	41
4.5	Tutkimuseettistä pohdintaa	44
5	<u>YKSITYISEN JA JULKISEN VANHEMMUUDEN MERKITYKSET</u>	46
5.1	Vanhemmuuden rakentuminen yksityisissä tiloissa	46
5.2	Hoitovapaan merkitys yksityisen vanhemmuuden rakentajana	47
5.3	Kumpi synnyttää?	49
5.4	Vanhemmuuden rakentuminen julkisissa tiloissa	53
5.5	Sosiaalisten äitien positiot	55
5.6	Perheeksi tunnistaminen	57
5.7	Neuvolat virallisina julkisina tiloina	60
5.8	Miesvanhemmuuden ja naisvanhemmuuden tuolla puolen	65
5.9	Kuinka saada todellisuus ja käsitteet kohtaamaan?	68

6	<u>NORMAALIN RAJOJA AVA(RT)AMASSA</u>	<u>70</u>
6.1	Vastapuhe normaalin positioon asettumisen keinona	71
6.2	Puhetta äidin ja lesbon positiosta (käsini)	76
6.3	Normaaliperheen rajojen uudelleenahmottelua	81
7	<u>JOHTOPÄÄTÖKSET</u>	<u>83</u>
	<u>LÄHDELUETTELO</u>	<u>86</u>
	<u>LIITE 1. HAASTATTELURUNKO</u>	

KIITOS

Ohjaajilleni Päivi Hariselle ja Mari Käyhkölle innostuksesta, kannustuksesta ja monista hyvistä ideoista.

Graduryhmälleni, jonka säännöllisten kokoontumisten ansiosta sain pidettyä motivaationi yllä vaikkei aina niin hotsittanut.

Paula Kuosmaselle käsikirjoitukseni kommentoinnista, korjaamisesta ja suorasta kritiikistä, joka on katoava luonnonvara.

Kaikille haastateltavilleni, jotka ottivat minut vastaan ja jakoivat arvokkaat kokemuksensa.

Vanhemmilleni, jotka opettivat, että kyseenalaistaa saa myös kyselyän jälkeen.

Tulevalle vaimolleni Sadulle, joka muistutti erityisesti gradunteon loppuvaiheessa, että elämää on myös graduni pikku maailman ulkopuolella, ja sitä on hyvä välillä kokea.

1 JOHDANTO

Tämän tutkielman idea lähti alun perin liikkeelle siitä, kun luin yhdysvaltalaisen Harlyn Aizleyn toimittaman teoksen ”Confessions of the Other Mother: Nonbiological Lesbian Moms Tell All!” (2006).¹ Kirja oli täynnä kirjoitelmia, joissa sosiaaliset äidit kertoivat tuntojaan, selviytymiskeinojaan ja kokemuksiaan vanhempana. Kirjoitelmissa sosiaalinen vanhemmuus näyttäytyi yhtä aikaa pelottavan ahdistavana ja vapauttavana. Erityisesti mieleeni painui henkisesti kipuillut äiti, joka kertoi olevansa vihdoinkin sinut oman vanhemmuutensa kanssa melkein vuosi lapsensa syntymän jälkeen: ”Identity is fluid. Over the last few years, I have changed and I will continue to change. As the other mother, I am creating a role that feels right to my family and me.” (emt., 91). Vanhempana oleminen lapselle, jota ei ole itse synnyttänyt, oli kova paikka, koska hänestä tuntui, ettei häntä oikeastaan edes tarvittu. Halusin tutkia juuri tuota. Kuinka löytää oma paikka biologisen äidin rinnalla, kun siihen on kulttuurissamme varattu tila vain isälle?

Erilaisten perhemallien kirjo suomalaisessa yhteiskunnassa on viime vuosikymmenten aikana laajentunut huomattavasti (Jämsä 2007, 165). Myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen muodostamat lapsiperheet ovat tulleet näkyvämmiin esille (emt.; Jämsä 2008, 27). Tämä on aiheuttanut lisääntyvän tarpeen tutkia ja määritellä uudelleen eri perheenjäsenten paikkoja suhteessa toisiinsa ja suhteessa ydinperhemalliin (Forsberg 2003, 9).

Tämän tutkimuksen kohteena ovat sosiaaliset äidit perheissä, jotka koostuvat naisparista ja heidän yhteisistä lapsistaan. Kiinnostuksen kohteena on se, kuinka sosiaaliset (vrt. biologiset) äidit rakentavat omaa vanhemmuuttaan ja positiotaan perheessä. Kulttuuriset, normatiiviset mallit äidin ja isän positioon ovat olemassa ja niiden avulla omaa vanhemmuutta lähdetään usein rakentamaan, mutta sosiaalinen äiti ei istu perinteiseen äidin tai isän muottiin (Dalton & Bielby 2000, 40; Aarnipuu 2002, 49). Minua kiinnostaa se, miltä tämä heistä tuntuu, ja millä keinoilla kaksiäitisisä perheissä luodaan tilaa molemmille, kun heteronormatiiviset sukupuoliroolit eivät ole ”auttamassa”.

¹ Harlyn Aizleyn toimittama teos ei ole akateeminen tutkimus, vaan kokoelma sosiaalisten äitien kirjoittamia tarinoita omasta elämästään. Aizley kertoo saaneensa idean kirjaansa hänen vaimonsa synnytettyä heidän ensimmäisen lapsensa. Aizleyn julkaisemia artikkeleita samasta aiheesta on julkaistu useissa lehdissä ja antologioissa.

Aihepiiri kiinnostaa minua erityisesti kahdesta syystä. Ensimmäkin perheen sisäinen adoptio tuli mahdolliseksi myös samaa sukupuolta oleville pariskunnille syksyllä 2009, joten aihe on ajankohtainen. Useat tutkimukset (ks. esim. Turkia 2008) ovat lähestyneet sosiaalista vanhemmuutta nimenomaan sen ajatuksen pohjalta, miten vanhemmuus on koettu, kun se ei ole ollut juridista. Entä nyt, kun sosiaalinen äiti on myös lain silmissä lapsen virallinen vanhempi? Kulttuuriset representaatiot muuttuvat hitaasti, ja perheenjäsenten positiot ja tehtävät tuottavat yhä yhtä lailla päänvaivaa, vaikka perhe onkin saanut virallisen tunnustuksen olemassaololleen.

Toinen syy aihevalintaan on henkilökohtainen. Lastenhankinta on tullut puheeksi myös oman avovaimoni kanssa, ja tätä kautta olen tullut sekä seuranneeksi julkista keskustelua että pohtinut omaa näkemystäni vanhemmuuksista. Aiheella on siis sekä ajankohtaista, poliittista että myös yksilötason merkitystä.

Katja Yesilova esittää mielenkiintoisen kysymyksen teoksessaan ”Ydinperheen politiikka” (2009). Yesilova kysyy, miten niinkin luonnollinen, jokapäiväinen ja yksityinen asia kuin perhe voi olla niin monien yhteiskunnallisten keskustelujen, säännösten ja rajoitusten hallitsema (emt., 13). Ydinperhe käsitteenä on siitä paradoksaalinen, että toisaalla sitä yritetään perustella luonnollisena osana ihmiselämää, biologisena välttämättömyytenä ja ikuisena totuutena, niin toisaalla kuitenkin tämän ”luonnollisen” ylläpitämiseen ja rajoittamiseen käytetään uskomattomat määrät energiaa yhteiskunnan ja instituutioiden taholta. Yesilova kysyykin: ”Mitä voi olla luonnollisen politiikka? Eikö luonnollinen ole ei-poliittista?” (emt.).

Tämän tutkielman tavoitteena on siis analysoida äitien tekemää arjen politiikkaa. Aion eritellä vanhemmuutta olemisena ja erityisesti tekemisenä, kun perhe koostuu kahdesta äidistä. Keskityn tarkastelemaan perheen ei-synnyttäneen äidin kokemuksia. Tavoitteenani on ymmärtää paremmin, millä tavalla vanhemmuus rakentuu ja miten sitä rakennetaan, kun lapsi ei ole biologisesti oma ja oma perhe ei usein näyttäydy perheenä ulospäin.

1.1 Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen vanhemmuuden historiaa Suomessa

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvilla on ollut aina lapsia (Jämsä 2007, 163). Kuitenkin vasta 1990-luvulla parisuhteen rekisteröintikeskustelun yhteydessä alettiin

puhua homo- tai lesbovanhemmuudesta. Tähän saakka seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kuuluvat biologiset vanhemmat oli nähty yksinhuoltajina ja heidän mahdolliset samaa sukupuolta olevat kumppaninsa lapsille vieraina. (Kuosmanen 2000, 11).

Lesbous ja äitiys on perinteisesti nähty toisensa poissulkevinä ominaisuuksina (Weston 1997, 22; Kuosmanen 1996, 182), ja tämä vastakkainasettelu aiheutti ja aiheuttaa yhä vilkasta keskustelua esimerkiksi puhuttaessa hedelmöityshoidoista tai perheen sisäisestä adoptiosta. Vielä 1980–90-luvuilla suuri osa sateenkaariperheistä oli yksinhuoltajaperheitä tai uusperheitä, joissa lapset olivat syntyneet heteroseksuaaliseen parisuhteeseen (Kuosmanen 2000, 7; Jämsä 2007, 164; 2008, 33, 43). Tämän vuoksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perheet on rinnastettu usein uusperheeseen, vaikka yhä useampi muistuttaakin enemmän ydinperhettä. Perinteinen ydinperhe koostuu äidistä, isästä ja heidän yhdessä hankkimistaan lapsista. Tällä hetkellä kahden äidin ja heidän yhdessä hankkimiensa lasten muodostama ydinperhe onkin yleisin sateenkaariperheen muoto (Kuosmanen 2009, 185).

90-luvulla gayby-boom, eli seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen vauvabuumi, alkoi levitä ympäri maailmaa (Jämsä 2007, 165). Ilmiö rantautui myös Suomeen ja sateenkaariperheiden kirjo alkoi kasvaa. Samaan aikaan seksuaalivähemmistöjen vanhemmuus tavoitti myös median kiinnostuksen, ja kaappien ovet alkoivat aueta kovalla narinalla (Kuosmanen 2007c, 27). Vuonna 1997 perustettiin Sateenkaariperheet ry tukemaan seksuaalivähemmistöjen perheitä (Jämsä 2007, 165), ja samana vuonna hedelmöityshoidot tulivat mahdollisiksi naispareille ja itsellisille naisille (Kuosmanen 2007c, 27). Samaan aikaan kun sateenkaariperhepoliittinen keskustelu saavutti jalansijaa julkisella areenalla, alkoi ilmestyä sateenkaarevia ydinperheitä, jotka koostuivat kahdesta naisesta ja heidän lapsistaan tai kahdesta miehestä ja heidän lapsistaan, joista jälkimmäiset ovat tosin vieläkin melko harvinaisia Suomessa (Jämsä 2007, 165). Myös kolmi- ja neliapilaperheet lisääntyivät. Tällaisissa muodostelmissa perhettä olivat perustamassa useampi kuin kaksi vanhempaa, esimerkiksi kaksi naista ja mies tai kaksi samaa sukupuolta olevien muodostamaa pariskuntaa. (emt.; ks. lisää määrittelmistä luvusta 3.4). Vuonna sateenkaariperheistä 44 prosenttia oli naisparin ydinperheitä, 14 prosenttia uusperheitä, 9 prosenttia moniapilaperheitä ja kahdeksan prosenttia transvanhempien perheitä (Kuosmanen 2007c, 41).

Todellista sateenkaariperheiden määrää on vaikeaa laskea, koska Suomessa tilastoidaan ainoastaan ne lapset, jotka asuvat rekisteröidyssä parisuhteessa elävien vanhempien luona (Jämsä 2008, 44; Lapsiperheet tyypeittäin). Vuonna 2009 tällaisia perheitä oli 229, eli 0,04 prosenttia Suomen kaikista lapsiperheistä (Lapsiperheet tyypeittäin). Joidenkin arvioiden mukaan joka kymmenes suomalainen kuuluu seksuaali- tai sukupuolivähemmistöön (Lehtonen 2006, 9). Todellinen sateenkaariperheiden määrä on siis luultavasti huomattavasti tilastoitua suurempi, ja Suomessa voidaankin arvioida olevan tuhansia sateenkaariperheitä (Jämsä 2008, 27).

2000-luvun alussa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä alettiin tutkia yhä enemmän. Suomen mittakaavassa yksi laajimmista tutkimuksista oli Jukka Lehtosen ja Kati Mustolan vuonna 2003 kyselynä toteuttama työelämä tutkimus seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen edustajille (2004). Vastauksia tuli yhteensä 726. Tämän voi sanoa olevan jo määrällisesti melko edustava otos (Mustola & Vanhala 2004, 30). Vastaajista 15 prosentilla eli 105 vastaajalla oli omia, kumppanin tai yhteisiä lapsia (emt., 34). Parisuhteensa oli kuitenkin virallistanut miehistä vain 7 prosenttia ja naisista 14 prosenttia (emt.).

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen asema suomalaisessa yhteiskunnassa on muuttunut kiihtyvää vauhtia 2000-luvulla. Samaa sukupuolta olevat henkilöt saivat mahdollisuuden parisuhteensa rekisteröimiseen vuonna 2002, ja vuonna 2005 astui voimaan laki, joka mahdollistaa hedelmöityshoidot itsellisille naisille ja naispareille luovutetuilla sukusoluilla (Jämsä 2007, 170). Vuonna 2007 sosiaalinen vanhempi sai oikeuden vanhempainrahakauden käyttöön, ja vuoden 2009 loppupuolella mahdollistui perheen sisäinen adoptio myös rekisteröidyille pareille (SETA – Merkkipaaluja). Syyskuussa 2010 myös sosiaalinen äiti sai oikeuden isyyskauteen ja isyysrahaan, jos vanhemmuus oli vahvistettu sisäisellä adoptiolla (Aarnipuu 2010, 15).

Vaikka Suomen lainsäädäntö on uudistunut perheiden mukana, siinä on vielä joitakin elementtejä, jotka tekevät siitä epätasa-arvoisen seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen näkökulmasta. Edes rekisteröitynyt pariskunta ei pysty adoptoimaan lasta perheen ulkopuolelta (Aarnipuu 2010, 5). Yksinäiseksi ihmiseksi naamioituva tämän pystyy periaatteessa tekemään, mutta tällaisia tapauksia ei ole tiedossa (Jämsä 2007, 170; 2008, 37). Avoliitossa eläviä samaa sukupuolta olevia ei myöskään tulkita aina pariskunnaksi.

Esimerkiksi perheen sisäinen adoptio on mahdollista vain parisuhteensa rekisteröineille (Aarnipuu 2010, 5).

Lainsäädäntö tuntee myös käsitteen isyysolettama (Isyyslaki 700/1975). Se tarkoittaa sitä, että naimisissa olevan pariskunnan mies oletetaan automaattisesti lapsen isäksi. Rekisteröidyn parin sosiaalista äitiä ei kuitenkaan merkitä automaattisesti lapsen toiseksi vanhemmaksi (Hynnä 1997, 171), vaan perheen tulee hakea ja läpikäydä perheen sisäinen adoptio, johon sisältyy muun muassa sosiaalineuvojan kotikäynti sekä haastatteluja (Aarnipuu 2010, 28). Suomen lainsäädäntö ei myöskään tunnista useamman kuin kahden vanhemman perheitä, eli niin sanottuja apilaperheitä. Lapsella voi olla vain kaksi juridista vanhempaa. (emt., 16, 29).

Paula Kuosmanen on erottanut neljä lesboäitisukupolvea Suomessa (2007c, 38–39; 2008, 142–143; 2009, 182–183): lesboina ja äiteinä elävät, kahden naisen uusperheessä elävät, klinikka-sukupolven ja kolmi- ja neliapilaperheitä perustaneet lesbovanhemmat. Ennen 80–90-lukujen yleistä homokeskustelua seksuaalivähemmistöksi identifioituvat äidit eivät yleensä seurustelleet avoimesti toisen naisen kanssa, vaan elivät yksinhuoltajina ja pitivät rakkauselämän visusti erillään perhe-elämästään. 80–90-luvuilla yhä useampi uskalsi jo elää avoimesti homoseksuaalina ja perusti uusperheen uuden, samaa sukupuolta olevan kumppanin kanssa. Hedelmöityshoitojen yleistyttyä syntyi kolmas, klinikkasukupolvi, johon kuului ydinperheenkaltaisia kahden naisen ja heidän yhdessä hankkimiensa lasten muodostamia perheitä. Vasta 2000-luvun kunnolla käynnistyttyä on esille noussut Kuosmanen mukaan myös neljäs sukupolvi, apilaperheet. Näissä perheissä lapsi hankitaan kolmen tai neljän aikuisen voimin. (emt.)

1.2 Sateenkaariperheet tänään

Sateenkaariperheet herättävät tällä hetkellä paljon keskustelua. Sateenkaariperheiden oikeuksia vastustavat puhuvat yleensä huoli-diskurssissa (Vuori & Nätkin 2007, 21). Tällä tarkoitetaan sitä, että perinteisten perhearvojen puolustajat puhuvat yleisellä, periaatteen tasolla perheestä ja sen peruspilareista, kun taas sateenkaariperheisiin myönteisesti suhtautuvat katsovat yksittäisiin lapsiin ja heidän asemaansa perheissä, joita jo on olemassa (emt.). Huoli kohdistuu siis toisaalta perheeseen instituutiona, ja toisaalta yksittäisten lasten asemaan jo olemassa olevissa perheissä. Olisi tärkeää huomata, että tällaisessa

keskusteluissa on se vaara, että vastapuolet puhuvat toistensa ohi. Keskustelijoiden näkökannat liikkuvat eri tasoilla, toiset periaatteiden, perheideaalien ja instituutioiden, toiset yksilötasolla yksittäisten ihmisten ja perheiden jokapäiväisessä arjessa ja sen ongelmissa.

Yksi sateenkaariperheille erityinen piirre on se, että niihin harvoin syntyy lapsia vahingossa. Perheen perustaminen on tarkoin harkittu ja usein pitkän prosessin lopputulos. (Aarnipuu 2002, 48; Jämsä 2008, 28). Vanhemmaksi ryhtymistä ja lasten kasvatusta reflektoidaan yleensä enemmän, kun perheen perustaminen vaatii kärsivällisyyttä ja suunnitelmallisuutta. Kaiken odottamisen, rahanmenon ja pohdintojen jälkeen lapset ovat yleensä erittäin odotettu lisä sateenkaariperheeseen (Jämsä 2008, 28).

Vaikka sateenkaariperheiden määrä lisääntyy jatkuvasti, vanhemmuuden malli on yhä heteronormatiivinen. Malleja vanhempana olemiselle löytyy kyllä heteroille, mutta seksuaalivähemmistöille ei. (Aarnipuu 2010, 49). Vanhemmuus on jakautunut äidin ja isän vastakkaisille, toisiaan täydentäville rooleille. Sateenkaariperheisiin nämä roolit eivät päde, vaan vanhemmuutta joudutaan rakentamaan omin avuin. Sateenkaariperheiden vanhemmat joutuvat siis pohtimaan vanhemmuuttaan keskimääräistä enemmän. (Weston 1997, 116).

Minna Ahola muistuttaa, että sosiaalisella äidillä ei ole paikkaa sukulaisuusjärjestelmässämme, ja tämän vuoksi hänen paikkansa suhteessa lapsiin jää epäselväksi (2000, 27). Tässä asiassa juridiikka ja arkitodellisuus eivät kohtaa toisiaan: vaikka lain mukaan lapsella voi olla kaksi äitiä, tämä todellisuus ei näyntyä vielä perhediskursseissa tai käsityksissä perheestä.

Katja Yesilova puhuu biologisen äidin, biologisen isän ja heidän lastensa muodostaman perheen luonnollisuuden ja välttämättömyyden pakosta käsitteellä ydinperheontologia (2007, 60). Tällä hän tarkoittaa sitä, että heteroseksuaalinen parisuhde ja biologinen vanhemmuus nähdään perustavina ja väistämättöminä tosiasioina, joiden ”purkautuminen on aina tragedia” (emt.). Tästä näkökulmasta lähtevät liikkeelle myös käsitykset perheestä jonakin, joka on purkautumassa, rapautumassa tai hajoamassa (Forsberg 2003, 8–9).

Vaikka lainsäädäntö ulottaa perhekäsityksensä yhä laajemmalle, ja esimerkiksi kaksiäitinen perhe on lain silmissä saavuttanut saman juridisen aseman kuin perinteinen

heteroseksuaalinen ydinperhe, se rajaa samalla joitakin mahdollisia perhemuotoja ulkopuolelleen. Kun ydinperheen voi nyt muodostaa myös kaksi äitiä, ydinperheen muottiin istumattomat tavat olla perhe on rajattu yhä tiukemmin käsittämättömiksi ja näkymättömiksi (Kuosmanen 2007b, 11). Jos ydinperheen lesboäitiys näyttäytyy hyväksyttävänä ja ymmärrettävänä tapana olla äiti, miten käy apilaperheen lesboäitiyden? Samalla kun kaksiäinen ydinperhe kahmaistaan yhdeksi perhemuodoksi muiden mukana, radikaalia, uudenlaista sukulaisuutta ja perheyttä on yhä vähemmän ja niiden kyky järkyttää heteronormatiivista sukulaisuusjärjestelmää vähenee entisestään.

Yksi perhekäsityksen uudelleenmäärittelyä peräänkuuluttanut tutkija on Jouko Huttunen, joka pohdiskelee teoksessaan ”Isänä olemisen uudet suunnat” isä-käsitettä mielenkiintoisella tavalla (2001, 58). Hän toteaa, että koska ”isä” ei viittaa enää nykyään läheskään aina lapsen biologiseen isään, olisikin syytä määritellä sana uudestaan. Huttunen ehdottaa jakoa, jossa ”biologista merkitystä varten tuotettaisiin uusi termi (esimerkiksi siittäjä) ja vanha ’isä’ säästettäisiin kokonaisvaltaisempia ja syvempiä merkityksiä varten” (emt.). Hän perustelee tätä jakoa sillä, että isä-sanaan liittyy paljon tunnepohjaisia merkityksiä. Ehkäpä moniapilaperheiden lisääntyessä käsitteiden uudelleenmäärittely tulee tarpeelliseksi. Samalla periaatteella voitaisiin kyseenalaistaa ”äiti”-käsitteen käyttö miesparin hankkiessa lapsi sijaissyntyäjän avulla. Ehkäpä virallisesti tunnistettujen perhemuotojen yhä lisääntyessä myös äiti- ja isä-käsitteiden rinnalle tulevat esimerkiksi käsitteet ”siittäjä” (emt.) ja ”synnyttäjä”.

1.3 Tutkimuskysymys

Tavoitteenani on tutkia, kuinka sosiaaliset äidit rakentavat omaa vanhemmuuttaan, kun valmista positiota heille ei ole. Kuten yllä olen kuvaillut, vanhemmuus on vahvasti sukupuolittunutta ja rakentuu biologisen äidin ja isän toisiaan täydentäville positioille. Jos sosiaalinen äiti ei ole biologinen äiti, muttei isäkään, hänen täytyy välttämättä raivata positionsa osittain äidillisen ja osittain isällisen vanhemmuuden kautta. Minua kiinnostaa, miten sosiaaliset äidit positioivat itsensä perheeseen ja laajemmin yhteiskuntaan, kun valmista paikkaa ei ole.

Vanhemmuus on siis sukupuolittunutta ja rakentunut heteronormatiiviselle ajatukselle synnyttävästä äidistä ja biologisesta isästä. Ei-synnyttänyt äiti on nimensä mukaisesti

”toinen äiti”, eli se, joka ei ole lapselle biologisesti sukua. Toisaalta hän ei ole myöskään isä, koska isä on sukupuoleltaan mies. Olen kiinnostunut siitä, missä sosiaalisen äidin paikka on, kun käsitys äidistä ja isästä toistensa vastinpareina samalla sulkee kaiken muun ulkopuolelleen. Väittäisin, että sosiaalinen äiti kyseenalaistaa pelkällä olemassaolollaan tavan, jolla vanhemmuus ja sukupuoli ovat yhdistyneet kulttuurissamme. Näen vanhemmuuden rakentuvan performatiivisesti tekojen kautta. Tästä näkökulmasta sosiaalinen äiti järkyttää hetero-ontologiaa pelkästään tekemällä omaa vanhemmuuttaan vapaana sukupuolittuneesta vanhemmuuden käsityksestä (Kuosmanen 2008).

Toisena kiinnostuksenkohteenani on sateenkaariperhe yleisemmällä tasolla. Olen kiinnostunut siitä, millä tavalla perheet luovivat normaalin ja erityisyyden välillä, ja tulevat samalla hahmotelleeksi uudenlaista perheenä olemisen muotoa. Sateenkaariperheen jäsenet joutuvat kohtaamaan päivittäin tilanteita, joissa he eivät voi olla varmoja, että heidät tunnustetaan yhdeksi perheeksi (ks. esim. Pirkon ja Elinan tarinat s. 57). Esimerkiksi Paula Kuosmasen ja Juha Jämsän vuonna 2006 sateenkaariperheille tekemään kyselytutkimukseen vastanneista vain 69 prosenttia kertoi, että päiväkodin henkilökunta tunnisti heidät sateenkaariperheeksi (Kuosmanen 2007e, 64). Parhaiten sateenkaariperheiksi tunnistettiin naisparista ja miesparista muodostuvat neliapilaperheet sekä naisparien ydinperheet (emt.). Tilanteissa, joissa perheet eivät voi olla varmoja, että heidän perhesuhteensa on tulkittu oikein, perheillä on kaksi vaihtoehtoa: joko he voivat *selittää* perhemuotonsa tullen samalla positioineeksi oman perheensä erilaiseksi ja selitystä vaativaksi tai he voivat *olettaa*, että heidät nähdään samanlaisena perheenä kuin kaikki muutkin, eikä selityksiä tarvita, koska heidät hahmotetaan yhdeksi perheeksi. Tavoitteenani on eritellä näitä taktiikoita ja motiiveja niiden takana.

Tutkielmallani on siis kaksi tavoitetta. Ensimmäkin se tarkastelee keinoja, joilla ei-synnyttänyt äiti raivaa uutta aiemmin olematonta positiota itselleen maailmassa, joka rakentuu toisiaan täydentäville äidin ja isän positiolle. Samalla äiti tulee hahmotelleeksi uudelleen äitiyden ääriäriivoja. Toiseksi, tutkielmani katsoo laajemmin sateenkaariperheen ja tässä tapauksessa erityisesti kaksiäitisen perheen positioitumista yhteiskunnassa, joka puolestaan rakentuu heteronormatiiviselle idealle perinteisestä ydinperheestä, joka koostuu biologisesta äidistä, isästä ja heidän yhdessä hankkimistaan lapsista. Sateenkaariperheen arkea elävät tulevat samalla luoneeksi myös position itselleen ja hahmotelleeksi myös perheen ääriäriivoja uudelleen.

Heini Turkia (2008) analysoi pro gradussaan, mitä merkityksiä hänen haastattelemansa sosiaaliset äidit liittivät biologiseen, juridiseen ja psykologiseen vanhemmuuteen. Päällimmäinen tulos oli, että erityisesti juridinen vanhemmuus tuntui sosiaalisille äideille tärkeältä määriteltäessä omaa asemaa lapsen vanhempana (emt., 91). Turkian tutkimustulos herättää kysymyksen, miten sosiaalisten äitien asema on muuttunut heidän omasta näkökulmastaan perheen sisäisen adoption tultua mahdolliseksi naisparille. Nyt kun perhe voi virallisesti koostua kahdesta naisesta ja heidän molempien juridisesti yhteisestä lapsestaan, on tärkeää eritellä tarkemmin sosiaalisen äidin kokemuksia.

Lähtökohtana on tarkastella, millä tavoin äidit ovat aktiivisia toimijoita, jotka tekevät arjen politiikkaa pelkästään omalla olemassaolollaan ja ovat rakentamassa uutta positiota. Erityisesti omaa positiotaan etsivälle on tärkeää kokea oma lähtökohtansa niin, ettei hän ole uhri tai sorrettu vaan aktiivinen toimija, joka kykenee ymmärtämään myös ”sortajansa” näkökulman ja on valmis muokkaamaan sitä. Tämä mahdollistaa arjen politiikan tekemisen ja oman position luomisen.

Luvussa kaksi esittelen tutkimusta, jota on tehty sateenkaariperheiden vanhemmuudesta. Suomessa tämä tutkimusala on suhteellisen nuori, mutta angloamerikkalaisesta tutkimuskentästä tutkimuksia löytyy vuosikymmenien takaa. Angloamerikkalainen sateenkaariperhekulttuuri tarjoaa myös oivan kontrastin suomalaisen sateenkaariperheyden erityispiirteiden tarkastelulle.

Kolmannessa luvussa on vuorossa teoreettinen pohja, jossa esitellään sosiaalinen konstruktionismi, sekä performatiivisuuden ja tavallisuusretoriikan käsitteet. Lisäksi luvussa määritellään muut tutkielman kannalta keskeiset käsitteet.

Neljäs luku kuvailee aineistoa ja sen analyysimenetelmiä. Luvussa pohdin myös omaa positioitumistani tutkijana ja haastattelijana. Positioitumisella on erityisen tärkeä merkitys, kun kyseessä on näinkin arkaluontoinen ja henkilökohtaisesti tärkeä aihe.

Viides ja kuudes luku ovat varsinaista aineistonanalyysia. Olen jakanut analyysin kahteen lukuun, kahden pääotsikon alle. Näitä ovat ”Yksityisen ja julkisen vanhemmuuden merkitykset” sekä ”Normaalin rajoja ava(rt)amassa”. Ensimmäinen analyysiluku tarkastelee vanhemmuuden rakentumista yksityisissä ja julkisissa tiloissa sekä

vanhemmuuden sukupuolittunutta luonnetta. Toinen analyysiluku puolestaan erittelee äidin ja lesbon positioita, ja vastapuheen merkitystä perheen normaalin asettumisen ja asettamisen keinona.

Seitsemäs ja viimeinen luku vetää langanpäät yhteen johtopäätösten muodossa. Lisäksi olen liittänyt haastattelurungon tutkielman loppuun.

2 SATEENKAARIPERHETUTKIMUS MEILLÄ JA MUUALLA

Suomessa naisparin muodostamia perheitä on tutkittu melko vähän. Kaksiäitisiä perheitä on Suomessa niin vähän, että ne eivät ole saavuttaneet laajaa kiinnostusta (Kuosmanen 1996, 181). Esimerkiksi Yhdysvalloissa sateenkaariperheitä on määrällisesti niin paljon, että vanhemmuutta on tutkimuksellisia tarkoituksia varten jopa nähty olevan kolmenlaista: heteroseksuaalista vanhemmuutta, yksinhuoltajien vanhemmuutta ja homoseksuaalista vanhemmuutta (emt.). Suomessa äitiys on nähty ensisijaisesti heteroseksuaalisesta näkökulmasta (emt.). Pitkälle 90-luvulle asti suomalaiset tutkimukset koskivat siis pääosin joko homoseksuaalisuutta tai vanhemmuutta, mutta harvoin näiden yhdistämistä. Angloamerikkalaisessa tutkimuskentässä sateenkaariperheitä on tarkasteltu laajemmin ja myös pidemmällä ajanjaksolla, noin 70-luvulta alkaen (ks. esim. Lewin 1994).

2.1 Suomalainen sateenkaariperhetutkimus

Yksi ensimmäisistä suomalaisista lesboäitiyttä tutkineista on Paula Kuosmanen. Hänen 90-luvulla ilmestyneet artikkelinsa ”Lesboäitiys – diskursiivisesti mahdoton positio modernissa sukupuolijärjestelmässä” (1996) ja ”Lesboäidit ja lapset = lesboperhe?” (1997) avasivat tietä sateenkaariperheen tutkimukselle Suomessa. Vielä 90-luvulla lesbon äitiys tai äidin lesbous olivat näkymättömiä (Kuosmanen 1996, 151), eikä suomalainen kulttuuri vielä tuohon aikaan tuntenut lesboäidin sosiaalista identiteettiä (emt., 192). Lesboäitiys oli siis välttämättä rohkea ja poliittinen teko, ja tällaisena sitä tarkasteltiin myös tutkimuksissa.

90-luvun sateenkaariperhetutkimuksen keskeisiä kiinnostuksenkohteita olivat erityisesti lasten kokemukset vanhempien homoseksuaalisuudesta (Ahola 2000) ja vanhemmuuden rakentuminen seksuaali- ja sukupuolivähemmistön positiosta käsin (Kuosmanen 2000; Jämsä 2003). Monien tutkimuksien keskeisimpiä tuloksia oli se, että vanhemman homoseksuaalisuus ei vaikuta lapsen kehitykseen, vaan sateenkaariperheiden lapsista kasvaa samanlaisia ihmisiä kuin heteroperheidenkin lapsista (Kuosmanen 1996, 191; 2000, 15). Samankaltaisia tuloksia saatiin myös muualla maailmassa (ks. esim. Biblarz & Savci 2010, 480).

Kuosmanen haastatteli 90-luvulla uusperheiden biologisia äitejä ja heidän naiskumppaneitaan (2000). Tutkimuksen tavoitteena oli tarkastella lesboäitien tapoja

rakentaa minuuttiaan julkisissa tiloissa performatiivisesti ja diskursiivisesti. Keskeinen tutkimustulos oli, että tuohon aikaan vanhemmuuden ja äitiyden koettiin olevan ristiriidassa (emt., 15) ja haastatellut naiset vaihtoivat äidin positiosta lesbon positioon riippuen tilanteesta. Lesboäidin positiota ei siis ollut olemassakaan. Tämä olikin toinen keskeinen tulos sateenkaariperhetutkimuksessa 90-luvulla. Tutkimuksissa painotettiin usein, että homoseksuaalisuus ja vanhemmuus koettiin ristiriitaisina ominaisuuksina (emt.).

Sateenkaariperheiden status yhteiskunnassa on muuttunut huomattavasti viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana, ja tämä tulee ottaa huomioon vertailtaessa eri vuosina tehtyjä sateenkaariperhetutkimuksia. Koska 90-luvulla sateenkaariperhe muodostettiin useimmiten vasta lasten jo synnyttyä, 2000-luvun klinikkasukupolven (Kuosmanen 2008, 143) vertailu tähän on tehtävä kriittisesti.

2000-luvulle tultaessa perhekirjon kasvamisen myötä sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöjen perheitä, lapsia ja vanhempia on tutkittu yhä enemmän. Tutkimukset eivät keskity enää oikeuttamaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeutta hankkia lapsia, vaan niiden tavoitteena on tarkastella sateenkaariperheitä perheen monimuotoistumisen ilmentymänä (Jämsä 2003, 27). Sateenkaariperhetutkimuksen voikin siis nähdä linkittyvän osaksi laajempaa tutkimuksellista kiinnostusta perheen ja sukulaisuuden muutosta kohtaan (emt.). Samalla tavalla kuin seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt nousivat julkisen keskustelun piiriin 90-luvulla (Kuosmanen 2007c, 27), voisikin sanoa sateenkaariperhetutkimuksen nousseen 2000-luvulla marginaalista osaksi perhetutkimusta (Jämsä 2003, 27).

Useat sateenkaariperhetutkimukset ovatkin olleet kiinnostuneita seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen potentiaalista määritellä sukulaisuus uudestaan. Näiden tutkimuksien lähtökohtana on käsitys, että homoseksuaalinen elämäntapa vaatii uudenlaisia sosiaalisten siteiden järjestelyjä. Esimerkiksi Sinikka Kyyrönen (2003) on tutkinut homoseksuaalien käsityksiä perheestä ja parisuhteen virallistamisesta. Kyyrönen teki haastattelut tutkimustaan varten aikana, jolloin parisuhteen rekisteröinti ei vielä ollut mahdollista samaa sukupuolta oleville. Kyyrönen havaitsi, että angloamerikkalaisen tutkimuksen laajennettuja, ystävistä koostuvia perheverkostoja ei ollut havaittavissa Suomessa (emt., 80).

Kirsi Suoranta (2004) puolestaan on tutkinut sukulaisuuden ja läheissuhteiden valinnan yksilöllistymistä haastatteleamalla naispareja. Suorannan tutkimuksen keskiössä ei ole kuitenkaan lesbouden ja vanhemmuuden yhteenkietoutuminen tai ristiriita, vaan hänen mukaansa sateenkaariperheet voivat toimia ”suunnannäyttäjinä” sille, millaisiksi sosiaaliset verkostot ovat muodostumassa yksilöllistymisen myötä (emt., 2). Sekä Suorannan että Kyyrösen tutkimukset liittyvät myös erityisesti angloamerikkalaisessa sateenkaariperhetutkimuksessa vallalla olleeseen käsitykseen ”valituista perheistä” (Weston 1997; ks. lisää luvusta 2.2).

On havaittavissa, että 2000-luvulla suomalainen sateenkaariperhetutkimus ei keskitykään enää perustelemaan seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perheiden samankaltaisuutta heteroperheisiin nähden, vaan nostaa pikemminkin esille niiden erityislaatuista ja erityistarpeita. Esimerkiksi Paula Kuosmanen (2007a) on tutkinut lesboperheiden erityislaatuisuuden huomioimista. Kuosmanen mukaan sateenkaariperheiden äitejä ei oteta riittävästi huomioon äitiyshuollossa eikä heidän erityisyyteensä osata suhtautua vaan se jätetään huomiotta ja aihetta jopa vältellään (ks. myös esim. Lehtonen 2006; Kuosmanen & Jämsä 2007).

Tämän erityisyysteeman kanssa samansuuntaisesti mutta samalla paradoksaalisesti kulkevat tutkimustulokset, jotka kertovat sateenkaariperheiden tarpeesta painottaen oman perheen tavallisuutta (Ahola 2000; Suoranta 2004; Lahti 2007). Tämänkin tutkielman tavoitteena on eritellä motiiveja ja keinoja, joiden avulla sateenkaariperheet asettavat oman perheensä samalle viivalle heteroperheiden kanssa.

Suomessa on tehty kaksi laajaa tutkimusta seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin liittyen. Ensimmäinen näistä oli osa työministeriön ja Euroopan sosiaalirahaston EQUAL hankkeen rahoittamaa ”Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä” -tutkimus- ja koulutushanketta. Hanke toimi vuosina 2002–2005. (Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt). Hankkeeseen liittyen ilmestyi kaksi julkaisua. Ensimmäinen näistä oli Jukka Lehtosen heti hankkeen alkutaipaleella koostama ”Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä” (2002). Teos koostui useista eri asiantuntijoiden julkaisemista artikkeleista, jotka pureutuivat muun muassa transihmisten (Huuska 2002) sekä homo-, lesbo- ja bi-opettajien (Valkonen 2002) taktiikoihin työelämässä. Toinen julkaisu, ”’Eihän heterotkaan kerro...’ Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä” (Lehtonen & Mustola 2004a)

ilmestyi hankkeen loppumetreillä. Teos pohjautui hankkeen puitteissa kerättyyn aineistoon. Aineisto koostui 834 kyselylomakkeesta ja 48 henkilökohtaisesta haastattelusta (Lehtonen & Mustola 2004b, 24). Kyselytutkimusaineistoon pohjautuen valmistui myös kaksi pro gradu -tutkielmaa, Anna Vanhalan ”Haloota nostamatta. Seksuaalivähemmistöjen avoimuus terveydenhuollon työyhteisöissä” (2003) sekä Miia Valkosen ”Avoimena ammatissa. Homo-, lesbo- ja bi-opettajien kokemuksia” (2003).

Toinen Suomen mittakaavassa laaja kyselytutkimus oli osa Seksuaalinen tasavertaisuus SETA:n hallinnoimaa ja Raha-automaattiyhdistyksen rahoittamaa Sateenkaariperhetyön projektia. Projekti toimi vuosina 2006–2008, ja se, kuten yllä kuvailtu työelämään keskittyvä projektikin, toteutettiin sekä tutkimuksina että koulutuksina. (Sateenkaariperhetyön projekti). Tuloksena oli ensimmäinen laaja kyselyaineisto sateenkaariperheiden kokemuksista, ja sen pohjalta julkaistiin tutkimusraportti ”Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja kouluissa” (Kuosmanen & Jämsä 2007). Tutkimusraportti valaisi sateenkaariperheiden asemaa asiakkaina, joiden erityisyys jää usein näkymättömäksi (Kuosmanen 2007d, 53–54) ja heidän erityistarpeensa huomioimatta (emt., 55). Tutkimusraportin tavoitteena oli koota tietoa sosiaali- ja terveysalojen ammattilaisia varten (Kuosmanen & Jämsä 2007, 12).

Tämän tutkielma asettuu samalle linjalle niiden tutkimusten kanssa, jotka tarkastelevat sateenkaariperhettä erityisesti vanhemman näkökulmasta. Tällaisia tutkimuksia ovat muun muassa jo mainitut Paula Kuosmasen tutkimukset lesboperheistä (1996; 1997; 2000; 2002; 2007a; 2008) sekä esimerkiksi Heini Turkian pro gradu sosiaalisten äitien vanhemmuuden problematiikasta (2008) ja Juha Jämsän pro gradu homoisista (2003). Jämsän tutkimus on hyvä esimerkki siitä, mistä olen tässäkin tutkielmassa kiinnostunut. Tuon tutkimuksen keskeisessä roolissa oli vanhemmuuden hahmottaminen kriittisen perhetutkimuksen perinteen mukaisesti tekemisenä eikä olemisena. Jämsä näki omassa tutkimuksessaan miehuuden, homouden ja vanhemmuuden toisiinsa nähden jännitteisinä positioina, joita yhdistelemällä syntyi homoisyys (2003, 24).

Lähimpänä oman tutkielmani kiinnostuksenkohdetta ovat kuitenkin Paula Kuosmasen vuonna 2007 (2007a) ja 2008 julkaisemat tutkimukset, joista ensimmäinen käsittelee ensimmäisten lesbojen taktiikoita äitiyshuollon tiloissa ja toinen pohdiskelee teoreettisemmalla tasolla lesboperheiden konkreettista vanhemmuuden tekemistä ja sen

merkitystä hetero-ontologian haastajana suomalaisessa yhteiskunnassa. Myös oma tutkielmani pyrkii erittelemään keinoja, joilla sateenkaariperheiden äidit kyseenalaistavat vallitsevaa heteronormia.

Suomalainen sateenkaariperhetutkimus vaikuttaa olevan menossa yhä enemmän suuntaan, jossa sateenkaariperheet nähdään normaaliin pyrkivinä, yhteiskuntaan osallisiksi toivovina aktiivisina toimijoina. Tämänäyttypistä tutkimusta edustaa myös oma tutkielmani. Erityisesti 90-luvulla vallalla ollut queer-radikalismi, jonka tavoitteena oli radikalisoida sukupuoli, seksuaalisuus ja sukulaisuuskäsitykset, vaikuttaa jossain määrin jopa vanhentuneelta tavalta lähestyä sateenkaariperheitä, vaikka jotkut tutkijat sen perään vielä kuuluttavatkin (ks. esim. Hekanaho 2007). Queer-radikalismilla viitataan tässä kontekstissa käsitykseen ”queer-elämäntyylistä”, joka pyrkii kyseenalaistamaan aina vallalla olevan käsityksen elää esimerkiksi naisena tai perheenä (Hekanaho 2007, 56–57). Tässä merkityksessä queer-radikalismien tarkoituksena on olla tyytymättä annettuun ja pyrkiä aina kyseenalaistamaan kaikenlaiset tasapäistävät käytännöt, ja tällä tavalla tarjota vaihtoehtoja oman identiteetin rakentamiselle (emt.).

2.2 Angloamerikkalainen sateenkaariperhetutkimus

Angloamerikkalainen sateenkaariperhekulttuuri on laajempaa ja moniväritteisempää kuin suomalainen jo pelkästään mittakaavansa ansiosta. Näin ollen myös tutkimusten kuvaamat perheet eroavat skaalaltaan huomattavasti suomalaisista perheistä.

Angloamerikkalainen sateenkaariperhetutkimuksen kenttä on myös huomattavasti laajempi. Sateenkaariperheitä on tutkittu muun muassa representaatioina mediassa (ks. esim. Alldred 1998), näkyvyytenä työelämässä (esim. Ward & Winstanley 2003 ja 2005; Clarke 1998), vaikutuksena lasten kehitykseen (esim. Saffron 1998; Stacey & Biblarz 2001) ja radikaalina tekona (esim. Weston 1997; Dalton & Bielby 2000; Dunne 2000). Erityisesti sosiaalisen äidin kokemuksia tutkimuskirjallisuudesta löytyy kuitenkin yllättävän vähän.

Uudempi angloamerikkalainen sateenkaariperhetutkimus on ottanut suurennuslasin alle esimerkiksi eri sosioekonomista asemaa ja etnistä taustaa edustavat perheet (ks. Biblarz & Savci 2010, 482). Toinen tutkimuksissa esille noussut tema on perheväkivalta

sateenkaariperheissä (emt., 484). Erityisesti kaksiäitisten perheiden väkivallan tutkimus on kyseenalaistanut sukupuolen ja vallan suhteen väkivallan mahdollisuuteen (emt.) Myös tutkimuksia jo aikuistuneiden sateenkaariperheiden lapsien kokemuksista on ilmestynyt viimeisen kymmenen vuoden aikana (emt., 486). Tutkimus sekä transsukupuolisista että biseksuaaleiksi itsensä identifioivista ihmisistä on edelleen harvassa. Timothy J. Biblarzin ja Evren Savcin mukaan tutkimusta näiden ihmisryhmien kokemuksista erityisesti perhetutkimuksen näkökulmasta toivottaisiinkin lisää (emt., 489).

Yksi edelleen merkittävimmistä angloamerikkalaisista sateenkaariperheiden tutkimuksista on 90-luvulla julkaistu Kath Westonin ”Families We Choose” (1997). Weston tutki amerikkalaista sateenkaariperheyttä uudenaikaisena perheen rakentamisen muotona. Hän nostaa esille käsityksen ”valituista perheistä” (”families we choose”). Sateenkaariperheiden keskuudessa nämä valitut perheet ovat merkittävämpiä kuin perinteiseen biologiseen sukulaisuuskäsitykseen pohjautuvat käsitteet ydinperheestä. (emt., 109). Näille perheille tyypillistä ovat laajat ystäväverkot, jotka nousevat tärkeydessään ohi – tai jopa korvaavat – biologisen suvun. Westonin kuvaamat sateenkaariperheet ovat rajoiltaan häilyviä ja perustuvat siis *valintaan* biologisen siteen sijaan (emt., 108). Keskeistä tälle perhekäsitykselle on vapaus saada valita, kenet omaan perheeseensä haluaa. Kuka tahansa ystävä ei kelvannut, ja perheet saattoivat muotoutua ajan saatossa uudelleen. Weston myös huomauttaa, että ”perheensä valinneet” koostuivat usein pelkästään seksuaalivähemmistöjen edustajista (emt., 111).

Angloamerikkalaisessa sateenkaariperhetutkimuksessa perhe-käsitettä laajennetaan usein koskemaan muita kuin lapsiperheitä (Kuosmanen 2007b, 9). Näiden tutkimusten mukaan seksuaalivähemmistöjen perheet ovatkin usein liberaalimpia sukulaisuuskäsityksessään. Esimerkiksi Gillian A. Dunne on huomannut omassa tutkimuksessaan lesboäitiydestä, että lesboperheet ovat usein muodoltaan laajennettuja perheitä, jotka koostuvat sukulaisten ja ystävien muodostamista verkostoista (2000, 40). On kuitenkin hyvä muistaa, että englannin kielen family-sana ei vastaa täysin suomen kielen sanaa ”perhe”. Family viittaa usein myös sukuun eikä pelkästään läheisimpiin perheenjäseniin tai ydinperheeseen. (Suoranta 2004, 5–6).

Angloamerikkalainen sateenkaariperhetutkimus luo hyvin erilaisen käsityksen sateenkaariperheestä. Niiden mukaan sateenkaariperheiden vanhemmat verkostoituvat

muiden seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön kuuluvien kanssa, ja kokevat sateenkaarevuuden olevan keskeinen osa omaa identiteettiä. Homo- ja lesbovanhemmuus on elämäntapa, erikoisuus, jota korostetaan, kun taas Suomessa lesboäitiys ja homoisyys ovat kärjistetyksi sanoen vanhemmuutta siinä missä muukin (ks. esim. Maijan ja Pirkon lausahdukset s. 72–73). Suomalaisessa sateenkaariperhetutkimuksessa homoseksuaalisuutta ei kuvata yhtä usein perhettä muodostavana tai yhdistävänä tekijä, vaan perheen luovat muut tekijät kuten sukulaisuussuhteet ja äitiys.

Ehkäpä seksuaalivähemmistöys ei ole niin tärkeä osa identiteettiä Suomessa, koska ”piirit” ovat niin pienet, ettei eläminen esimerkiksi San Franciscossa olevien ”homokommuunien” kaltaisissa järjestelyissä ole mahdollista. Myös sateenkaariperheet ovat siis välttämättä tiiviisti integroituneet muuhun yhteiskuntaan eivätkä eristäydy omaksi porukakseen. Toisaalta maiden välisiin eroihin vaikuttaa suurelta osin myös se, että perheet ja lapset joutuvat paljon vahvemmin julkisen kontrollin alaisuuteen Pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa. On myös hyvä muistaa, että sateenkaariperheiden verkostoja ei muodosteta siksi, että halutaan eristäytyä yhteiskunnasta (Kuosmanen 2011). Monissa Suomen suurimmissa kaupungeissa on merkkejä tällaisten tiiviiden seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen ystäväpiirien muodostumisesta (Kuosmanen 2008, 137). Näiden verkostojen luomisessa ovat auttaneet varmasti myös SETAn paikallisjärjestöjen lisääntyminen yhä useampiin kaupunkeihin (Kuosmanen 2011).

Olisi loogista ajatella, että sitä mukaa kuin homofobia ja hetero-oletukset vähenevät, seksuaalivähemmistöys angloamerikkalaisen sateenkaariperhetutkimuksen kuvaamana erilaisena, jopa alakulttuurinomaisena elämäntapana menettäisi jalansijaa. Tätä on pohtinut esimerkiksi Jeffrey Weeks teoksessaan ”The World We Have Won” (2007), jossa hän pohtii seksuaalisuuden ja intiimielämän muutosta 40-luvulta tähän päivään. Weeks toteaa, että 70-luvulta asti kehittynyt ”homoelämäntyyli” käy yhä tarpeettommaksi, kun virallinen tasa-arvo alkaa tavoittaa myös seksuaalivähemmistöt (2007, 148). Tämä on havaittavissa ainakin Suomessa, vaikka pienen väestöluvun vuoksi seksuaalivähemmistöjen ”ghettoja”, kuten Weeks niitä nimittää, ei olekaan päässyt syntymään ainakaan USA:n tai Britannian mittakaavassa.

3 VANHEMMUUDEN KÄSITTEET JA POSITIOT

Tässä luvussa esitellään teorit, joita tullaan käyttämään apuna aineiston analyysissä. Näitä ovat Judith Butlerin käsitys sukupuolesta performatiivisesti rakentuneena sekä vastapuheen käsite, jonka puitteissa tarkastelen erityisesti Kirsi Juhilan luomaa tavallisuusretoriikka-käsitettä. Teoreettinen tarkastelu on kuitenkin syytä aloittaa perehtymällä paradigmaan, joka läpäisee koko tutkielmani yleisemmällä tasolla. Se on näkemys todellisuudesta sosiaalisesti rakentuneena, ja esitellään luvussa 3.1.

Tarkastelen perhettä kriittisen perhetutkimuksen näkökulmasta. Ritva Nätkinin mukaan kriittisessä perhetutkimuksessa ”[p]urkautumisen ja hajoamisen sijasta voitaisiinkin puhua tietoisesti tulemisesta ja refleksiivisyydestä, jolloin perheeseen liitetyt prosessit eivät ole luonnollisia, vaan alituisesti muotoiltavia. Luonnollisen ’olemisen’ sijasta perhettä ’tehdään’, se muotoillaan aina uudestaan.” (2003, 21–22).

Kriittisen perhetutkimuksen näkökulmasta ei ole olemassa oikeanlaista, luonnollista tapaa olla perhe, vaan perhe on historiallinen kokonaisuus, joka on jatkuvasti muutoksen ja neuvottelun alainen. Esimerkiksi sateenkaariperhettä ei siis tarkastella (hyvänä tai huonona) kehityksenä suhteessa perinteiseen heteroydinperheeseen. Kriittisen perhetutkimuksen kehyksestä kahden naisen ja heidän lastensa muodostama yksikkö on yhtä oikea tapa olla perhe kuin miehen, naisen ja heidän lastensa.

Keskeistä tutkimukseni kannalta on myös erottaa moderni ja postmoderni ajattelu. Moderni ajattelutapa on ongelmakeskeisempää, kun taas postmoderni ajattelu näkee ongelmien sijaan erilaisuutta ja etsii luonnollisuuden sijaan moninaisuutta (Nätkin 2003, 37). Postmodernille ajattelulle on tyypillistä myös nähdä perhe olemisen sijaan tekemisenä. Postmodernista näkökulmasta ei ole olemassa luonnollista perhettä, vaan perhe sekä käsitteenä että elettyinä todellisuutena on historiallinen konstruktio. Katja Yesilova painottaa, että ”[p]erhettä *tehdään* ohjaamalla ihmisiä perheeksi tulemiseen ja perheenä olemiseen.” (2007, 61, kursivointi alkuperäinen).

3.1 Perhe muokkaajana ja muokattavana

Kun perhe määritellään kriittisestä näkökulmasta, todellisuus on mielekästä nähdä sosiaalisesti rakentuneena, eli sosiaalisena konstruktiona. Ilmaisua ”sosiaalinen

konstruktio” käyttivät ensimmäisen kerran Peter Berger ja Thomas Luckmann teoksessaan ”Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen”, joka ilmestyi alkukielellään englanniksi alun perin vuonna 1966 (Raatikainen 2004, 60). Bergerin ja Luckmannin keskeinen ajatus on, että havaitsemamme jokapäiväinen todellisuus on meidän subjektiivisesti tulkitsemamme (2009, 29). Todellisuutta, niin kuin me sen ymmärrämme, ei siis ole olemassa irrallisena sitä tulkitsevista subjekteista. Samalla kun me ajattelemme ja toimimme, tulemme tuottaneeksi ja uusintaneeksi sosiaalista todellisuutta (emt, 30).

Ihminen tuottaa itsensä sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, ja ihmiset yhdessä tuottavat sosiaalisen todellisuuden (Berger & Luckmann 2009, 63). Bergerin ja Luckmannin käsitys ihmisestä on näin ollen myös hyvin voimaannuttava. Kaikki ympärillämme on sosiaalisesti tuotettua, ja niin olemme myös me itse. Toisin sanoen voisimme tuottaa kaiken myös toisin. Sosiaalisen todellisuuden uudelleenrakentamista tapahtuu jatkuvasti teoissa, sanoissa ja vain olemalla olemassa. Tästä näkökulmasta pelkästään sateenkaariperheenä eläminen riittää muokkaamaan jaettava sosiaalista todellisuutta.

Sosiaalinen todellisuus kuitenkin vaikuttaa siltä kuin sitä ei voisi noin vain muokata, eli objektiiviselta (Berger Luckmann 2009, 73). Tämä todellisuus vaikuttaa olevan ihmisten tavoittamattomissa ja muokkaamattomissa, mutta sekin on inhimillisen toiminnan tulos. Ihmisen ja sosiaalisen todellisuuden suhde on siis dialektinen: rakenteet asettavat pakotteita ja reunaehtoja ihmiselle, mutta todellisuus on kuitenkin ihmisen muokkaama ja muokattavissa (emt., 74).

Bergeriä ja Luckmannia vapaasti tulkiten: kun oma subjektiivinen todellisuus ei vastaa objektiivista todellisuutta, subjektilla on mahdollisuus objektivoida osaa omasta subjektiivisesta todellisuudestaan näin muokaten objektiivista todellisuutta. Berger ja Luckmann antavat teoksessaan kuvitteellisen esimerkin spitaalisten yhdyskunnasta, jossa oli ainoastaan spitaalisia, kunnes he alkoivat kehittää omaa objektiivista todellisuuttaan, jossa he eivät enää identifioituneetkaan spitaalisiksi vaan ”jumalan lapsiksi” (2009, 188). He hylkäsivät yleisesti hyväksytyyn objektiivisen todellisuuden ja korvasivat sen omalla, subjektiivisesta todellisuudesta lähtevällä versiolla. He kokivat, että heitä määrittävä sana ”spitaalinen” ei kuvannut heitä oikein. Toisin sanoen heidän subjektiivinen todellisuutensa oli ristiriidassa objektiivisen todellisuuden kanssa. Tämän voi siis ymmärtää niin, että

spitaaliset eivät hyväksyneet heihin lyötyä leimaa, vaan pyrkivät rakentamaan omaa minuuttaan sen ajatuksen kautta, ettei heissä ole mikään vialla.

Vaikka tämä esimerkki saattaa vaikuttaa kaukaa haetulta, se toimii kuitenkin hyvin allegoriana seksuaalivähemmistöjen hyväksytyksi tulemiseen. Berger ja Luckmann toteavat, että tämä toinen objektivoitunut todellisuus, jossa spitaaliset ovatkin ”jumalan lapsia”, ei voi olla vaikuttamatta myös ei-spitaalisten todellisuuteen (2009, 189). Tällä keinolla vähemmistö tulee siis muokanneeksi objektiivista todellisuutta vastaamaan paremmin omaa subjektiivista todellisuuttaan.

Myös Bergerin ja Luckmannin käsitys ”tyypityksistä” on mielenkiintoinen ja relevantti tämän tutkielman kannalta. Heidän mukaansa luokittelemme ihmisiä jatkuvasti erilaisiksi ”tyypeiksi”, esimerkiksi amerikkalaisiksi ja miehiksi, mutta tämä tyypittely voi ajautua ongelmiin (2009, 41). Nämä tyypitykset ovat siis alttiita ”häirinnälle”, ja niistä käydään jatkuvaa neuvottelua.

Äiti-tyypityksen ominaisuuksiin on perinteisesti kuulunut heteroseksuaalisuus, joten sateenkaariperheiden äidit eivät asetu tähän tyyppiin kaikilta osin. Pelkästään uhmaamalla tyypityksiä sateenkaariperheen äidit siis tulevat neuvotelleeksi niiden rajoista ja määritteistä. He neuvottelevat siitä, mitä äiti-tyypitykseen sisältyy.

Tämä tutkielmaa tarkastelee siis perhettä ja vanhemmuutta kriittisestä ja postmodernista näkökulmasta. Perhe ja vanhemmuus sellaisena kuin me sen juuri tässä ajassa ja hetkessä ymmärrämme, on vain yksi mahdollinen tapa hahmottaa niitä. Perheen ja vanhemmuuden käsitteiden kontingentiuden eli sattumanvaraisuuden ymmärtäminen auttaa myös näkemään niissä olevan muutoksen potentiaalin. Perhe ja vanhempi voi olla myös toisella tavalla.

Katja Yesilova huomauttaa, että perhetutkimuksessakaan ei osata päättää, pitäisikö lakata puhumasta perheestä käsitteen epämääräisyyden vuoksi, kun taas toisen näkemyksen mukaan perheestä puhumista ei voi lopettaa (2009, 18). Moderni perhetutkimus on usein lähestynyt seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perheitä esimerkkinä perhekäsityksen romuttumisesta tai rapautumisesta. Tämän käsityksen mukaan sateenkaariperhe ei siis ole perhe. Juuri tämän vuoksi on tärkeää lähestyä asiaa postmodernin kriittisen

perhetutkimuksen näkökulmasta: sen tavoitteena on pyrkiä laajentamaan ja muokkaamaan perheen käsitettä. Kriittinen perhetutkimus näkee perheen alisteisena erilaisille neuvotteluprosesseille (Böök 2003, 13). Se, miten perhe ymmärretään nyt, on tämän käsityksen mukaan yhtä lailla oikea kuin se, miten se on käsitetty sata vuotta sitten.

Yesilova kuvaa käsitteen ja todellisuuden yhteyttä näin: ”Käsitteen ja perheihanteen on katsottu kulkevan käsikkäin niin, että käsite kuvaa ihannetta, mutta ei todellisuutta.” (Yesilova 2009, 17). Kriittisessä perhetutkimuksessa katsotaan, että eletty perhe on monimuotoisempi kuin hahmo, johon se yritetään pakottaa (emt.). Samalla periaatteella myös eletty äitiys on varmasti moniulotteisempi todellisuus kuin ne äitiyden positiot, joihin lukemattomia erilaisia äitiyksiä yritetään sovittaa. Tämän vuoksi on tärkeää hahmotella äitiyden kokemuksia ja pyrkiä sitä kautta määrittelemään käsitteitä uudelleen.

Marja-Leena Böökin mukaan ”olemassa olevat myytit ja ihanteet vaikuttavat vanhemmuuden kuvaamisen tapoihin kuin myös vanhemmuuden persoonalliseen kokemiseen” (2001, 15). Tämä toteamus tuo hyvin esille, kuinka moniulotteinen prosessi vanhemmuuden rakentuminen on. Konstruktivistisesta näkökulmasta vaikutussuhteen voi nähdä kaksisuuntaisena: Toisaalta vallalla oleva käsitys hyvästä (ja huonosta) vanhemmuudesta muovaa käsitystä omasta vanhemmuudesta, toisaalta yksittäisillä vanhemmuuden teoilla on myös merkitystä sille, minkälaiseksi nuo Böökin mainitsevat myytit ja ihanteet muotoutuvat. Bergerin ja Luckmannin mukaan tieto rakentuu sosiaalisissa prosesseissa ja tämä tieto puolestaan objektivoituu todellisuudeksi (1999, 208). Tässä kehässä myös vanhemmuutta konstruoidaan ja rekonstruoidaan jatkuvasti uudelleen.

3.2 Sukupuoli ja vanhemmuus performatiiveina

Perheen tavoin sukupuoli, sellaisena kuin me sen tunnemme, on kulttuurinen konstruktio (Butler 2006, 54). Tutkimukseni lähtökohta on konstrukttiivinen käsitys sukupuolesta. Aion tässä tutkimuksessa nähdä sukupuolet performatiivisesti tuotettuina ja sosiaalisesti rakennettuina ja näin ollen historiallisina. Samanlaista näkökulmaa ovat käyttäneet lukemattomien muiden ohella esimerkiksi Juha Jämsä (2003) tutkimuksessaan homoisista sekä Mari Hatakka (2011) väitöskirjassaan, jonka aiheena ovat heterosuhteen kulttuuriset mallit.

Judith Butlerin teos ”Hankala sukupuoli” (2006) valottaa sukupuolen ja seksuaalisuuden rakentumista. Butlerin tavoitteena on sukupuolen ontologioiden poliittinen genealogia. Tällä tarkoitetaan sukupuolen rakentumisen erittelyä, niin että sen kontingenttius eli sattumanvaraisuus saadaan näkyviin (2006, 91).

Myös Butlerin teoreettisena lähtökohtana on käsitys todellisuudesta sosiaalisesti rakentuneena (ks. ed. luku). Bergerin ja Luckmannin mukaan rakennamme arkipäivän todellisuuttamme jatkuvasti sanoissamme ja teoissamme (2009, 30). Samalla tavalla tulemme tuottaneeksi myös sukupuolta. Ihmisen sosiaalinen sukupuoli on kulttuurinen konstruktio ja sinällään historiallisesti muuttuva (emt., 54). Se, mitä naiseus ja mieheys meille merkitsevät, on vain yksi kaikista mahdollisista totuuksista. Sosiaalinen sukupuoli ei ole luonnostaan millään tavalla kytköksissä biologiseen sukupuoleen, vaan ominaisuudet, jotka me ymmärrämme naisellisiksi tai miehiseksi, eivät ole sitä ”luonnonlakien” vuoksi vaan yksinkertaisesti koska ne on konstruoitu kulttuurissamme niin.

Sukupuoli rakentuu jatkuvasti sosiaalisesti toistoissa, joita Butler kutsuu performatiiviksi (2006, 234). Performatiiveissa toimimme tiukan kehyksen sisällä, tavoitteena (ainakin periaatteessa) toistaa sukupuolta onnistuneesti. Sukupuolta ei Butlerin mukaan voi nähdä pysyvänä identiteettinä, vaikka se sellaiseksi naamioituikin. Sen sijaan sukupuoli tulisi nähdä ”sosiaalisena ajallisuutena”, jatkuvasti toistettuna ja toistoissa muuntuvana: ”Se, mikä näyttäytyy substanssina, onkin rakennettu identiteetti, performatiivinen suoritus” (emt., 235). Sukupuolen voi siis nähdä Bergerin ja Luckmannin sanoin objektiivisena todellisuutena, jota tuotetaan jatkuvasti teoissa eli performatiiveissa. Kuten muistamme edellisestä luvusta, objektiivinen todellisuus on kuitenkin inhimillisen toiminnan tulos ja näin ollen muokattavissa.

Sukupuolet tulisi Butlerin mukaan nähdä jatkumona, kokoelmana eri sukupuolia (2006, 195). Sukupuoli onkin mielekkäämpää nähdä kokoelmana erilaisia tekoja, siis oikeastaan kulttuuris-ruumiillisena toimintana (emt., 196). Tätä ajatusta aion yleistää koskemaan myös vanhemmuutta. Jos sukupuolia nähdään olevan enemmän kuin kaksi, miksei myös vanhemmuuksia olisi useita erilaisia? Sukupuolten ja mahdollisten vanhemmuuksien moninaisuus vapauttaa kaksinapaiselta ajattelulta. Jos vanhemmuutta on monenlaista, ei yksi vanhemmuus välttämättä tarvitse toista rinnalleen ollakseen kokonainen (vrt.

äitiys/isyys). Judith Butlerin käsitys performatiivisuudesta kuvaa hyvin sitä, mitä sateenkaariperheiden äidit tekevät. Äidit luovat uutta performatiivisesti tekemällä.

Butlerin käsitys toimijuudesta on myös keskeinen oman tutkielmani kannalta. Näenhän äidit aktiivisina toimijoina, jotka muokkaavat omaa positiotaan vastaamaan paremmin elämäänsä todellisuutta. Butlerin mukaan toisto avaa mahdollisuuden myös toimijuudelle, koska se mahdollistaa muuntelun (2006, 241). Sukupuolen toistamisen ei tarvitse onnistua vaan siinä voi myös epäonnistua. Tämä epäonnistuminen kyseenalaistaa annetun toistamisen käskyn. Kun siis lesboäiti toistaa äitiyttään ”väärin” olemalla rakkaussuhteessa toiseen naiseen, hän tulee ”epäonnistuneeksi” omassa äitiydessään heteronormatiivisesta näkökulmasta. Hän siis toimii aktiivisena toimijana uhmaten käskyä äitiyden toistamisessa. Butlerin mukaan sukupuolen toistaminen väärin horjuttaa sen luonnollisuuden verhoa (2006, 243). Naisen sukupuolta performatiivisesti toistava, mutta naisen kanssa parisuhteessa oleva henkilö siis tekee sosiaalisen sukupuolen kontingenttiuden näkyväksi.

Butler puhuu myös luonnollisuusparadigmasta. Tällä käsitteellä hän viittaa kausaaliseen jatkuvuuteen, joka kulttuurissamme nähdään vallitsevan biologisen ja sosiaalisen sukupuolen sekä seksuaalisen halun välillä. (2006, 76). Sosiaalisen sukupuolen nähdään perustuvan biologiseen sukupuoleen ja seksuaalisen halun olevan puolestaan vastakkaiseen sukupuoleen kohdistuvaa. Tähän paradigmaan sopimattomia, kuten esimerkiksi homoseksuaaleja ja transsukupuolisia, pidetään luonnottomina, koska luonnollisuusparadigman eri puolet joutuvat heissä epäjärjestykseen.

Monique Wittig on ehdottanut, että juuri seksuaalivähemmistöissä voi olla avain luonnollisuusparadigman järjestyksen horjuttamiseen (Butler 2006, 196). Wittigin mukaan lesbo ei ole mies eikä nainen, koska hänessä halu kohdistuu väärään sukupuoleen. Näin ollen lesbo on kolmas sukupuoli, tai vaihtoehtoisesti ei ole sukupuoli ollenkaan. (emt.) Tästä näkökulmasta lesboäitiys asettuu mielenkiintoiseen valoon. Jos äitiys on heteroseksuaalisen naisen vanhemmuutta, mitä on lesboäitiys? Jos äitiys rakentuu vain suhteessa isyyteen, miten äiti rakentuu kaksiaitisessä perheessä?

Myös vanhemmuus on historiallisesti muuttuvaa ja kulttuurisesti rakentuvaa (Nakano Glenn 1994, 3). Meidän kulttuurissamme äidin ja isän positiot ovat rakentuneet tiettyntyyppisiksi. Vanhemmuus on välttämättä kiinnittynyt myös sukupuoleen (emt.; Jämsä

2003, 22). Samoin kuin sukupuolikategoriamme tunnistavat vain naisen ja miehen, myös vanhempia nähdään olevan kahdenlaisia, äitiä ja isiä. Kaksiäitisen perheen ongelmakohta tiivistyy juuri tässä: jos vanhemmuus on välttämättä joko äitiyttä tai isyyttä, ja perheessä on jo (biologinen) äiti, mikä jää sosiaalisen äidin osaksi? Isyys määrittyy miesvanhemmuudeksi (Jämsä 2003, 22), joten sitä se ei ainakaan voi olla. Avain tämän kaksinapaisen sukupuolijattelun kyseenalaistamiseen voisi olla juuri sateenkaariperheissä.

Kirjoitelmakokoelmateoksessa "Confessions of the Other Mother. Nonbiological Lesbian Moms Tell All" (Aizley 2006) on esimerkkejä siitä, millaisia ratkaisuja sosiaaliset äidit ovat keksineet siihen, kuinka kaksi samaa sukupuolta olevaa vanhempaa voivat rakentaa itsenäistä vanhemmuutta. Vanhemmuutta rakennettiin konkreettisesti esimerkiksi oman ja kumppanin nimitysten kautta. Jotkut kirjaa varten omasta perheestään kirjoittaneista äideistä erottivat toisensa kutsumalla itseään nimillä "mama" ja "mommy" (emt., 110), tai "mama" ja "mom" (emt., 12) Eräs äiti kertoi kutsuvansa itseään nimellä "baba", joka on isä-sanana diminutiivi saksan kielen Frankfurtin murteessa (emt., 41). Nimitysten kautta sosiaaliset äidit tekivät eron sekä biologiseen äitiin että isään. He rakensivat kolmatta vanhemmuutta näiden rinnalle.

Se, että äitiys on sosiaalisesti rakentunutta ja historiallisesti muuttuvaa, eikä pelkästään biologinen tosiasia, tekee myös sen muuttamisen mahdolliseksi. Äitiys konstruktiona on siis jatkuvan muutoksen alaisena. Sen rajoja piirretään uudelleen aina kun äitiyttä eletään ja tehdään. Tästä näkökulmasta sateenkaariperheen äidit on mahdollista nähdä aktiivisina toimijoina. Nämä äidit, jos nyt eivät piirrä aivan uutta äitiyttä, niin ainakin luonnostelevat uudelleen sen ääriviivoja.

Näkökulmani on hyvin lähellä Paula Kuosmanen vuonna 2000 julkaiseman tutkimuksen näkökulmaa, joka käsitteli äitien ja lesbojen arkipäivän tilanteita. Kuosmanen kuitenkin keskittyi vahvemmin position diskursiiviseen rakentumiseen, kun taas itse pyrin keskittymään siihen, kuinka äidit kyseenalaistavat perheen heteroseksuaalisen järjestyksen pelkästään olemassaolollaan ja vanhemmuuden teoissaan.

Vuonna 2008 julkaistussa artikkelissa "Ajallis-tilallinen queer-näkökulma lesboäitien ja naisparien perhesuhteisiin" Kuosmanen herätteli keskustelua samoista teemoista, joista tämänkin tutkielman näkökulma rakentuu. Kuosmanen pohtii artikkelissaan, missä määrin

homoavioliitto tai lasten hankkiminen lesbo- tai homosuhteeseen on heteroydinperhemallin kopiaimista, ja toisaalta missä määrin tuollaisilla teoilla on mahdollisuus kumouksellisuuteen (2008, 137–138, ks. myös 2007b). Pinnallinen sateenkaariperheiden tilastollinen tarkastelu ei riitä, vaan vastaus löytyy tutkimalla sateenkaariperheiden elämää (Kuosmanen 2008, 137–138).

Judith Butler puhuu sukupuolesta sosiaalisena ajallisuutena (ks. aiemmin tässä alaluvussa), eikä pysyvänä identiteettinä. Kuosmasen käsitys perhesuhteista päivittäisissä ajallis-tilallisissa huolenpitorutiineissa rakentuvana lähtee tästä samasta ajatuksesta. Vaikka vanhemmuus näyttyy ulospäin pysyvänä ja kiinteänä suhteenä lapseen, sen voikin siis itse asiassa nähdä rakentuvan teoissa, jatkuvasti uusintuvana ja näissä toistoissa mahdollisesti muuntuvana (ks. myös Krok 2009).

Kuosmasen mukaan ”päivittäiset ajallis-tilalliset huolenpitorutiinit rakentavat perhesuhteita arjen tiloissa, kuten kotona” (2008, 139). Vasta vanhemman tehtävien tekeminen saa aikaan vanhemman. Tästä näkökulmasta äitiys ja isyys eivät siis ole biologista sukulaisuutta, vaan vanhemmuus syntyy vanhemmuuden teoissa, esimerkiksi vaipan vaihtamisessa, vauvan syöttämisessä ja perhekerhossa käymisessä. Simone de Beauvoirin sanoja väännelläkseni: äidiksi ei synnytä (tai synnytetä!), äidiksi tullaan (de Beauvoir 1972, 267).

Kaksiäitiset perheet toki toistavat vallalla olevaa ydinperhekäsitystä, mutta epäonnistuvat tuossa performatiivissa vanhempien sukupuolen vuoksi. He toistavat tuota performatiivista toisin. (Kuosmanen 2008, 140). Kaksiäitisten perheiden voi näin ollen nähdä haastavan heteroseksuaalista ydinperhemallia omalla olemassaolollaan (emt., 145).

3.3 Vastapuhe ja tavallisuusretoriikka

Äidit voivat olla haastamisessaan myös suurempia, ja kohdistaa haastamisen ennakkokäsityksiin sateenkaariperheistä. Tämä on nimeltään vastapuhetta. Vastapuheella tarkoitetaan puhetapoja, ”joilla ihmiset pyrkivät kyseenalaistamaan heihin kohdistuvia määritelmiä, kieltämään tai muuttamaan ne toisenlaisiksi.” (Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004, 11). Yleensä vastapuhe on seurausta tilanteesta, jossa puhuja kokee tulleen määritellyksi väärin tai ei ole samaa mieltä toisten kanssa. Marginaalisuus ei ole tietyn

ryhmän ominaisuus niin, että kun kuuluu johonkin ryhmään, on automaattisesti marginaalissa. Marginaalisuus pikemminkin rakentuu sosiaalisissa käytännöissä arkipäivän kontekstissa. (Huotari 2002, 156).

Ihmiset jäsentävät maailmaa kategorisoimalla sitä eri tavoin (Juhila 2004, 21). Haastateltavani tietävät tullessa valituiksi haastatteluun juuri sen vuoksi, että he kuuluvat itse seksuaalivähemmistöön ja heidän perheensä on näin ollen sateenkaariperhe. Valikoimalla haastateltavani näin olen samalla tullut rakentaneeksi ainakin kategoriat ”normaaliperheet” ja ”sateenkaariperheet”. Sijoittamalla haastateltavat erilleen normaaliperheiden kategoriasta tulen samalla liittäneeksi heihin monenlaisia muita ominaisuuksia, joita seksuaalivähemmistöihin yleensä liitetään.

Myös haastattelukysymykset, jotka liittyvät haastateltavieni vähemmistöasemaan, asettavat heidät marginaaliin, tietyn erityisryhmän edustajiksi. Olen kiinnostunut heistä juuri siksi, että he kuuluvat tähän erikoiseen kategoriaan nimeltä sateenkaariperheet. Se, että minä näen heidät ensisijaisesti näin, ei kuitenkaan tarkoita, että haastateltavat itse kokisivat kuuluvansa marginaaliin. Keskuksesta käsin tuleva marginalisoiva puhe avaakin tilan myös vastapuheelle (Jokinen, Huttunen & Kulmala 2004, 11). Vastapuhe on keino neuvotella omasta positiosta (emt.). Sen avulla luodaan itselle paikkaa ja turvataan siihen kuuluvat oikeudet ja velvollisuudet (emt.).

Harvey Sacks kutsuu tavallisuuden korostamista käsitteellä ”doing being ordinary” (Juhila 2004, 30). Kirsi Juhila (2004) on kääntänyt tämän käsitteeksi ”tavallisuusretoriikka”. Tavallisuusretoriikan tavoitteena on kertoa marginaaliin asetetun olevan ”samanlainen kuin muutkin” (emt., 30). Tällaista puhetapaa käyttävät toimijat, jotka asetetaan ulkopuolelta toisiksi, erilaisiksi. Tavallisuusretoriikan tavoitteena on korostaa tai jopa liioitella omaa tavallisuutta (emt.). Esimerkiksi seksuaalivähemmistön edustajiksi positoidut haastateltavat voivat korostaa tavallisuuttaan tehden näin eroa tuohon vähemmistöön usein liitettyihin ominaisuuksiin. Tavallisuusretoriikkaa ovat havainneet useat tutkijat, jotka ovat tutkineet jonkin erityisryhmän edustajia. Tavoitteena tällaisessa puheessa on irrottautua erityisryhmän leimatusta identiteetistä ja näin säilyttää kasvonsa (emt.).

3.4 Sateenkaariperhe, lesboperhe, kaksiäitinen perhe

Ian Hacking on pohtinut käsitejärjestelmiä ja niiden yhteyttä elämismaailmaan (1999). Hacking korostaa käsitejärjestelmien ja niiden kohteiden samanaikaista syntymistä (emt. 205–211). Hänen mukaansa ilmiöitä ei ole olemassa ilman niitä kuvaavia käsitteitä, mutta toisaalta tästä seuraa myös se, että käsitteitä ei ole olemassa ilman niiden kuvaamaa todellisuutta. Syy-seuraussuhdetta onkin mielenkiintoista tarkastella myös toiseen suuntaan. Esimerkiksi ydinperhe ja hyvä äitiys ovat käsitteellisiä konstruktioita, jotka samalla muokkaavat todellisuutta. Käsitteillä on siis merkitystä myös sosiaalista todellisuutta hahmotettaessa.

Bergerin ja Luckmannin mukaan kieli rakentaa todellisuutta (2009, 51–52). Kieli on väline, jonka avulla omia kokemuksia voi kertoa ja käsitteellistää. Kielessä tulevat vastaan myös rajat: ”perheestä voi puhua vain jo olemassa olevin käsittein” (Ahola 2000, 31). Näin ollen käsitteet ja niiden valinnan perustelu ovat tärkeitä, jotta käsitteet saavuttaisivat haastattelemieni ihmisten elämymaailman mahdollisimman hyvin. Käsitteiden valinnalla voidaan antaa hyvin erilaisia kuvia todellisuudesta. Näin ollen myös aineiston analyysissä on tärkeää kiinnittää huomiota käsitteisiin, koska niiden avulla tullaan luoneeksi kuva haastateltavien omasta todellisuudesta. Tarkalla käsitteidenkäytöllä voi näin ollen päästä lähemmäksi haastateltavien omaa, subjektiivista todellisuutta.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen muodostamista perheistä puhutaan yleensä käsitteellä sateenkaariperhe. Juha Jämsä ja Paula Kuosmanen ovat määritelleet sateenkaariperheen tutkimuksessaan ”Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveystalveluissa ja kouluissa” näin:

tällä [sateenkaariperheellä] viitataan lesbo-, homo-, bi-, ei-heteroseksuaalien ja transvanhempien lapsiperheisiin. Lisäksi sateenkaariperheellisiksi itseään nimittää myös joukko heterovanhempia, jotka haluavat ylittää perinteiset sukupuoliroolit ja perinteisen ydinperhemallin omassa vanhemmoimisessaan ja/tai lasten kasvatuksessa. (2007, 18).

Käsitteenä sateenkaariperhe on siis hyvinkin laaja ja kattaa myös perinteisesti biologisen sukupuolen perusteella heteroseksuaalisiksi ydinperheiksi määriteltyjä perheitä. On hyvä muistaa, että myös sateenkaariperhe voi olla ydinperheen kaltainen yhdessä hankittuine lapsineen, mutta yhtä hyvin myös uusperhe, jossa on lapsia edellisistä liitoista (Jämsä

2009, 138). ”Sateenkaarevuus” ei siis ole vanhempien ja lasten lukumäärän perusteella oma erillinen perhemuoto, vaan sitä voidaan käyttää pikemminkin sateenvarjokäsitteenä ei-heteroseksuaalisille perheille (Kuosmanen 2011).

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen vanhemmuutta tarkastelevien tutkimusten ongelmakohtana on usein se, että kohdejoukkoa yhdistävän tekijän oletetaan myös automaattisesti vaikuttavan heidän vanhemmuuteensa. Esimerkiksi lesboäitiys käsitteenä antaa ymmärtää, että seksuaalisuus on jollain tavalla tällaisen henkilön vanhemmuutta määrittävä ominaisuus (Stacey & Biblarz 2001, 177). Judith Staceyn ja Timothy Biblarzin mukaan lesboäidin ja homoisän käsitteet ovat historiallisia ja muuttuvia, koska vaikutukset, joita seksuaalivähemmistöydellä voi olla lapsiin, liittyvät ensisijaisesti seksuaalivähemmistöjen marginaaliasemaan ja poliittiseen tilanteeseen. Seksuaalinen suuntaus ei itsessään vaikuta vanhemmuuteen tai lapsen hyvinvointiin, vaan se, miten seksuaaliseen suuntaukseen suhtaudutaan yhteiskunnassa. (emt.)

Usein naisen kanssa parisuhteessa elävä nainen määrittellään seksuaaliselta suuntautumiseltaan lesboksi. Esimerkiksi Kuosmanen on käyttänyt naisen kanssa parisuhteessa elävästä naisesta käsitettä lesboäiti (2000). Kaikki naisen kanssa parisuhteessa elävät naiset eivät kuitenkaan miellä itseään välttämättä seksuaaliselta suuntautumiseltaan lesboksi, kuten käy ilmi myös Kuosmanen tutkimuksessa (2000). Onkin tärkeää erottaa seksuaalinen suuntautuminen vanhemmuudesta. Pyrin tekemään sen myös tässä tutkimuksesta niin pitkälti kuin se on mahdollista. Toisaalta tiedostan kuitenkin sen, että haastateltavia yhdistävä asia on juuri heidän kuulumisensa seksuaali- ja sukupuolivähemmistöön. En kuitenkaan näe mielekkäänä määrittellä tutkimuksen kohteena olevia vanhempia ensisijaisesti heidän seksuaalisen identiteettinsä mukaan. Seksuaalinen suuntautuminen ei määrittele tai ennusta sitä, millainen vanhempi yksilö on. Tämän vuoksi aion käyttää tässä tutkielmassa käsitettä ”kaksiäitinen perhe”. Käsitteen englanninkielistä vastinetta ”dual-mother family” on käyttänyt ainakin Maureen Sullivan teoksessaan ”Family of Woman” (2004). Tämä käsite soveltuu mielestäni paremmin tämänkaltaiseen tutkielmaan, koska se ei määrittele tai nosta esille määrittelevänä tekijänä vanhempien seksuaalista suuntautumista vaan kertoo ensisijaisesti perherakenteesta. Käsite ”kaksiäitinen perhe” sopii tutkielmani käyttöön hyvin, koska haluan nähdä haastateltavat ensisijaisesti vanhempina enkä lesboina. Toisaalta käsite saattaa olla ongelmallinen siinä mielessä, että kaikki sosiaaliset äidit eivät välttämättä koe itseään äideiksi vaan

vanhemmiksi. Joissakin perheissä sana ”äiti” on varattu biologiselle äidille. Tämän tutkielman puitteissa käsite kuitenkin kuvaa paremmin haastateltaviani.

Hannele Forsbergin mukaan perheen käsite voidaan jakaa ideologiaksi ja eletyksi käytännöksi (2003, 11). Nämä kaksi eivät ole koskaan sama asia. Eletty todellisuus on aina monimutkaisempi ja -muotoisempi kuin ideaali, koska ideaali pyrkii asettamaan rajoja mahdollisille tavoille olla. Tämän vuoksi eletyn todellisuuden tutkiminen on tärkeää. Sen avulla voidaan muokata myös käsitteitä ja teorioita vastaamaan paremmin elettyä todellisuutta. Muita tutkimuksissa esiin nousevia käsitteitä ovat esimerkiksi seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perhe ja sateenkaariperhe (ks. esim. Jämsä 2007; 2009; Kuosmanen 2007b; Kuosmanen & Jämsä 2007). Kaksiäitinen perhe on kuitenkin käsitteenä käytännöllisempi kuin esimerkiksi poliittisesti korrektiksi ymmärretty käsite ”seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen perhe”. Toisaalta se myös määrittelee perhetyyppiä tarkemmin kuin sateenkaariperhe. Kuten aiemmin on jo käynyt ilmi, käsitteenä sateenkaariperhe rajaa sisäänsä melkoisen määrän erilaisia perhemuotoja.

Sateenkaariperhe käsitteenä käsittää sekä ydinperheenomaiset että uusperheenomaiset seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen muodostamat perheyksiköt. Tutkimuskirjallisuudessa käsitteillä ydinperhe ja uusperhe viitataan kuitenkin melkein poikkeuksetta heteroseksuaaliseen perheeseen. Sateenkaariperheen käsite sisältää hyvin monentyyppisiä, erilaisissa elämänvaiheissa olevia perheitä, ja näin ollen sateenkaariperheeksi luokiteltava perhe voi olla myös yhtä aikaa määritelmällisesti esimerkiksi uusperhe. Käsitteenä se siis niputtaa yhteen kaikki perheet, joille yhteistä on ainoastaan niihin kuuluvien henkilöiden ei-heteroseksuaalinen suuntautuminen tai sukupuolinen identiteetti, joka ei istu nais-mies-dikotomiaan. Laajuutensa vuoksi se jättää vähemmälle huomiolle sen, että myös seksuaali- ja sukupuolivähemmistön perheet hajoavat, muokkautuvat ja muodostuvat uudelleen. Käsitteenä se voi olla myös ongelmallinen perheitä määriteltäessä.

Nykyisessä tilanteessa, jossa sekä parisuhteen virallistaminen että lapsen sisäinen adoptio samaa sukupuolta oleville pareille on mahdollista, voidaan kuitenkin kysyä, onko sateenkaariperheen erottaminen yhdeksi perhemuodoksi esimerkiksi uusperheen, ydinperheen ja yksinhuoltajaperheen rinnalla järkevää. Myös sateenkaariperheet voivat olla uus- tai yksinhuoltajaperheitä, mutta yleisessä käytössä oleva nimeämiskäytäntö ei

tällä hetkellä erottele sateenkaariperheiden eri tyyppjä. Juha Jämsä ja Paula Kuosmanen jakavatkin sateenkaariperheet edelleen ydinperheeseen, uusperheeseen, apilaperheeseen, yksinhuoltajan perheeseen, etävanhemman perheeseen, lapsettomiin pareihin ja monimuotoisiin perheisiin, eli perheisiin jotka eivät sovi edellä mainittuihin luokkiin (esim. heteroseksuaaliset perheet, jossa jompikumpi vanhemmista identifioi itsensä ei-heteroseksuaaliksi tai perheet, jotka koostuvat kahdesta tai useammasta vanhemmasta, joilla ei ole parisuhdetta keskenään). (2007, 19–20, 43).

Aion käyttää tutkielmassani käsitettä ydinperhe, kun viittaaan perheeseen, joka koostuu kahdesta keskenään parisuhteessa olevasta vanhemmasta, jotka ovat hankkineet lapsensa yhdessä. Nämä vanhemmat voivat olla joko samaa tai eri sukupuolta. Miehen ja naisen muodostamaan ydinperheeseen viittaaan käsitteellä heteroseksuaalinen ydinperhe tai perinteinen ydinperhe. Tässä kontekstissa uusperhe puolestaan viittaa perheeseen, jossa on lapsia myös puolisoitten edellisistä parisuhteista, olivatpa vanhemmat sitten samaa tai eri sukupuolta. Tällainen erottelu toimii hyvin, koska kaikki aineistoni perheet koostuvat kahden naisen ja heidän lastensa muodostamasta ydinperheestä.

Tutkimuskohteenani olevat kaksiaitiset perheet sijoittuvat tässä kehyksessä siis luokkaan ydinperhe. Vaikka kahden naisen ja heidän lapsiensa muodostamassa ydinperheessä ei ole isää, heidän kokemuksiaan ei voi käsitellä siitä näkökulmasta, että he olisivat menettäneet isän. Heidän kokemuksena ovat siis näiltä osin hyvin erilaiset kuin uusperheen lapsien (Jämsä 2008, 38).

3.5 Naisparin perheenjäsenten nimitysten problematiikka

Kahden naisen muodostamassa perheessä toinen naisista on yleensä lapsen biologinen äiti. Kiinnostuksenkohteeni tässä tutkimuksessa on perheen ei-biologinen äiti, eli sosiaalinen äiti. Jo äsken mainitsemani ”ei-biologisuus” paljastaa sosiaalisen äitiyden problematiikan. Kulttuurissamme äidiksi on totuttu kutsumaan lapsen biologista äitiä. Lapsella on siis perinteisesti nähty olevan vain yksi äiti. Tämä asettaa sosiaalisen äidin aseman perheen ulkopuolelle, ”äidin kumpaniksi”.

Sosiaalinen äiti on käsitteenä hankala jo sanan ”äiti” sisältämän kulttuurisen ja emotionaalisen painolastin vuoksi. Juha Jämsän ja Paula Kuosmanen tekemässä

kyselytutkimuksessa sateenkaariperheistä sosiaali- ja terveyspalveluiden asiakkaina sosiaaliset äidit eivät poikkeuksetta kutsuneet itseään äidiksi, vaan jotkut suosivat käsitettä sosiaalinen vanhempi (2007, 19). Selkeyden vuoksi aion kuitenkin itse käyttää käsitettä sosiaalinen äiti erotuksena biologisesta äidistä ja mahdollisista isistä. Myös sukupuolen huomioimisella on merkitystä tutkimuskysymyksen kannalta.

Esimerkiksi ”Sateenkaariperheen ABC-kirjassa” sosiaalinen vanhempi on määritelty lapsen ei-juridiseksi, ei-biologiseksi vanhemmaksi (Aarnipuu 2010, 32)². Juridisen vanhemmuuden tultua mahdolliseksi myös kaksiäitisen perheen ei-biologiselle äidille, herää kysymys, millä nimellä tätä äitiä tulisi nimittää, ja toisaalta, onko hänestä ylipäätään tarpeen käyttää eri nimitystä. Ei-synnyttäneen äidin nimeämisestä tekee problemaattista se, että nimitys määrittyy välttämättä suhteessa siihen, mitä se ei ole, eli biologista. Sosiaalinen äiti määrittyy siis negaation kautta, ja näin ollen mikä tahansa nimitys nostaa aina esille tämän.

Juridisen vanhemmuuden tultua mahdolliseksi myös kaksiäitisen perheen ei-synnyttäneelle osapuolelle on käyttöön tullut myös käsite ”kanssaäiti”. Kanssaäidin ja kanssavanhemman käsitteet kääntyvät suoraan englannista (co-mother, co-parent). Kanssavanhemman käsitteellä yritetään korostaa toisen vanhemman asemaa, koska sen ei koeta olevan yhtä vähättelevä kuin sosiaalisen äidin. (Aarnipuu 2010, 32). Kanssavanhempi myös ottaa huomioon sen, että vanhemmuus ei ole pelkästään sosiaalista vaan myös juridista (emt.). Myös tämän käsitteen kuitenkin voi nähdä rakentuvan suhteessa sanaan äiti. Kanssaäiti käsitteenä kuulostaa siltä, että vanhemmuus rakentuu suhteessa ”oikeaan” äitiin, ei itsenäisenä vanhemmuutena.

² Kirjan on kirjoittanut Tiia Aarnipuu, joka on sekä Seta ry:n hallituksen että Sateenkaariperheet ry:n entinen puheenjohtaja. Sateenkaariperheen ABC on käytännönläheinen teos, jonka tavoitteena on tarjota aakkostetussa järjestyksessä käytännön ohjeita (esim. lakipykälää, vanhemmuuden määrittäjiä ja neuvoja keinohedelmöitykseen) sateenkaariperheille.

3.6 Äitien ja perheen positiot

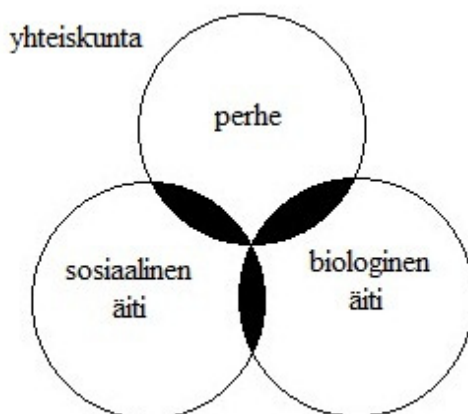
Käytän tässä tutkielmassa position käsitettä kuvaamaan äitejä. Myös muun muassa Kuosmanen (2000) ja Jämsä (2003) ovat hahmottaneet vanhemmuutta ja seksuaalivähemmistöyttä tilanteisina positioina.

Position käsite sopii paremmin performatiivisen vanhemmuuden tarkasteluun, koska se näkee vanhemmat tekijöinä ja eri tiloissa liikkujina, eikä yhden roolin esittäjinä tai identiteetin vankeina (Kuosmanen 2000, 29). Positiot rakentuvat tilanteissa refleksiivisesti (emt.), ja näin ollen position käsite mahdollistaa myös vastapuheen näkemisen oman vanhemmuuden rakentajana haastattelutilanteessa.

Juha Jämsä (2003) on tarkastellut homoisien mahdollisia positioita toisiinsa nähden jännitteisinä. Omassa tutkielmassani en kuitenkaan näe positioita niinkään jännitteisinä, vaan tarkastelen haastattelemieni sosiaalisten äitien positioita osittain limittäisinä ja toistensa päälle asettuvina.

Analyysin kannalta on tarpeellista erottaa sosiaalisen äidin, biologisen äidin ja perheen positiot ja kuinka ne lomittuvat suhteessa toisiinsa. Helpointa tämä on tehdä graafisessa muodossa:

Kuvio 1. Sosiaalinen äidin, biologisen äidin ja perheen positiot

Samantyyppistä graafista positioiden jaottelua on käyttänyt myös Juha Jämsä (2003, 24) pro gradussaan ”Isä, joka on homo”. Jämsä piirsi oman jaottelunsa kolmion muotoon, joiden kärjissä olivat mies (sukupuoli) – homo (seksuaalisuus) – vanhempi (vanhemmuus) osoittaen homoseksuaalisen miesvanhemman mahdollisia positioita.

Oman tutkimuskysymyksen kannalta on selkeämpää asettaa positiot osittain limittäin toisiensa kanssa. Esimerkiksi sosiaalinen äiti voidaan nähdä suhteessa yhteiskuntaan, suhteessa perheeseen tai suhteessa biologiseen äitiin. Samoin biologinen äiti voidaan nähdä suhteessa yhteiskuntaan, suhteessa perheeseen tai suhteessa sosiaaliseen äitiin. Myös perhe voidaan nähdä joko äitien (sosiaalinen tai biologinen) näkökulmasta tai suhteessa yhteiskuntaan. Aineistonanalyysissä aion kiinnittää huomiota siihen, mistä positiosta haastateltavat milloinkin puhuvat. Sosiaalinen äiti saattaa esimerkiksi tuntea suhteensa yhteiskuntaan hyvinkin ongelmalliseksi, mutta suhteensa perheeseen luonnolliseksi ja ongelmattomaksi.

4 AINEISTONKERUU JA ANALYYSI

Kirsi Eräranta pohtii isän ja äidin rooleja artikkelissaan ”Olevasta tekijäksi? Psykososiaalinen tieto isän määrittäjänä” (2007, 83–105). Erärannan mukaan psykososiaalisen näkemyksen mukaan ”isän nähdään avaavan lapsen ja äidin kahdenvälisen suhteen ja ohjaavan lasta kohti ulkomaailmaa” (emt., 89). Kun kaksiäitisessä perheessä isiä ei ole yhtään mutta äitejä on kaksi, psykososiaalisesta näkökulmasta lapsen kehityksen nähdään vaarantuvan (emt.). Näkisin, että tässä kontekstissa on myös ehkä helpompi ymmärtää, miksi sosiaalisen äidin asema on niin monimutkainen. Äidin ja isän roolit on rakennettu perhekäsityksessämme toisiaan täydentäviksi. Kun äitejä onkin kaksi, myös samaa tehtävää täyttämässä on kaksi ihmistä, mutta isän paikka on tyhjä. Toisaalta isän rooli on myös vahvasti sukupuolittunut (ks. esim. Jämsä 2003), eikä näin ollen voi noin vain istua sosiaaliselle äidille.

Tutkimuskysymykseni ei kuitenkaan keskity käsitteelliseen painiin. Tavoitteenani on pureutua vanhemmuuteen ja perheenä olemiseen nimenomaan tekemisenä. Näkökulmani lähtee yksilötasolta, oikeista perheistä. Tämän tutkimuksen puitteissa on tärkeämpää pureutua kaksiäitisen perheen todellisuudessa elävien subjektiivisiin merkityksenantoihin sen sijaan, että pohdittaisiin vaikkapa sitä, hyväksyykö yhteiskunta sateenkaariperheet.

Tavoitteenani on siis tutkia, kuinka sosiaaliset äidit luovat omaa vanhemmuuttaan suhteessa sukupuolittuneisiin äidin ja isän positioihin. Minua kiinnostaa, miten sosiaaliset äidit positioivat itsensä perheeseen ja yhteiskuntaan, kun valmista paikkaa ei ole.

Toisena kiinnostuksenkohteenani ovat äitien keinot positioida koko heidän perheensä ydinperheen kategoriaan. Jos he positioituvat perheen sisällä suhteessa äidin ja isän paikkoihin, laajemmin yhteiskunnassa positioituminen tapahtuu suhteessa marginaaliin ja keskiöön, tavallisen ja erilaisen perheen positioihin.

Juhani Aaltola puhuu artikkelissaan tieteenfilosofiasta siitä, miten tiede määritellään. Hänen mukaansa tieteelliseen tietoon ei voi suhtautua objektiivisena faktana, vaan totuus on ennen kaikkea suhteellista ja tutkimuksen tavoitteena on tarkastella todellisuutta eri näkökulmista käsitteiden ja teorioiden avulla. (Aaltola 2001, 18). Tutkielmani sijoittuukin fenomenologian kenttään. Fenomenologia tutkii ihmisen suhdetta omaan elinympäristöönsä ja ympäröivään todellisuuteen, eli Aaltolan mainitsemaa ”suhteellista

totuutta”. Keskeistä fenomenologiselle tutkimukselle on nimenomaan merkitysten tutkiminen. Se tutkii, mitä merkityksiä ihminen antaa elämäntodellisuudelleen. Ympäröivä todellisuus ja kulttuuri vaikuttavat siihen, miten ihminen näkee ympäristönsä ja millaisia merkityksiä hän antaa sille. (Laine 2007, 29). Merkitysten antamisen tutkiminen vaatii erilaista tutkimusotetta kuin esimerkiksi luonnon lainalaisuuksien tutkiminen. Laineen mukaan fenomenologista tutkimusta voi tarkastella kaksitasoisena. Perustason muodostavat tutkittavan kokemat asiat ja se, miten hän kertoo niistä. Toisella tasolla muodostuu itse tutkimus. Tutkija pyrkii erittelemään ja ymmärtämään tutkittavansa merkityksenantoja käyttämällä hyväksi heidän jakamaansa merkitystodellisuutta ja toisaalta tieteellisiä teorioita. Hermeneuttis-fenomenologisessa tutkimuksessa tulkinnat, ymmärtäminen ja reflektointi ovat keskeisessä osassa. Sen tavoitteena on nostaa esille ja kyseenalaistaa sellaista, joka on oletettua ja jo jollain tasolla tunnettua. (emt., 32–33).

4.1 Teemahaastattelu aineistonkeruumenetelmänä

Pertti Alasuutarin mukaan selkeä metodi on tärkeä, jotta tutkimus ei poukkoile intuition vallassa tai muutu tutkijan omien näkemysten todisteluksi (2001, 82). Metodin rajaaminen mahdollistaa siis tutkimuksen objektiivisuuden ja tulosten luotettavuuden.

Valitsin aineistonkeruumenetelmäksi teemahaastattelun, koska tutkimukseni on luonteeltaan fenomenologista (Laine 2007, 37; ks. lisää analyysimenetelmästä luvusta 4.4). Haastattelu on tämän tyyppisessä tutkimuksessa menetelmänä suositeltavampi kuin esimerkiksi kyselylomake, koska se tuottaa aineistoa, joka on vapaata ja keskustelunomaista (ks. esim. Jämsä 2003). Tavoitteenani oli päästä käsiksi arkikokemukseen, kliseisesti sanottuna niihin pieniin asioihin, jotka luovat arjen. Jos vastaajien olisi tullut kirjoittaa vastaukset, nämä pienet asiat eivät olisi välttämättä tulleet esille, vaan vastaukset olisivat keskittyneet ennemminkin suuriin linjoihin, yleisiin kokemuksiin ja yhteenvedoihin. Tavoitteena oli kerätä aineistoa, josta voitaisiin tutkia haastateltavien antamia merkityksiä (Laine 2007, 38).

Koska kyseessä oli teemahaastattelu, haastattelu rakentui keskustelulle tiettyjen teemojen ympärillä sen sijaan, että se olisi noudattanut tiukkaa kysymys-vastaus-logiikkaa. Tällainen haastattelumuoto antaa haastateltavalle enemmän valtaa päättää keskustelun suunnasta. En

siis käsitellyt kaikkia kysymyksiä jokaisen haastateltavan kanssa, ja toisaalta haastatteluissa tuli esille myös asioita, joita haastattelurungosta ei löydy.

Olin valmistellut haastatteluja varten puolistrukturoidun kyselylomakkeen, jota käytin apuna (ks. liite 1). Keskustelu kuitenkin virtasi vapaasti sen mukaan, mitkä asiat tuntuivat omakohtaisilta, tärkeiltä tai kipeiltä. Laineen mukaan jos tavoitteena on tutkia ihmisten merkitysmailmaa, on erittäin tärkeää, että haastattelutilanne on keskustelunomainen ja luonnollinen (2007, 37). Pyrin tekemään haastattelutilanteesta keskustelunomaisen reagoimalla haastateltavien sanomisiin, kysymällä jatkokysymyksiä ja laittamalla välillä haastattelukysymykset sivuun, jotta voisimme esimerkiksi vaihtaa mielipiteitä tai keskustella käsityksistämme, jotka liittyivät löyhästi haastatteluaiheeseen.

Laineen mukaan käsitykset eivät välttämättä vastaa kokemuksia, vaan suuri osa käsityksistä on peräisin yhteisöstä sosialisaaion kautta (2007, 38). Käsitteistä rakennettuun kysymykseen annetaan herkästi vastaus omien käsitysten eikä kokemusten mukaan. On siis tärkeää, miten kysymyksen esittää, jotta vastaaja kääntyy pohtimaan omia näkemyksiään sen sijaan, että antaisi yleisluontoisen, omasta mielestään ”oikean” vastauksen. Kysymyksillä pitäisi päästä mahdollisimman lähelle haastateltavan kokemusmailmaa. Tämän vuoksi kysyin mahdollisimman konkreettisia kysymyksiä. Kysymykseni liittyivät juuri kokemuksiin eivätkä käsityksiin.

Yritin myös rakentaa haastattelurungon niin, että kysymykset olisivat temaattisesti järkevssä järjestyksessä. Tämä mahdollisti sen, että haastateltavat siirtyivät itsekin sujuvasti yhdestä kysymyksestä toiseen kuin huomaamattaan. Tavoitteenani oli mahdollisimman normaali, keskustelunomainen tilanne, jossa haastateltava tuntisi puhuvansa kuin ystävälleen. (Haastattelusta ystävälleen puhumisena ks. lisää Ronkainen 1989).

Perinteisten kysymysten lisäksi olin ottanut mukaani haastatteluun erilaisia lomakkeita. Tarkasteltavia lomakkeita olivat päivähoitohakemus, lapsilisähakemus, esitietolomake neuvolaan sekä huoltajan ilmoitus lapsen terveydestä 5. ja 7. luokille. Lasten terveyttä ja perhettä koskevat lomakkeet on rakennettu melkein poikkeuksetta niin, että ne sulkevat ulos heteronormista poikkeavat perheet, koska lokerot on merkitty äidille ja isälle eikä muita vaihtoehtoja ole (Kuosmanen 2007a, 93–94). Lisäksi lomakkeet tuntevat yleensä

vain avioliiton ja avoliiton sekä vanhemmuuksista äitiyden, isyyden ja sijaisvanhemmuuden. Pyysin haastateltavaa kertomaan, millä tavalla hän oli täyttänyt tai täyttäisi lomakkeet, kun ne eivät täydellisesti päde kaksiäitiseen perheeseen. Tällä tavoin sain kerättyä lisää konkreettista, arkikokemukseen pohjautuvaa aineistoa. Lomakkeilla on myös symbolista merkitystä. Esimerkiksi Paula Kuosmanen (2007a) peräänkuuluttaa paikkaa sosiaalisen äidin tiedoille virallisissa lomakkeissa, joita täytetään esimerkiksi perheneuvoloissa. Hänen mukaansa tällä mahdollistettaisiin se, että naisparien perheet tunnistettaisiin omanlaisenaan, ymmärrettävänä perhemuotona. (2007a, 194).

Litteroin haastattelut sanasta sanaan, mutta tässä tutkielmassa käytetyistä pätkistä olen poistanut turhat toistot (esim. ”niinku niinku” ja pohdiskelua kuvaavat ilmaukset, kuten ”öö...”). Tällä tavalla olen saanut esimerkeistä selkeämmät ja helposti luettavat. Olen halunnut säilyttää murteet ja puhekielisyydet, koska ne värittävät lausahduksia ja saavat ne kuulostamaan oikealta puheelta. En ole kuitenkaan merkinnyt taukojen pituuksia tai päällepuhumisia, koska niillä ei ole merkitystä analyysin kannalta. Mietintätaukoa olen kuvannut yksinkertaisesti kolmella pisteellä (...). Välistä poistettua, epärelevanttia lausetta edustaa sitaateissa merkintä [...].

Haastattelua sosiaalisena tilanteena on tutkittu laajalti. Erityisesti naisten välisiä haastattelutilanteita on tutkinut esimerkiksi Elina Oinas (2004). Feministisessä haastattelututkimuksessa oli pitkään vallalla käsitys jonkinlaisesta ”uskoutumisen hurmuksesta”, jossa kaksi naista käy eräänlaista kahvipöytäkeskustelua henkilökohtaisista asioistaan erotuksena perinteisen haastattelututkimuksen kysymys-vastaus-logiikalle (Oinas 2004, 215). Tehdessään itse haastatteluja, Oinas kertoi huomanneensa, että haastattelutilanteisiin oli ladattu valtavasti odotuksia, mutta itse keskustelut olivat kuitenkin luonteeltaan arkipäiväisiä ja kaukana intiimistä tai uskoutuvasta (vrt. esim. Ronkainen 1989, 69). Oinaan mukaan onkin tärkeää nähdä haastattelutilanteen merkitys aineistolle (2004, 220). Haastattelu on vuorovaikutustilanne, jossa valtasuhteet ja diskurssit vallitsevat, kuten muissakin keskusteluissa:

Haastattelutilanteessa haastateltava ei kertonut vain ikiomasta kokemuksestaan, vaan haastattelutilanne on väistämättä vuorovaikutustilanne, jossa haastateltava kertoi yhden mahdollisen tarinan suhteuttaen sen kahteen seikkaan: toisaalta siihen, mitä hän oletti haastattelijan ajattelevan, toisaalta suhteessa kulttuuriseen ’tarinavarantoon’ [...]. Tutkijan ensisijainen tehtävä on kontekstualisoida kertomus: mihin diskursseihin kertomus ankkuroituu? (emt.).

Aineistoa analysoitaessa tulisi siis muistaa, että haastateltavan kertomus on vain yksi versio todellisuudesta. Vaikka esioletuksena on, että haastateltava puhuu totta, tätä ei tule ymmärtää siten, että haastateltavan versio on täydellinen kuvaus todellisuudesta. Haastatteluaineisto on aina pieni pala todellisuutta, joka on sijoittunut paikkaan ja aikaan. (Oinas 2004, 221; Alasuutari 2001, 87). Tämä seikka on tärkeä muistaa tutkimusaineistoa analysoitaessa. Tuloksia voi toki yleistää koskemaan muutakin kuin juuri kyseistä haastateltavaa ja juuri haastattelun kestänyttä ajanjaksoa, mutta tutkijan tulee olla tietoinen aineistonkeruutilanteesta vallinneista odotuksista ja rooleista. Tämä takaa sen, että tutkimus on kriittinen eikä pelkästään raportoiva.

4.2 Mistä aineisto koostuu?

Löysin haastateltavat laittamalla haastattelupyynnön Seksuaalinen Tasavertaisuus SETA:n rainbow-foorumille, joka on tarkoitettu sateenkaariperheille ja heidän läheisilleen (ks. Liite 1). Ilmoitukseen vastasi neljä perhettä. Lisäksi löysin kolme haastateltavaa lumipallometodilla muiden haastateltavien kautta.

Haastattelin tutkimustani varten siis seitsemää sosiaalista äitiä. Kaikki haastateltavien perheet koostuivat naisparista ja heidän yhdessä hankkimistaan lapsesta tai lapsista. Kaikki perheet olivat käyttäneet anonyymeja lahjasolujen luovuttajia, eikä lasten biologisten isien henkilöllisyyksiä näin ollen tiedetty. Kaikki haastateltavat kuuluivat siis Paula Kuosmasen määrittelemään ”klinikkasukupolveen” (ks. luku 1.1). Viisi haastateltavista oli iältään kolmissakymmenissä, yksi nelissäkymmenissä ja yksi viisissäkymmenissä. Yhdessä perheessä oli kaksi ”määritelmän mukaista” sosiaalista äitiä, koska kumpikin oli synnyttänyt yhden lapsen heidän perheeseensä. Haastattelin heitä molempia erikseen. Lisäksi yksi sosiaalisista äideistä oli haastattelun aikana raskaana.

Kaikkien perheiden lapset olivat alle kouluikäisiä. Nuorin lapsi oli neljän kuukauden ikäinen, ja vanhinkin vasta viisivuotias. Haastateltavistani kaksi asui pääkaupunkiseudulla, kaksi Länsi-Suomessa ja kolme Itä-Suomen alueella.

Haastattelut toteutettiin yhtä poikkeusta lukuun ottamatta haastateltavien kotona. Yhtä haastattelua varten olin varannut kokoustilan Helsingin yliopiston tiloista, koska haastateltava asui omien sanojensa mukaan pitkän ja vaikean matkan päässä. Kaikki

haastateltavat ottivat minut vastaan hyvin, tarjosivat juotavaa ja syötävää ja jutustelivat muutenkin vapaasti. Ehkä suhtautumiseen vaikutti se, että olin kertonut avoimesti jo haastattelupyynnössäni omat lähtökohtani. Olin haastateltavien kanssa samaa sukupuolta, seksuaalivähemmistön edustaja kuten hekin, ja vieläpä suurimman osan kanssa samaa sukupolvea. Yhteisellä kokemuspohjalla oli varmasti merkitystä myös haastatteluvastausten avoimuuden kannalta (ks. lisää positioitumisestani haastattelijana luvusta 4.4).

Useiden haastateltavien perheet olivat kotona haastattelun aikana. Monien haastattelujen kohdalla lasten itku, puolison kotiintulo, puuhailu tai lapsen syöttäminen myös keskeyttivät tai häiritsivät haastattelua jonkin verran. Olin siis keskellä arkipäivän touhuamista, ja äidit kertoilivat omasta äitiydestään toteuttaessaan sitä samalla arjessaan. Vaikka haastattelujen syvällisyys saattoi kärsiä jonkin verran tästä syystä, oli mukavampaa ja mielenkiintoisempaa toteuttaa haastattelut tällä tavalla. Se, että suurimman osan kohdalla haastattelutilanne ei ollut eristetty heidän ”oikeasta elämästään”, toi konkreettista tasoa haastatteluun, ja sai ehkä äidit osaltaan puhumaan välittömämmin omista kokemuksistaan.

Haastatteluaineistoa tuli sopiva määrä; litteroitavaa materiaalia tuli yhteensä noin seitsemän ja puolen tunnin verran. Toisaalta tulee muistaa, että kvalitatiivisessa tutkimuksessa määrällisesti laaja aineisto ei takaa tulosten validiutta. Kvantitatiivisen tutkimuksen ulkoinen validius perustuu sen tilastolliseen yleistettävyyteen, kun taas kvalitatiivisessa tutkimuksessa ulkoinen validius viittaa tulosten analyttiseen yleistettävyyteen. (Yin 2003, 37). Validius tulee aivan muista tekijöistä, kuten informanttien tarkasta valinnasta ja hyvin rakennetusta teoriasta. Teoreettisesti eheä tutkimus ja teoriasta oikein johdetut kysymykset ovat esimerkiksi haastattelujen lukumäärää tärkeämpiä kriteereitä.

4.3 Oma positioni haastattelijana ja tutkijana

On tärkeää tiedostaa omat lähtökohtansa ja olla tietoinen siitä, millaiset asiat voivat vaikuttaa tulkintoihin tutkimusta tehtäessä. Toisen merkityksiä ei ole mahdollista ymmärtää, jos ei pysty havaitsemaan omia ennakkoluulojaan. (Laine 2007, 34).

Ronkainen (1989) puhuu artikkelissaan ”Nainen ja nainen – haastattelun rajat ja mahdollisuudet” siitä, miten naishaastattelija pääsee usein psykologisesti syvemmälle ja intiimimmälle alueelle haastatellessaan toista naista. Ronkaisen mukaan tämä yhteenkuuluvuuden tunne voi johtua yhteisestä kokemuspööristä: yksinkertaisimmillaan tämä voi tarkoittaa kokemusta naiseudesta ja sitä, että tulee ”kohdelluksi naisena tiettyssä kulttuuripiirissä” (1989, 69). Ronkaisen pohdinnan voisi laajentaa omaa tutkimustani varten koskemaan myös seksuaalista suuntautumista. Ehkäpä naissuhteessa elävän naisen on helpompi uskoutua sellaiselle naistutkijalle, joka elää itsekin naisen kanssa, koska tuota Ronkaisen mainitsemaa yhteistä kokemuspöörää on enemmän.

Tutkijan tulee aina tiedostaa tiedonintressinsä (Hirvonen 2006, 42). Tutkimus ei voi koskaan olla täysin riippumaton ja itsenäistä, vailla arvoperustaa. Kaikella tutkimuksella on joku tarkoitus, syy miksi se halutaan tehdä ja mitä tuloksilla halutaan esittää. (emt.). Jo tutkimusaiheen valinta on arvoperustainen päätös. Tutkijan ei siis tarvitse pyrkiä täyteen objektiivisuuteen vaan riittää, että hän tunnistaa omat tarkoituseränsä ja tiedostaa näiden mahdollisen vaikutuksen. (Raatikainen 2006, 104).

Kärjistäen voidaan sanoa, että koen itse kuuluvani haastateltavien kanssa samaan ”väärinymmärrettyjen sakkiiin”, seksuaalivähemmistöön. Tämä kokemus asettaa minut tutkijana asemaan, jossa minun tulee kamppailla erityisen vahvasti omia subjektiivisia käsityksiäni vastaan. Oman asemani tiedostaminen pakottaa minut myös irrottautumaan omista ennako-oletuksistani. Yhteisen merkitystodellisuuden jakaminen haastateltavieni kanssa on toki myös positiivinen asia ja auttaa minua ymmärtämään heidän kokemuksiaan paremmin. Minun tulee kuitenkin olla erityisen varovainen tulkitessani heidän kokemuksiaan ja tarkkailla, etten yritä päälleliimata omia kokemuksiani seksuaalivähemmistöön kuulumisesta myös heille. Vaikka haastateltavani kuuluivat myös seksuaalivähemmistöön, se ei tarkoita, että he ovat minun kanssani samanlaisia.

On myös tärkeää hahmottaa oma asemansa suhteessa haastateltaviin. Alasuutarin mukaan haastattelija toimii aina niiden kulttuuristen mallien mukaan, jotka hän omaa. Tämä taas vaikuttaa haastattelutilanteeseen ja sitä kautta aineistoon. Näin ollen itse haastattelutilannekin on osa tutkimusaineistoa. (Alasuutari 2001, 145). Huomasin itse esimerkiksi ottavani haastattelutilanteissa aseman, jossa korostin meidän kuuluvan samaan ryhmään, seksuaalivähemmistöön. Esimerkiksi erään haastateltavan kanssa keskustelimme

ennen haastattelun alkua siitä, miten Huippumalli haussa -tv-ohjelman kuvaukset olisivat ”häirinneet keskittymistä” läheisessä kahvilassa. Eräs haastateltava puolestaan kysyi minulta, ”Onko se sun graduohjaaja ihan järkevä tämän aiheen kanssa?”, johon molemmat sitten tuhahtimme sopivissa määrin yhteisymmärryksessä sille, miten ”ulkopuoliset” suhtautuvat omaan ryhmäämme. Kerroin myös jo haastattelupyynnössäni, että minulla ja tyttöystävälläni on suunnitelmissa hankkia jossain vaiheessa lapsi. Haastattelutilanne voitaisiin myös nähdä asetteluna, jossa asetuin siis positioon, jossa kysyin itse asiassa neuvoja ja kokemuksia niitä omaavilta.

Jälkeenpäin ajatellen haastattelutilanne erityisesti tämäntyyppisessä herkässä ja paljon julkista keskustelua herättäneessä aiheessa on erityisen mielenkiintoinen. Olinhan ulkopuolinen haastattelija, joka tuli haastattelemaan lapsen äitiä ja kertoi äidille, kuinka hän ei ole biologisesti suhteessa omaan lapseensa ja kysyi huolestuneena, kokeeko hän jotenkin olevan vähemmän äiti tämän vuoksi. Tulin siis perheen ulkopuolelta kyseenalaistamaan heidän perheensä ja perhedynamiikkansa, kyselemään kysymyksiä, joita ei muuten kysyttäisi, ja kyseenalaistamaan asioita, jotka ovat olleet oletettuja. Tämän asetelman hahmottaminen olikin tärkeää haastateltavien puhettavan motiivien erittelyssä. Äidit asettuivat minun edustamani ”muun maailman” oletuksia vastaan (ks. lisää tästä tavallisuusretoriikasta luvusta 3.3)

4.4 Analyysimenetelmä

Timo Laineen mukaan fenomenologiselle tutkimukselle on tärkeää, että teoreettiset esioletukset siirretään syrjään tutkimuksen teon ajaksi (2007, 35). Tämä mahdollistaa sen, että tutkija pystyy suhtautumaan tutkittavaan aineistoon tuoreesti ja näkemään siinä asioita myös totutun ja odotetun ulkopuolelta. Yksi fenomenologista tutkimusta määrittävä piirre on, että tutkimus ei ole koskaan teoreettisesti ennalta määrättyä (emt.). Tulkinnoissa pitää antaa aineistolle tilaa ”puhua”. Vasta tulkintojen teon jälkeen aineistoa aletaan verrata aiempiin tutkimuksiin. Analyysini on aineistolähtöistä.

Käyttämäni analyysimenetelmä on tekstianalyysi. Tätä menetelmää on käyttänyt muun muassa Juha Jämsä tutkimuksessaan homoisien positioitumisesta seksuaalivähemmistöön ja vanhemmaksi (2003). Tekstianalyysin tavoitteena on tutkia haastateltavien ”rakentamia”

merkitysrakenteita ja hahmottaa niiden kautta jotakin uutta sosiaalisesta todellisuudesta ja sen rakentamisesta.

Merkitysrakenteiden tutkimisen kannalta on tärkeää erottaa fakta- ja näytenäkökulma toisistaan. Kun fakthanäkökulmasta kyseenalaistetaan informantin kertoman totuudellisuus, näytenäkökulmasta ollaan enemmän kiinnostuneita siitä, miksi informantti kertoo asiat niin kuin kertoo. Jos sateenkaariperheen äiti kertoo heidän perheensä syövän terveellisesti mutta edullisesti, sillä ei ole merkitystä, onko todella näin. Huomio kiinnitetäänkin siihen, *miksi* äiti haluaa painottaa heidän ruokavalionsa terveellisyyttä. Se voi johtua esimerkiksi tarpeesta kertoa hyvästä huolenpidosta tai ryhdikkästä taloushoidosta, tai se voi yhdistää heidät tietynlaisiin diskursseihin, joihin liittyy myös käsitys hyvästä vanhemmuudesta. Tästä näkökulmasta on myös mahdollista päästä käsiksi kulttuurisiin merkitysrakenteisiin: Mitä meidän kulttuuristamme kertoo se, että juuri tällainen erottelu on tarpeellista luoda? (Alasuutari 2001, 122).

Kulttuurisia jäsenyyksiä tutkittaessa keskeistä ei siis ole tekstin faktuaalinen sisältö vaan ”huomio kiinnitetään siihen, *miten* se kerrotaan ja miten niissä [sisällöissä] ilmaisunsa saavat näkemykset tai käsitykset asioista tuotetaan erilaisten erontekojen ja luokitusten kautta” (Alasuutari 2001, 117). Esimerkiksi kysyttäessä, millä nimellä kaksiaitisen perheen vanhempia nimitetään, ei ole niinkään merkitystä sillä, mitkä nimet äideille on keksitty, vaan ennemminkin sillä, miten näitä valintoja perustellaan.

Tekstianalyysi lähtee liikkeelle erittelemällä merkityksiä. Kieli ja sen merkitykset perustuvat erontekoihin; yksinkertaisesti sanottuna kuumaa ei ole olemassa ilman kylmää tai mustaa ei ole ilman valkoista. (Alasuutari 2001, 117). Alasuutarin sanoin ”kulttuurin ja kieliyhteisön jäsenenä meillä ei kerta kaikkiaan ole muuta mahdollisuutta kuin käyttää ja soveltaa niitä erottelujärjestelmiä, jotka kulttuuriin kuuluvat ja jotka muutkin ymmärtävät.” (2001, 123). Kun esimerkiksi sosiaalinen äiti määritellään ei-biologiseksi, hänet rajataan kielellisesti negation eli vastakohtaan, toisin sanoen biologisen suhteen, kautta.

Keskeiseksi tämältyyppisessä analyysissä nouseekin tutkijan rooli. Alasuutarin mukaan ”tutkijan tulee käyttää kulttuurista esiyymmärrystään löytääkseen tekstistä ’olennaiset’ ja siinä usein – implisiittisesti tai eksplisiittisesti – toistuvat erottelun ulottuvuudet.” (2001, 118). Tästä näkökulmasta on helpottavaa ymmärtää myös se, että omakohtaisuus ei

tarkoita sitä, että olisi itse puolueellinen ja tutkimus olisi vähemmän kriittinen. Päinvastoin: aiheen omakohtaisuus ja se, että tutkittavien elämysmaailma on lähellä tutkijan elämysmaailmaa, mahdollistavat sen, että tutkija pääsee lähelle tutkittavien kokemuksia. Alasuutarin sanoin siis kulttuurinen esiymmärrys mahdollistaa syvällisen ja tarkan haastatteluaineiston analyysin (emt.).

Erityisesti näin henkilökohtaisesta aiheesta kerättyä aineistoa analysoitaessa on hyvä muistaa, että herkistä aiheista puhuttaessa yksi informanttien kertomuksissa havaittu piirre on ongelmien normalisointi. Tyypillistä tällaisille kertomuksille on ongelmien vähättely, kertomukset selviytymisestä ja tavallisen arjen korostaminen. (Oinas 2004, 220). Oinas kertoo ilmiön olevan tavallinen terveystutkimusta varten haastateltujen keskuudessa (emt.), mutta saman ilmiön on huomannut esimerkiksi Ahola tutkimuksessaan kahden naisen talouksissa elävien nuorten kokemuksista (2000). Aholan mukaan kertomuksista käy ilmi hyvin tavallinen perhe-elämä riitoineen ja rutiineineen, mutta hän lisää:

Kertomuksiin tavallisesta perhe-elämästä sisältyy kuitenkin usein pohjavireenä ajatus siitä, että oman perheen tavallisuutta, ongelmattomuutta ja siten hyväksyttävyyttä on todistettava muille jotenkin enemmän kuin niin sanotuissa perinteisissä ydinperheissä asuvien. (2000, 50).

En usko, että kyse on informanttien tahallisesta ”todellisuuden vääntelystä”, vaan tämä normalisointi on myös keino selviytyä. Ydinperhediskurssi korostaa hyvin vahvasti poikkeavien perhemuotojen ongelmallisuutta erityisesti lapsen kannalta, ja näin näiden perheiden tehtäväksi jää puolustaa omaa perhemuotoaan korostamalla sen tavallisuutta ja samankaltaisuutta ydinperheeseen. Tämä diskurssi ei anna sijaa erilaisuuden rikkauden korostamiselle. Toisaalta tutkimukseni tavoitteena on tuoda esille juuri näitä positiivisia vaikutuskeinoja. Myös selviytymistarinoista voi eritellä merkityksiä, joita nämä ”selviytyjät” ovat antaneet kääntääkseen todellisuuden itselleen sopivammaksi. Tämä voi olla yhtä lailla tutkimuskohde kuin esimerkiksi sosiaalisten äitien kokemat ongelmat, joita ainakin Heli Kurkko (2008) on tutkinut omassa pro gradussaan. Ongelmien normalisointia voi myös tarkastella tavallisuusretoriikkana, ja tämä näkökulma muodostaakin yhden kulmakiven omalle analyysilleni.

4.5 Tutkimuseettistä pohdintaa

Arja Kuula ja Sanna Tiitinen korostavat, että vaikka tutkimushaastattelussa on kyse kahden ihmisen välisestä kohtaamisesta, haastateltavat ovat kuitenkin tietoisia keskustelun reunaehdoista ja sen tarkoituksesta (2010, 449). Tutkimuseettisestä näkökulmasta tunteikastakin haastattelua pitää siis kyetä käsittelemään relevanttina aineistona eikä tunteenpurkauksena tai satunnaisena puheena (emt.).

Haastatteluaineiston anonymisointi on tärkeää erityisesti tutkimuksissa, joiden aihetta voidaan pitää arkaluontoisena (Tutkimusaineistojen tiedonhallinnan käsikirja 2009). Anonymisointi on hyvä tehdä heti litteroinnin jälkeen (Kuula & Tiitinen 2010, 452). Huomioon tulee ottaa myös aineiston sisäinen koherenssi. Usein tämä tarkoittaa esimerkiksi peitenimen keksimistä koko nimen poistamisen sijaan. (Tutkimusaineistojen tiedonhallinnan käsikirja 2009). Tunnistetietoja voidaan myös karkeistaa. Esimerkiksi paikkakunta voidaan kirjoittaa muotoon [asuinkunta]. (Kuula & Tiitinen 2010, 452–453).

Anonymisoin aineistoni vaihtamalla haastateltavien ja heidän perheenjäsentensä nimet. Lisäksi vaihdoin haastattelupuheessa ilmitulevat, tunnistamisen mahdollistavat paikkakunnat, yhdistysten- tai paikannimet toisiin tai kirjoitin niiden tilalle esimerkiksi [SETAn paikallisjärjestö]. Asumis- tai kotipaikkakunnan pystyy päättämään myös puhettavan tai murteen avulla. Päätin kuitenkin ettei murreta pystyisi paikantamaan niin tarkasti, että tällä olisi merkitystä.

Ihmistieteellisen tutkimuksen eettisten normien kulmakivenä voidaan pitää ihmisarvon kunnioittamista (Kuula 2006, 60). Eettisyyden arviointiin ei ole kuitenkaan olemassa tarkkoja mittareita tai institutionalisoitunutta järjestelmää (Kuula 2008, 137–138). Tutkimuksen haittoja arvioitaessa ei voida myöskään puhua laskelmoituista riskeistä, vaan pikemminkin haitoista tai harmeista (emt.). Tällaisia harmeja voidaan aiheuttaa esimerkiksi huolimattomuudella tutkimusaineiston säilyttämisessä. Kerätty aineisto on tarkoitettu pelkästään nykyistä ja sopimuksen mukaan tulevia tutkimuksia varten, ei esimerkiksi julkishallinnon tarkoituksiin. (emt.; Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2002, 3; Tutkimusaineistojen tiedonhallinnan käsikirja 2009). Tutkimuseettisen neuvottelukunnan mietinnössä todetaan, että ihmistieteellisen tutkimuksen eettiset kysymykset painottuvatkin tutkijan ja informantin kohtaamiseen. Keskeinen periaate on, että tutkimukseen osallistuva

henkilö on suostunut olemaan osa tutkimusta. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2009, 17–18).

Jani Erola nostaa esille puheenvuorossaan ”Sosiologia”-lehdessä mielenkiintoisen huomion yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen eettisestä arvioinnista (2008). Vaikka tutkimuksesta johtuvat haitat tulisi tutkimusetiikan näkökulmasta aina minimoida, on yhteiskuntatieteellisellä tutkimuksella myös yhteiskunnallisia epäkohtia paljastava funktio (emt., 145). Jos siis tutkimustulokset aiheuttavat haittaa muille kuin siihen osallistuville, ei kyse ole välttämättä tutkimuseettisestä kysymyksestä vaan pikemminkin poliittisesta ongelmasta. Myös epäkohtien paljastaminen on yhteiskuntatieteilijän eettinen velvollisuus. (emt.; Hirvonen 2006, 38). Näin ollen eettisyys ei välttämättä tarkoita sovinnaisuutta. Myös Matti Wiberg peräänkuuluttaa haitan ja moraalisen vääryyden käsitteiden erottamista (2006, 264). Wibergin mukaan haitan tuottaminen ei ole aina moraalisesti väärin, vaan joskus se voi olla tutkimuksen tavoitteiden kannalta tarpeellista. Tällainen haitta voi olla esimerkiksi informantin tarkasteleminen kriittisesti. (emt.).

5 YKSITYISEN JA JULKISEN VANHEMMUUDEN MERKITYKSET

Vanhemmuus voidaan jakaa biologiseen, psykologiseen ja sosiaaliseen vanhemmuuteen (Kuronen 2003, 118). Myös juridinen vanhemmuus on yksi vanhemmuuden puolista, ja tärkeä muistaa erityisesti sateenkaariperheistä puhuttaessa. Tässä jaottelussa biologialla viitataan siihen, kuka lapsen on siittänyt tai synnyttänyt. Psykologia puolestaan viittaa lapsen käsitykseen siitä, keitä hän itse pitää vanhempinaan. Sosiaalinen vanhemmuus kytkeytyy arjen tekoihin ja huolenpitoon lapsesta. (emt.). Juridinen vanhemmuus tarkoittaa yksinkertaisesti sitä, kuka on lain silmissä lapsen juridinen vanhempi.

Vanhemmuuden voisi jakaa yllä olevaa jakoa silmällä pitäen myös yksityiseen ja julkiseen vanhemmuuteen. Tällä viitataan siihen, kuinka vanhemmuus näyttäytyy ja rakentuu yksityisissä ja julkisissa tiloissa. Yksityisissä tiloissa, kuten kotona, vanhemmuus rakentuu ennen kaikkea psykologisena ja sosiaalisena vanhemmuutena. Vanhemmuudelle yksityisessä tilassa ei riitä biologinen suhde tai virallinen paperi, vaan vanhemmuus on tekemistä, toistamista, performatiiveja (Butler 2006). Kuosmanen (2008) puhuu päivittäisistä ajallis-tilallisista huolenpitorutiineista. Juuri nämä ovat tarkoittamiani yksityisen vanhemmuuden ilmenemismuotoja. Yksityinen vanhemmuus on myös emotionaalisesti merkityksellistä. Julkinen vanhemmuus on puolestaan vanhemmuutta julkisissa tiloissa, eli vanhemmuutta muun maailman silmissä.

5.1 Vanhemmuuden rakentuminen yksityisissä tiloissa

Tätä tutkimusta varten kootussa haastatteluaineistossa moni sosiaalinen äiti kertoi kokevansa, että on jopa aktiivisempi vanhempi kuin biologinen äiti. Kun kysyin, millaista puolison raskausaika oli, he vastasivat seuraavalla tavalla:

”Mä olin joka ikisellä [neuvola]käynnillä niinku... Ja jotenki en mä ees aatellu et mä en olis. Tai sillee jotenki... [...] Tai siis mä puhuin paljon enemmän siitä raskaudesta ku se [biologinen äiti]. Et mä muistin esimerkiks ulkoo kaikki, et miten monta viikkoo ja päivää se on raskaana ja... (*naurua*). Et niinku jotenki, ku lääkäri vaikka kysy, ni mä vastasin sille.” (Mari)

”Mutta olin mielestäni aika paljon mukana siinä Liisan raskaudessa ja halusin olla mukana neuvolat ja oon lukuun kaiken maailman lippua ja lappua ja kirjallisuutta varmaan paljon enemmän kuin se.” (Pirkko)

”Siis mä oon kaikis näissä odotuksissa eläny silleen tosi mukana. Nii, siinä mä oon muuten hyvä, et mä tenttaan jatkuvasti et ’Tuntuuko liikkeitä?’, ’Onko tänään tuntunu liikkeitä?’ Mä oon varmaan vähän rasittava.” (Elina)

Sosiaaliset äidit painottivat vahvasti omaa osallistumistaan puolisonsa raskauteen. He perustelivat omaa positiotaan yhtä tärkeänä vanhempana painottamalla omaa aktiivisuuttaan jo ennen kuin lapsi oli edes syntynyt.

Maureen Sullivan kertoo huomanneensa kaksiaitisisä perheissä jaon biologisen ”ruoka-äidin” ja sosiaalisen ”leikki-äidin” välille (2004, 76). Sullivanin mukaan imettävä, biologinen äiti sai usein ruokkijan aseman perheessä, kun taas sosiaalisen äidin tehtävä oli leikkiä ja hauskuuttaa vauvaa (emt.). Oma haastatteluaineistoni puhuu kuitenkin hyvin erilaisesta sosiaalisesta äitiydestä. Imetys koetaan biologisen äidin tehtäväksi, mutta muuten sosiaaliset äidit kertovat kaikki ottavansa hyvin aktiivisen roolin kaikilla lapsen elämän osa-alueilla. Kirsi toteaaakin:

”Et ei se [biologisen äidin tärkeämpi rooli lapsen elämässä] sit tasotu jos lapsi on oppinu luottamaan nimenomaan siihen vanhempaan ja toinen vanhempi on ollu enemmän sit semmone et se käy leikkimässä ja... silloin tällön ja... tai niinku vaikka päivittäinki mut jonka kanssa vaan leikitään ja ollaan... Et sen takii mä vaan yritän sit panostaa siihen et mä oon Sampon kanssa mahdollisimman paljon ja teen kaikkia, teen semmosia niinku tavallisia just.”

Kirsi painottaa, että sosiaalisen äidin tehtävänä nimenomaan ei ole olla vain ”leikki-äiti”, vaan osallistua kaikin tavoin lapsen elämään ja huolenpitoon.

Sosiaaliset äidit rakensivat yksityistä vanhemmuuttaan sitäkin suuremmalla tarmolla, mitä hanakammin he tunsivat julkisen vanhemmuuden olevan heiltä kielletty. Äitien kertomuksista saattoi melkein tuntea, miten he kauhoivat yksityistä vanhemmuutta tynnyriin, ja toivoivat, että jos sitä on tarpeeksi, osa siitä valuu myös julkisen puolelle.

5.2 Hoitovapaan merkitys yksityisen vanhemmuuden rakentajana

Keskeistä vanhemmuuden kokemiselle ja sen rakentamiselle oli viettä kahdenkeskistä aikaa lapsen kanssa. Yksi ratkaisu oli jäädä äitiyslomalle ja/tai hoitovapaalle. Jokainen haastateltavistani oli pitänyt vapaata lapsen synnyttyä ja suositteli sitä. Moni myös mietti, miten tärkeää hoito- tai isyysevapaan pitäminen olisi myös heteroperheiden isille.

Kaikki haastateltavat, jotka olivat saaneet lapsen ennen kuin isyysvapaa tuli mahdolliseksi sosiaalisille äideille, kertoivat pitäneensä kertyneitä lomiam ja ylityövapaita ainakin muutaman viikon lapsen syntymän jälkeen. Isyysvapaoikeuden tultua mahdolliseksi sosiaalisille äideille myös tätä oli hyödynnetty ahkerasti. Jokainen kuitenkin painotti, että olisi pitänyt enemmänkin, jos se olisi ollut lain mukaan mahdollista. Yksi haastateltavista oli ollut kotona hoitovapaalla kaksi vuotta, ja lasten biologinen äiti oli ollut tuon ajan töissä.

Haastattelemani sosiaaliset äidit siis olivat huomattavasti enemmän (tai ainakin olisivat halunneet olla) poissa töistä vauvan syntymän jälkeen kuin mitä isät yleensä ovat. Lammi-Taskulan ja Salmen mukaan vain noin joka kymmenes isä on viime vuosina jäänyt vanhempainvapaalle (2009, 53). Myös Paula Kuosmanen huomasi omassa tutkimuksessaan lesbovanhemmista työmarkkinoilla, että kaksiäitisten perheiden sosiaaliset vanhemmat lähes poikkeuksetta pyrkivät pitämään vapaata lapsen synnyttyä. Tavoitteena oli kiintymyssuhteen luominen vauvaan alusta lähtien. (2002, 55).

Tämä tulos ei kuitenkaan ole yllättävä, koska Juha Jämsän mukaan yksi sateenkaariperheille ominainen piirre on voimakas osallistuminen ja kiinnostus lapsen elämään (2009, 138). Sateenkaariperheen lapset ovat suunniteltuja ja usein pitkään odotettuja, ja näin ollen heihin usein myös satsataan enemmän.

Biologiasta puhuttaessa haastatteluvastauksissa painottui biologian käytännön merkitys esimerkiksi imettämisen kannalta. Lapsen vahvempi leimautuminen vauvaikäisenä biologiseen äitiin selitettiin myös puhtaasti biologisena ”faktana”, joka kyllä muuttuisi, mitä vanhemmaksi lapsi tulisi.

”Noi liimantu ensin, ensin Saaraan. Koska... No koska se on synnyttäny ne, koska, koska ne syö sen maitoo ja siinähan ne, ne tietää mikä on niinku...” (Elina)

”Mut tietty se että ku se menee se biologia niin, että silloin ku se äiti imettää, ni se maidon haju tekee jo sen, et se on niinku... Et tietyl tapaa se... [...] Kyl mä sen huomaa et sitä on niinku semmosia alkukantasia mustasukkasuus... olotiloja tulee välillä just semmonen niinku... Se on tosi raastavaa, ku laps ei tee sitä tietosesti eikä tahallaa... Et kyl se vaa, kyl niit semmosii tilanteit on ja ei niit pidä tietty ottaa sitte vakavasti eikä... nokkiisa tietenkää, koska niin se vaan menee. Ja tavallaan sit ku se imettäminen loppuu nii sit... luultavasti kuitenkin se sit tasottuu taas sekii.” (Kirsi)

”Mut musta on vaikee niinku kuvitella, että ku Elsa tai kun se on joku kymmenvuotias, että se biologia niinku, et ei se sitte niinku merkitse enää mitään. Toivottavasti.” (Mari)

Biologialla (tai pikemminkin sen puuttumisella) ei siis koettu olevan merkitystä vanhemmuuden rakentumiselle. Biologisen äidin ja lapsen tiiviimpää sidettä toisaalta seliteltiin biologialla, koska ”niin se vaan menee” (Kirsi). Tämän kuitenkin nähtiin olevan tosiasia, joka tulisi myöhemmin muuttumaan. Äidit kokivat, että vanhemmuuden positio oli riittävän tilava sulkeakseen sisään myös ei-biologisen vanhemman, kunhan hän teki siihen tilaa tekemällä vanhemmuuttaan muuten aktiivisesti.

5.3 Kumpi synnyttää?

Synnytyksen haastateltavat näkivätkin ensisijaisesti järkipäisyyden päätöksensä, joka ei liittynyt (ainakaan pelkästään) tunnepuolen asioihin, vaan nimenomaan ”mitä on järkevää tehdä” (kuten Pirkko totesi). Päätökseen siitä, kumpi lapsen synnytti, vaikuttivat ainakin työtilanne, halu viettää aikaa poissa työmarkkinoilta ja ikä. Yhdessä löytämistäni perheistä kumpikin oli synnyttänyt yhden lapsen. Ensimmäisenä synnyttänyt kertoi:

”No se oli siinä tilanteessa ehkä joku semmonen, ensin sitä pyöriteltiin vähän aikaa että miten oikein tehdään mutta sitten todettiin että se on nyt ehkä järkevämpää siinä tilanteessa että minä oon se joka synnytän silloin. Liittyen kaikkiin no, ikään ja työtilanteeseen ja hyvin moneen juttuun, miten meillä nyt oli kaikki asiat siinä vaiheessa. [...] No ei sinänsä että tota noin nii, kyllä mä oisin pärjänny ilman sitä. Että tota... Lapsi, joka nyt on se lopputulos, niin se on ihan niinku tosi iso asia ja positiivinen asia ja näin pois päin mut mä en hirveen hyvin viihtynyt raskaana enkä niinku, en ainakaa sanois et se oli mun elämäni parasta aikaa tai... Jotain tämmösiä mitä joskus näkee jossaki että tota... Nii.” (Liisa)

Lisäksi muutama haastateltavista mainitsi, että lastenhankinnasta keskusteltaessa toinen oli ilmaissut olevansa valmiimpi tulemaan raskaaksi. Yksi haastateltava myös totesi pelkäävänsä synnytystä niin paljon, ettei haluaisi kokea sitä.

Kiinteään, ydinperheenkaltaisen perhemuodostelman nähtiin ajavan ohi biologisten suhteiden. Jos molemmat äidit olivat päättäneet synnyttää, raskaudet nähtiin ”meidän perheen ensimmäisenä ja toisena raskautena”.

”Ja sitte tota, nii, et tuntuuko nyt erilaiselta nii, jotenki mä oon kuullu, et se on aika yleistä et ku on toinen lapsi nii jotenkii... Ja nyt nii... Tuntuu et se saa jotenki

vähemmän huomioo se raskaus, ku se ensimmäinen raskaus. [...] Mut sit mä oon lukenu jotain noita ihme... nettifoorumeita, ni siellä niinku heteroperheiden toista lasta odottavat äidit valittaa, kun ei niiden miehet oo yhtään kiinnostuneita siit niinku raskaudesta, et ne on paljon kiinnostuneempia siitä ekasta. Ehkä se on jotenki ihan normaalia, tavallaan aatteli että... Mut nyt mä yritän vaan tsempata sillee, että pitäis aatella et mitä hyvää on siinäki, että on toinen raskaus.” (Mari)

”Ylipäättäsä tuntu että enemmänki sillä on merkitystä, että siinä oli meiän perheen ensimmäinen raskaus ja sitte oli meiän perheen toinen raskaus. Sitte ku on se toinen raskaus, nii sitte se ei oo ensimmäistä kertaa. (Pirkko)

Biologisen vanhemmuuden ei siis nähty olevan tärkeä palikka oman vanhemmuuden muodostumisen kannalta. Synnytystä ei koettu henkilökohtaisena kokemuksena, vaan pikemminkin perheen kannalta tärkeänä asiana, syntyihän siinä uusi jäsen perheeseen. Haastateltavat painottivat myös synnytyksien olevan ”meiän perheen” eikä biologisen äidin omia, ja tällä keinolla osoittivat sen kuuluvan myös heille perheenjäseninä.

Haastateltavat olivat tehneet tietoisesti valinnan hankkia lapsia parisuhteeseensa. He olivat myös valinneet nimenomaan anonyymien luovuttajan ja päättäneet rakentaa ydinperheen tätä kautta.

”Mua jotenki välistä ärsyttää miten taval... jotenki tosi perinteinen perhe meillä onki, tai silleen että. No mut sit toisaalta se on niinku se mitä me haluttiin. Et sit kuitenkin jotenkin se ydinperhe. [...] No Paula oli alun perin, niinku alusta lähtien sitä mieltä että et ei halua mitään isäkuvioita siihen tai meiän lisäksi ketään vanhempia. Mut sit mä niinku vähän silleen leikin, mietin sitä vaihtoehtoa, mut kyl se sitte jotenkin vaan kallistu tämmösen ydinperheen puolelle.” (Mari)

”Kyllä mie niinku koen että meidänkin perhe on sellanen [ydinperhe]. Et ja myö ehkä myös haluttiin se... Myös näin niinkun... Näillä... Muilla ratkaisulla eli siis lähinnä että mistä niitä lahjasoluja ja miten... Se tehhään niin... Ehkä lähtee myös siitä ajatuksesta että myö haluttas kuitenkin silleen... Yhessä perustaa se perhe kokonaan ja...” (Maija)

Sekä Mari että Maija painottavat, että he ovat nimenomaan valinneet sen perhemuodon, joka heillä on. Korostamalla valinnanmahdollisuutta, he tulevat samalla rajanneeksi ulos toisen vaihtoehdon, moniapilaperheen. Mari käyttää ilmaisua ”perinteinen perhe”, ja tällä tavoin rinnastaa heidän perheensä ydinperheideaaliin. Mari ja Maija siis painottavat, että heillä oli vaihtoehto, ja he halusivat valita nimenomaan ydinperheen. Myös tämä on keino tehdä eroa niihin, jotka ovat valinneet toisin, ja asuvat moniapilaperhetyyppisessä ratkaisussa.

Kun Weston (1997) puhuu valituista perheistä, hän viittaa nimenomaan valittujen *ystävien* muodostamiin verkostoihin. On kuitenkin mielenkiintoista, miten vahvasti haastateltavani painottivat heillä olleen valinnanvapaus perhemuodon valinnassa. Haastattelemieni äitien ”valitut perheet” ovat siis ydinperheitä. Vaikka ydinperhe voitaisiin Westonin näkökulmasta nähdä normiin taipumisena, se voidaan nähdä myös vapaana valintana. Haastatteleman äidit ovat valinneet ydinperheen, vaikka olisivat voineet valita myös toisin.

Hedelmöityshoitojen mahdollistuminen naispareille on tehnyt mahdolliseksi muodostaa perhe kaikin tavoin virallisesti ilman kolmannen, ulkopuolisen (isän) osallistumista. Hedelmöitys tapahtuu klinikalla kuin mikä tahansa muu lääketieteellinen operaatio, ja sukusolujen luovuttajan anonymiteetti mahdollistaa sen, että perhe tosiaan syntyy kuten perinteinen ydinperhekin, ilman kolmansiä osapuolia. Maijan mainitsemien lahjasolujen alkuperä pysyi sen tarkemmin nimeämättömänä, eikä isäpohdintoja tarvittu. Keskeistä oli käsitys siitä, että lapset oli suunniteltu juuri heidän perheeseensä:

”Koska nää lapset on suunniteltu tähän meiän parisuhteeseen ja tähän meiän perheeseen eikä niillä oo niitä muita vanhempia eikä oo tulossa eikä ollu. [...] Koska nämä tosiaan on jo tässä ja se juridinen puoli... eihän me, jos ne sieltä sanos että ette, tai ette saa adoptoia, nii eihän me muutettais tätä meiän elämää kuitenkaa yhtään mihinkään.” (Pirkko)

Pirkko puhuu ”niistä”, jotka päättävät, saako heidän perheensä adoptoida vai ei. Hän kuitenkin toteaa, etteivät ”ne” voi vaikuttaa heidän elämäänsä, koska ”eihän me muutettais tätä meiän elämää kuitenkaa yhtään mihinkään”. Pirkon sanomassa rinnastuu ”niiden lait” ja ”meidän valinta”, jotka eivät välttämättä kohtaa.

Perheen perustaminen ydinperheenomaisesti esimerkiksi apilaperheen perustamisen sijaan voidaan nähdä performatiivisena tekona, jonka tarkoituksena on positioitua ”perinteiseksi ydinperheeksi” ”erilaisen perheen” sijaan. Tekemällä perhettä näin äidit siis toistavat ydinperhettä, mutta tekemällä sen kahtena naisena tulevat toistaneeksi sitä toisin. Näin he tulevat samalla laajentaneeksi ydinperheen position koskemaan myös heitä.

Kysyessäni synnyttäjän päättämisestä haasteltavien puheessa tapahtui myös vaihdos näkökulmassa (ks. diagrammi luvussa 3.6). Aiemmin puhe oli ollut nimenomaan sosiaalisten äitien omasta näkökulmasta (esim. ”halusin olla mukana neuvolat ja oon

lukenu kaiken maailman lippua” [Pirkko, s. 47] tai ”kyl mul sillei, et mä koko ajan seurailen” [Kirsi, s. 48].). Synnyttäjän valinta pohjattiin nimenomaan perheen valinnaksi, ei henkilökohtaiseksi haluksi: ”pyöriteltiin vähän aikaa että miten oikein tehdään mutta sitten todettiin...” (Liisa, s. 50). Myös jo mainitsemani ”meidän perheen ensimmäinen ja toinen raskaus” voidaan tulkita niin, että näkökulma oli perheessä, ei yksittäisessä ihmisessä.

Tarkastelemalla biologista vanhemmuutta perheen näkökulmasta, sosiaaliset äidit nostivat sen koskemaan myös itseään. He korostivat raskauden ja synnytyksen kuuluvan perheelle, ei biologiselle äidille ja pääsivät näin myös itse osalliseksi. Jos haastateltavat olisivat puhuneet omasta näkökulmastaan ja korostaneet omaa kokemustaan synnyttävän äidin rinnalla, he olisivat samalla vetäneet rajan itsensä ja biologinen äiti-lapsi-yksikön välille.

Aineistosta kuvastuu vahvasti muokkaaminen ja ympäröivän todellisuuden tekeminen ”oikeanlaiseksi”. Muokattavana ovat ympärillä olevat asiat, käytännöt ja ihmiset, eivät toimijat itse. Toki myös joustavuus ja erilaisten mielipiteiden hyväksyminen tulevat ilmi haastatteluissa, mutta silti päällimmäiseksi mielikuvaksi jäi aktiivinen toimijuus ja vahva tunne siitä, että yleistä vanhemmuutta ollaan muokkaamassa täsmäämään sitä todellisuutta, jota kaksiaitisessä perheessä eletään.

Puhuessaan vanhemmuudesta haastateltavat puhuivat vanhemmuudesta ensisijaisesti tunnetilana ja ihmissuhteena. Tällä käsityksellä vanhemmuudesta ei ole mitään tekemistä lakipykälien tai geenien kanssa. Vanhemmuus ei määrittynyt biologian perusteella, vaan sen nähtiin ensisijaisesti tekemisenä ja tuntemisena, performatiiveina. Vanhemmuus tunnetilana, olemisena ja käytäntöinä (arjen rutiineina) ei ollut haastateltavien näkökulmasta yhteydessä biologiaan ja juridiikkaan. Yksityinen vanhemmuus ei tarvinnut julkista vanhemmuutta tuekseen. Biologia nähtiin kärjistetysti sanoen välttämättömänä asiana, mutta vanhemmuuden kokemuksen tai onnistumisen kannalta toissijaisena.

Haastattelemilleni sosiaalisille äideille tärkein vanhemmuuden muoto oli nimenomaan psykologinen vanhemmuus, eli kiintymyssuhde lapsen ja vanhemman välillä. Tämän psykologisen vanhemmuuden nähtiin ajavan kaikkien muiden seikkojen ohi. Psykologista vanhemmuutta rakennettiin yleensä tekemisellä ja yhdessä olemisella, hoitamalla lasta samalla tavalla, yhtä paljon ja yhtä hyvin kuin biologinen äiti. Juridinen vanhemmuus

koettiin tärkeäksi lakipykälien ja virallisten kuvioden vuoksi, mutta sillä ei koettu olevan merkitystä arkipäivän tai oman vanhemmuuden kokemuksen kannalta. Oma vanhemmuuden kokemus rakentui hyvin pitkälti yksityisissä tiloissa.

5.4 Vanhemmuuden rakentuminen julkisissa tiloissa

Vanhemmuutta toki nähtiin olevan myös julkisessa muodossa. Julkinen vanhemmuus näyttäytyi ennen kaikkea välttämättömyyksiä, virallisuuksina ja arkipäivän vanhemmuuden kannalta toissijaisina asioina. Tällaista vanhemmuutta oli biologinen ja juridinen vanhemmuus. Julkinen vanhemmuus näyttäytyi ennen kaikkea julkisena suhteena lapseen. Julkinen vanhemmuus oli tärkeää ennen kaikkea siksi, että se tarjosi kyseenalaistamattoman siteen lapseen.

Perheen sisäinen adoptio ei yllättäen tullut esille niin tunteita herättävänä asiana kuin olin etukäteen ajatellut. Adoptio koettiin tärkeäksi, jotta vanhemmuudesta olisi mustaa valkoisella. Adoptioprosessi kuitenkin näyttäytyi ensisijaisesti välttämättömänä ja käytännössä yhdentekevänä asiana:

”Että ne on sellasia, minun mielestä ainakii semmosia välttämättömiä prosesseja mitkä pitää hoitaa, valitettavasti meidän pitää ne hoitaa, joillain ne on automaattisia. Eikä niitä tarvii sen jälkeen enempää arpoo.” (Pirkko)

”No se on tosi omituista, koska se niinku, ku periaatteessahan se muuttaa ihan kaiken tai silleen ja sit käytännössä se ei muuta kuitenkaan mitään. Niinku arjessa. Et mä jotenkin ootin että ois tullu paljon semmonen niinku jotenki, sillai niinku onnellinen, tai semmonen ihan niinku ylionnellinen olo, mut sit oli vaan et ’Okei, näinhän sen piti mennäki’.” (Mari)

Mari yllättyi, kun juridinen vanhemmuus ei tuntunutkaan yhtä hyvältä, kuin mitä hän oli etukäteen odottanut. Hän oli rakentanut oman vanhemmuutensa niin pitkälti psykologisen ja sosiaalisen aspektin varaan, ettei ollut antanut lain silmissä epävirallisen äidin asemansa häiritä. Juridisella vanhemmuudella oli siis yhtä (ei-)tärkeä asema kuin biologisella vanhemmuudella. Ajatusleikkinä ajatellen, jos Mari olisi yhtäkkiä voinut saada biologisen siteen lapseensa, hän olisi luultavasti tuntenut aivan samoin: ”käytännössä se ei muuta kuitenkaan mitään”. Mari oli rakentanut oman vanhemmuutensa yksityisen vanhemmuuden kokemuksille.

Juridisella vanhemmuudella nähtiin olevan kuitenkin tunnustuksellinen merkitys ulkopuolisten silmissä.

”no siis paitsi niinku laillisesti tosi tärkeätä, sit jos sattuu jotai tai mitä tahansa, ni se on tosi tärkeä. Mut on myös tärkeä niinku sillee muuten. Muuten sit on niinku ihan virallisesti, et sit on merkitty papereihin ja et se on niinku, se tuntuu tosi tärkeeltä.” (Elina)

”Nii on se, on se kiva. Ja on se toisaalt, mä oon tosi ylpee siitä, et mä oon Sampon äiti, nii mun mielest se on kiva, et se lukee kaikkialla papereissa.” (Kirsi)

Juridinen vanhemmuus näyttäytyi puheessa ”papereina”, joissa lukee perheen virallinen tilanne. Vanhemmuuden virallinen puoli oli ennen kaikkea ”merkitty papereihin” (Elina), tehden siitä julkisempaa ja oikeampaa.

Juridisesta vanhemmuudesta puhuttaessa korostuikin se, miltä äiti koki vanhemmuutensa näyttävän ulospäin. Juridisen vanhemmuuden nähtiin vahvistavan äidin ja lapsen sidettä ulkomaailman silmissä. Juridinen vanhemmuus nähtiin tärkeänä, etteivät viralliset tahot (esimerkiksi lääkärit tai lastentarhanopettajat) voisi harjoittaa mielivaltaa, joka vaikuttaa haastattelujen perusteella olleen tähän asti suuremmissa määrin mahdollista ja myös melko yleistä:

”Nyt ainaki tietää, että voi käyttää lasta lääkärissä. (*naurua*) [...] Et ku on niinku, et ku mä oon ihan virallisesti. Et me ollaan molemmat ton vanhempia. Niinku, ni, niitten on otettava huomioon se. Et ne ei voi, ei voi kävellä yli sillee. Et ’Saara on, juu... Täs se sano, et se on ton mamma, mut me kututaan sitä kuitenkin äidiks.’ Et ’tuo on se toine, ja viittiiks sitä ees huomata.’ Ne ei voi tehdä sitä enää.” (Elina)

Mielivallan harjoittaminen saattoi käydä ilmi myös tekojen tasolla, kuten eräs haastateltavani totesi kertoessaan vaimonsa synnytyksistä:

”Et ku Jani syntyi nii tää mieshoitaja sivuutti kyl mut hienosti. Kirsti oli jättäny tän synnytystoivelistanki ja kertonu tota noin siinä, et me ollaan sateenkaariperhe ja. Hän halua kumppaninsa kaiken tietää ja. Ei mittää. [...] Mut sillen ku Johanna syntys ni mää, se vanhempi hoitaja ku menis sitä pesemää, ni se hokas sit jossai vaiheessa kuka mä oon ja se sanos sit et ’Joo sää voitki sit kylvettää vauvaa.’ Sit se niinku hokas se. Tieto heil oli, molemmis synnytyksis niinku heil oli kerrottu. Ihan tarkkaa. Et emmä tiedä olikse se vaan ku mies oli tosi tyly, et olikse se hänestä niinku kova paikka. Mut et siit jäi semmone et apua.” (Outi)

Yllä olevat ovat esimerkkejä siitä, kuinka sairaalan henkilökunta saattaa sivuuttaa tai ottaa huomioon sosiaaliset äidit. Tällaisissa tilanteissa sosiaaliselle äidille ei ole positiota tilanteessa, ja hänen rajataan ulkopuolelle jopa konkreettisesti selän kääntämällä tai perheen oman todellisuuden kieltämällä. Toisaalta hänen olemassaolonsa saatettiin myös tunnustaa ojentamalla lapsi hänelle pestäväksi samalla tavalla kuin isälle synnytyksen jälkeen. Juridisen ja biologisen vanhemmuuden puuttuessa julkisen vanhemmuuden olemassaolo voidaan kieltää ja yksityinen vanhemmuus sivuuttaa kotiin, yksityiseen tilaan kuuluvana.

Sekä Elinan että Outin sanomasta kuultaa avuttomuuden tunne, jonka sivuuttaminen julkisissa, virallisissa tiloissa aiheutti. Juridisen vanhemmuuden koettiin olevan ase, jonka ansiosta ”ne” eivät voisi enää sivuuttaa sosiaalisia äitejä, koska heidän nimensä lukisivat virallisissa papereissa ja antaisivat näin oikeuden lapseen.

Samalla tavalla kuin synnyttäjän valinnasta puhuessaan, myös virallisten tahojen kanssa asiointista puhuessaan sosiaaliset äidit puhuivat mieluummin koko perheen ”äänellä” kuin pelkästään omallaan. Voisikin väittää, että sosiaalisten äitien ”kipupiste” liittyi juuri omaan asemaan yhteiskunnan silmissä, ei niinkään omaan asemaan perheen sisällä tai koko perheen asemaan yhteiskunnassa.

5.5 Sosiaalisten äitien positiot

Haastatteluissa nousi esille myös oman paikkansa ja olemassaolonsa oikeuttamisen vaikeus. Jokainen haastateltava kertoi, miten pahalta se tuntui, kun joku esimerkiksi puhui hänestä lapselle etunimellä, mutta käytti biologisesta äidistä nimitystä ”äiti”. Mari kertoi kokemuksestaan käydessään työpaikallaan lapsensa kanssa:

”Mut sit mä pahotan kyllä mieleni, ku mun työkaverit puhu, me oltiin Elsan kanssa käymässä työpaikalla, nii sit ne puhutteli mua niinku Elsalle Marina sillee. Vaik mä ite niinku puhuttelin itteeni äitinä.”

Vieraat ihmiset eivät tunnistanee ja tunnustaneet äidin yksityistä vanhemmuutta, vaan heille julkinen vanhemmuus oli ainoa oikea tapa olla äiti. Vaikka Mari oli kertonut tuntevansa, että on yhtä paljon äiti kuin hänen vaimonsa, julkinen sivuuttaminen tuntui pahalta. Sivuttaminen tuntui pahalta varmasti erityisesti siksi, että kyseessä olivat hänen

työkaverinsa, joiden hän ehkä koki olevan enemmänkin ”meitä” kuin ”niitä” (vrt. Pirkon lausahdukseen ”niistä” adoption estäjinä sivulla 51).

Mari kertoi myös mielenkiintoisen tarinan siitä, miten lapsen ensimmäisenä vuonna hän pelkäsi olla julkisella paikalla kahdestaan lapsen kanssa. Esimerkiksi metrossa istuminen tai kaupassa käyminen vauvan kanssa oli kamalaa, koska hän pelkäsi, että vauva rupeaisi itkemään, eikä lopettaisi, vaikka sen ottaisi syliin:

”Nii mua ahisti ihan hirveesti mennä itkevien vaunujen kanssa sit kotiin, vielä sellaset parikymmentä minuuttia. Et jotenki mä niinku... Must tuntu et kaikki tuijottaa. Kaikki kattoo et miks toi ei tee mitää ja miks toi... Et reagoiks toi jotenki niinku oudosti tuon lapsen itkuun ja... Ja sit Paula on ollu esimerkiks tosi varma, et se saatto ihan tosi pienestä vauvasta, se saatto nostaa sen vaunuista ja ottaa syliin ja sillee rauhoittaa. Nii sit mä ajattelin et mä en voi, et sit jos mä nostan sen sieltä, ja sitte jos se jatkaakin itkemistä mun sylissä nii sit se on niinku tuplahäpeä. [...] Nii et mikä hitto siinä on, mikä ei auta, et mikä äiti se niinku on.”

Mari kertoi kokeneensa, että hän vaikutti huonolta äidiltä, koska ei kyennyt tekemään mitään oman lapsensa itkulle. Hän halusi näyttäytyä ulospäin äitinä, mutta pelkäsi epäonnistuvansa tässä, koska ei kokenut olevansa yhtä varma kuin lapsen biologinen äiti, ja ehkä siksi herättäisi epäilyksiä ulkopuolisissa siitä ”mikä äiti se niinku on.”

Sosiaalisen äidin kokemukset ovat hyvinkin raastavia, kun biologia määrittää vanhemmuutta ja sosiaalinen äiti sivuutetaan aktiivisesti ja passiivisesti, ja oikeutusta tulee jatkuvasti hakea jopa omissa ajatuksissaan. Julkisen tunnustuksen puuttuessa oma vanhemmuuden kokemus saattaa tulla haastetuksi Marin kuvaaman tyyppisissä tilanteissa.

Paikan löytäminen perheessä ja ympäröivässä yhteiskunnassa vaatii omaa aktiivisuutta ja ylimääräistä vaivaa; se ei vain tule pyytämättä. Tämä ei liity pelkästään sosiaalisen äidin asemaan, vaan sen voi nähdä myös laajemmin ei-synnyttäneen asemana, onhan myös aktiivinen isyys ollut viime vuosina vahvasti esillä (ks. esim. Vuori 2002). Biologisen äidin positio on painottunut niin terävästi yhteiskunnassamme, että biologisen äidin rinnalle nouseminen vaatii sisua ja jopa kyynärpäiden käyttöä.

5.6 Perheeksi tunnistaminen

Haastateltavani kertoivat, että heitä ei useimmiten edes tunnistettu perheeksi. Perheen äidit näkyivät ulkopuolelle joko sisaruksina, kavereina, tai jopa äitinä ja tyttärenä. Perheen ulkopuoliset ihmiset pyrkivät kategorisoimaan perheenjäsenet jonkin olemassa olevan sukulaisuuskategorian lokeroon, eivätkä nämä kategoriat tunnista kaksiäitistä perhettä. Kahden äidin mahdollisuutta ei nähty, vaikka se olisi ollut ilmiselvää ja vaikka molemmat olisivat kutsuneet itseään äidiksi. Eräs haastateltava kertoi:

”Meille, meitä on luultu että on äiti ja mummo. Tai monet varmaan ajattelee että siinä, ku meillä on sama sukunimi, nii ainakii joku ihminen laitto jotakii ammattiliiton laskuja, nii se sano ’ja se sinun sisaresi’. Niinku, eli oletti että me ollaan siskokset.” (Pirkko)

Haastateltavan perheen äitien ikäero oli 9 vuotta, mutta heidän liikkueessaan yhdessä lapsen kanssa moni ulkopuolinen lokeroi heidät kolmeksi eri sukupolveksi. Jotkut lokeroivat heidät sisaruksiksi, olihan heillä sama sukunimikin. Mielenkiintoista on myös se, että kukaan haastateltavista ei muistanut, että kukaan olisi kysynyt suoraan perhesuhteiden laatua. Ihmiset tekevät oletuksen hyvin automaattisesti, sen enempiä miettimättä eri vaihtoehtoja. Kaksi naista ja lapset eivät näyttäyty ulkopuolisille perheenä.

Kategorisointi saattoi olla jopa niin automaattista, että perheen kanssa asioivat saattoivat olla melkein kirjaimellisesti sekä sokeita että kuuroja kaikelle näkemälleen ja kuulemälleen:

”Et me ollaan oltu esimerkiks puistossa, jos mullon ollu vaik lomapäivä, tai jotai. Ja sit siellon niinku jotai ihmisii, minkä kans mä oon vaik jutellu niinku, sit ku mäki oon siinä ja lapset sanoo mua äidiks, niin saattaa olla et seuraavana päivänä ne viittaa sit niinku Hannalle et nii et mitä sun miehes tekee, sit Hanna on sillee et, niinku ’mun puoliso, joka siis on nainen, oli täällä eilen...’” (Elina)

Ihmiset todella näkevät ja kuulevat, mitä haluavat. Jo olemassa oleva tieto voi jäsentää havaintojen saamista niin vahvasti, että osa havainnoista ei ”mene jakeluun”. Näin ollen ihmiset pyrkivät luokittelemaan sateenkaariperheet omien käsitystensä mukaan. Sukulaisuusjärjestelmämme ei ole vielä vakiintunut sateenkaariperhe, ja tämän vuoksi myöskään kahta äitiä ei nähdä saman perheen äiteinä, vaan heille etsitään sopivat lokerot sisaruksina, kavereina tai äitinä ja tyttärenä. Näissä tilanteissa on myös mielenkiintoista,

miten valikoivasti haastattelemanani kertoivat ihmisten kuulevan. Vaikka sama lapsi saattaa kutsua molempia äidiksi, totuutta ei ”kuulla”. Enemmän uskotaan kyseessä olevan väärinymmärrys tai kuuloharha, kuin kyseenalaistettaisiin oletukset.

Jokaisen kokemukset neuvolasta ja muista kodin ulkopuolisista tilanteista olivat pääosin positiivisia, ja negatiiviset kokemukset näyttäytyivät epämiellyttävinä poikkeuksina. Keskeiseksi tekijäksi kokemuksen muodostumisessa nousi kuitenkin perheen oma aktiivisuus. Osalla perheistä oli tapana selvittää oma ”kelpaamisensa” etukäteen, osa taas näki lähtevänsä liikkeelle siitä, että he ovat tervetulleita joka paikkaan:

”[S]eurakunnan kerho oli ihan tuossa vieressä, ni sitte niinku sinne otettiin yhteyttä, että mites kun on sateenkaariperhe, et tää on ihan okei.” (Elina)

”Siis jotenki on tuntunu et ku vaa jotenki reteesti on sitä mitä on, ja on niinku silleen et ei mitenkää kaapittaudu minnekkää et kukaa ei tietäis vaikka meil on tämmöne naispari kerrostalossa tai jotai. Nii on kyllä itse asiassa ollu niinkun hirveen niinkun silleen, et ihmiset on hirmu niinkun positiivisia.” (Maija)

”Et sillä tavalla en sitä piilottele, ja niissä asioissa missä ne on, tulee luontevasti esille, nii käyn kyllä niitä [oman perheen erityislaatuksia] läpi ja pyrin niinku positiivisen kautta.” (Pirkko)

Sekä Maija että Pirkko painottivat sitä, etteivät piilotelleet omaa seksuaalivähemmistöyttään, ja tekivät näin eroa niihin, jotka Maijan sanoin ”kaapittautuvat”.

Haastateltavat näkivät aktiivisen roolin tavoittelun myös velvollisuutena. Biologisen äidin rinnalle nouseminen vaatii työtä:

”Ja musta se on vähän omastaki asenteesta, et mimmosen roolin ite ottaa. Et musta niinku turha urputtaa, jos niinku ei oo sanonu mitään eikä oo niinku jotenki, ku onhan kaikki esimerkiks, tai mun siskon mies on tosi hiljanen ja nyt sit niinku se valittaa et se sivuutetaan neuvolassa. Mutku se vaan on ja istuu siinä eikä niinku kysy mitään eikä hirveesti niinku... ees, emmä tiä. Must siinä kyllä vaaditaan semmosta aktiivisuutta, niinku tietysti biologiselta äidiltä ei ees vaadita.” (Mari)

”Mut et kyl mul sillei, et mä koko ajan seurailen vähä sitä että, et niinku... Et mä yritän niin paljon ku vaa mahdollista tehdä asioita Sampon kans, ja just niinku sitä nukkumaan laittaa ja kaikki tämmönen näin sillee, että mä oisin tavallaa sit yhtä, yhtä... paljon vanhempi ku Ritvaki. Ja kyl must tuntuu että... mä oonki.” (Kirsi)

Toteamalla, että sivuuttamatta jättäminen on kiinni ”omasta asenteesta, et mimmosen roolin ite ottaa”, Mari asettaa itsensä aktiivisen vanhemman rooliin, joka ei ole helposti sivuutettavissa. Hän vertaa itseään siskonsa mieheen, jonka sanoo olevan hiljainen, eli passiivinen, toisenlainen kuin Mari on itse päättänyt olla.

Myös Outi totesi, että esimerkiksi neuvolassa hän otti tieteen tahtoen aktiivisen roolin:

”Ehkä se sit huokuu meist jostain, me mennää nii, me mennää aika paljon perheenä ja aika tiiviisti et. Kai sit tulee joku, et ehkä mä oon ottanu sen paikkani siin sillai. Ku mä pitenen varmaa kaksnyt senttii, mä oon sillee et mua ette sivuuta.”

Outi haluaa painottaa heidän kulkevan paljon ”perheenä”, eikä yksittäin. Hän puolustaa omaa asemaansa olemalla osa perhekokonaisuutta, jossa hänellä on oma tärkeä paikkansa. Outi pyrkii myös korostamaan omaa aktiivista vanhemman asemaansa kuvaamalla, minkälaisen ponnistuksen vaatii jäädä sivuuttamatta.

Yllä olevissa esimerkeissä neuvolassa kysyminen, tiiviisti biologisen äidin ja lapsen rinnalla oleminen ja nukkumaan laittaminen toimivat kaikki performatiivina, joiden avulla sosiaaliset äidit tekevät omaa vanhemmuuttaan. Performatiivien avulla äidit ottavat paikkansa lapsen hoitajana ja biologisen äidin rinnalla. Sivuttaminen, josta Outi ja Mari puhuvat, olisi sosiaalisen äidin huomiotta jättämistä. Perheen ulkopuoliset ihmiset (tässä tapauksessa terveydenhoitohenkilökunta) asettaisivat sosiaalisen äidin sivuuttamalla tilanteen keskiöön biologisen äidin ja lapsen ja rajaisivat sosiaalisen äidin sen ulkopuolelle. Outi kertoo kasvavansa pituutta, jotta häntä ei sivuuteta. Tällä hän osoittaa, kuinka konkreettista hänen kokemansa tilanraivaaminen on, jotta häntä ei voisi jättää huomiotta.

Suhde maailmaan oli yksi asia, jonka pari haastateltavaa toi esille kertoessaan lapsen tulehmissa muutoksista. Kokemukset olivat kuitenkin hyvin erityyppisiä:

”Ja siis sillee suhteessa maailmaan tietysti. Et jotenki mulla on semmone jännä epävarmuus joka on ollu mulla niinku Elsan suhteen. Sillee jotenkii siitä omasta vanhemman roolistani.” (Mari)

”Et tää on ollu tosi sellanen ihana muutos sitten. Sellanen ja...sellanen ehkä tuntuu että aika semmoselta... [...] kokonaisemmalta. Siis ehkä ja ehjemmältä myös. Jotenkin myös ulkomaailmaan päin vaikka ehkä oli jonkun verran sellasia pelkojakin että mitenkä vaikeeta se sitten on, mutta tuntuu että... ei se nyt niin vaikeeta sitte oo ku vaan tekkee.” (Maija)

Suhteella maailmaan haastateltavat viittaavat juuri julkiseen vanhemmuuteen. Mari kokee julkisen vanhemmuuden hankalampana kuin Maija. Maija painottaa, osuvaa kyllä, tekemistä. Maijan mukaan ”ei se nyt niin vaikeeta sitte oo ku vaan tekkee” kun taas Mari kokee, että hänellä on ”jännä epävarmuus [...] siitä omasta vanhemman roolista”. Maijalla ja Marilla on ollut ehkä erilaisia kokemuksia oman vanhemmuutensa julkisen tunnistamisen (ja tunnustamisen) suhteen. Mari kokee, että hänen vanhemmuuttaan ei tunnusteta yhtä lailla kuin hänen vaimonsa, lapsen biologisen äidin. Maija taas pelkäsi etukäteen, mutta hänestä tuntuu nyt omien sanojensa mukaan ”kokonaisemmalta”. Maija kokee heidän perheensä olevan kokonaisempi ulkomaailmaan päin nyt, kun heillä on lapsi. Tällaisia tunteita hänellä ei olisi, ellei hän kokisi oman perhemuotonsa olevan julkisesti tunnustettu.

Nämä Maijan ja Marin kokemukset tuntuivat ensin ristiriitaisilta, kunnes ymmärsin heidän puhuvan hieman eri asioista. Sosiaaliset äidit puhuivatkin haastattelussa välillä omasta näkökulmastaan, ja välillä koko perheensä näkökulmasta. Marin puhe kumpusi omasta epävarmuudesta sosiaalisena vanhempana suhteessa biologiseen äitiin sukulaisuusjärjestelmän näkökulmasta. Hän kokee ”jännää epävarmuutta Elsan suhteen” nimenomaan suhteessa maailmaan, ei niinkään heidän perheensä sisällä. Maija puolestaan sanoo, että nyt tuntuu kokonaisemmalta ”ulkomaailmaan päin”, vaikka pelkäsi ensin, että miten lapsen hankinnassa käy. Maijan voikin ymmärtää viittaavan heidän perheeseensä, joka on nyt kokonainen perheenlisäyksen myötä.

5.7 Neuvolat virallisina julkisina tiloina

Neuvolatilanteet olivat kaikilla haastateltavilla tuoreina mielessä, olihan kaikilla pieniä lapsia. Neuvolakokemuksien kartoittaminen olikin hyvä tapa saada tietoa siitä, kuinka äidit näyttäytyvät julkisissa tiloissa ja millä tavoin he omista vanhemmuuden positioistaan noissa tiloissa neuvottelevat.

Toisin kuin oletin etukäteen, äidit eivät suhtautuneet neuvolaan tai sen työntekijöihin ”vihollisina”, vaan kokivat niiden olevan ”heidän puolellaan”. Tätä ajatusta on erityisen mielenkiintoista tarkastella siitä näkökulmasta, että he positioituvat ensisijaisesti äideiksi (joita varten siis neuvolat ovat), eivätkä lesboiksi (joiden identiteetti ei perinteisesti sovi yhteen äitiyden kanssa) (vrt. esim. Kuosmanen 2007a). Onko sateenkaariperheen äidin

mahdollista omaksua nykyään ensisijaisesti äidin positio eikä lesbon positiota ja välttää näin ollen kiusalliset tilanteet?

Toisin kuin Kuosmasen (2007a) vuosina 1999–2000 haastattelemat äidit, omat haastateltavani kertoivat tuoneensa erittäin aktiivisesti esille perheensä erityislaatuisuuden esimerkiksi neuvolassa. He eivät kierrelleet, kaarrelleet tai taktikoineet siinä, miten kertoivat perheestään. Periaatteena perheen erityislaatuisuudesta kerrottaessa oli se, että jos tiedolla oli merkitystä, äidit sen kertoivat.

Kuosmasen (2007a) ja omien haastattelujeni välillä on kuitenkin kymmenen vuotta, ja tuona aikana on tapahtunut paljon. Esimerkiksi parisuhteen rekisteröiminen ei ollut vielä kymmenen vuotta sitten mahdollista samaa sukupuolta oleville pariskunnille. Vaikka seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt olivat jo olleet julkisen keskustelun aiheena jonkin aikaa, tuona aikana sateenkaariperheet eivät olleet saaneet samalla tavalla näkyvyyttä (emt.). Nyt 2010-luvulla tekemissäni haastatteluissa äidit kokivat luonnollisena sen, että he toivat yhtä aika esille sekä omaa vanhemmuuttaan että perhemuotoaan. Tämä ei myöskään aiheuttanut hämmennystä neuvolan henkilökunnassa. Näin ollen voitaisiinkin väittää, että lesboäidin positio, jonka olemattomuudesta Kuosmanen (1996) vielä 90-luvulla huomautti, on muotoutumassa myös suomalaiseen yhteiskuntaan, ja haastattelemani perheet tulivat helpommin tunnistetuiksi sateenkaariperheinä neuvolassa asioidessaan.

Suurin syy muutokselle on kuitenkin se, että virallisten tahojen työntekijät ovat tietoisempia ja koulutetumpia sateenkaariperheiden osalta ja osaavat näin ollen positioida nämäkin äidit ensisijaisesti äideiksi eikä seksuaalivähemmistön edustajiksi. Sateenkaariperheet, hedelmöityshoidot ja seksuaalivähemmistöt ainakin yleisellä tasolla ovat varmasti tuttuja jo suurelle osalle suomalaisista, ellei kaikille. Esimerkiksi äitiysneuvolassa sateenkaariperheet eivät ole enää uusi asia, ja näin ollen ne eivät aiheuta hämmennystä.

Jokainen haastateltavistani kertoi muokanneensa lomakkeita vastaamaan omia tarpeitaan. Jokainen kertoi viivanneensa kohdan ”isä” yli ja kirjoittaneensa päälle äiti tai mamma, tai piirtäneensä uusia lokeroita reunaan. Tarvittaessa parit olivat myös selventäneet tilannettaan tai tehneet lisäyksiä marginaaleihin tai lisätietoja-kohtaan. Lomakkeisiin suhtautuminen kertookin hyvin perheiden positiivisesta muutosvoimasta. Todellisuutta ei

nähdä vieraana ja vihamielisenä, vaan yksinkertaisesti joiltain osin sopimattomana. Muokkaamalla lomakkeita äidit muokkasivat hyvinkin konkreettisesti perhekäsitystä niin, että mahtuivat siihen muottiin itse. Lomakkeiden muokkaamisen voi nähdä performatiivisena tekona, jonka tarkoituksena on toistaa perhettä ja esimerkiksi neuvolarutiinia. Toistamalla neuvolassa käynti hieman toisin perheet tulivat samalla haastaneeksi sen heteronormatiivisena tilana.

Lomakkeiden heteronormatiivisuuteen vuonna 2010 haastattelemillani sosiaalisilla äideillä ei ollut kovin voimakkaita mielipiteitä, toisin kuin esim. Kuosmasen vuosina 1999–2000 haastattelemissa lesboäideillä neuvolapalveluiden asiakkaina (2007a). Kuosmanen (2011) kuitenkin muistuttaa, että hänen haastattelemansa lesboäidit olivat ”poliittisia pioneerilesboäitejä, jotka loivat koko sateenkaariperhekulttuurin”. Näin ollen he kiinnittivät varmasti myös tarkoituksellisen paljon huomiota heteronormatiivisuuksiin.

Omat haastateltavani suhtautuivat haastattelutilanteessa lomakkeiden soveltumattomuuteen sateenkaariperheille humoristisella, ymmärtäväisellä asenteella. Jokainen haastateltava suhtautui lomakkeisiin rauhallisen rennosti, jopa leikkisästi (toki varmasti myös haastattelutilanne vaikutti tähän), eikä kukaan ärsyyntynyt tai vaikuttanut siltä, että lomakkeet olisivat ”traumatisoineet” millään tavalla.

”Myö ollaan kyllä tähän mennessä laitettu minun mielestä ihan vaan äiti. Äitihän myö aina laitetaan joka paikkaan (*naurahdus*). Jos siinä ei oo ku isä-rasti, on veetty se isä yli ja siihe äiti. Tai toinen äiti. Tai kaks kertaa äiti (*naurahdus*).” (Maija)

Erilaisuuteen suhtauduttiin tosiasiana, ja keinona tilanteen muuttamiseksi nähtiin aktiivinen, kärsivällinen ja positiivissävytteinen muokkaaminen. Haastateltavat eivät politisoineet, olettaneet kenenkään ymmärtävän mitään rivien välistä tai loukkaantuneet pelkästään periaatteen vuoksi. Oman perheen erilaisuus tuotiin aktiivisesti julki ja lomakkeet muokattiin sopimaan siihen tilanteeseen. Haastateltavat kokivat tärkeäksi, että lomakkeet ”sulkevat sisäänsä” haastateltavien perheen niin, että heidät erottaa ja että kaikki tärkeät tiedot saadaan näkyviin.

”Mut luulen että tota, mä suttaisin yli ton isän. Kyl mä yleensä niinku teen jonkun, tai siis en mä niinku ihan sillee, en mä niinku voi laittaa itteeni tommoseen, et siinä lukee isä päällä ja sit mun nimi. Et kyl mä jotenki niinku reagoin. Sillee vaa, ei se niinku näytä oikeelta. Et ehkä suttaisin yli ja sit laittais puoliso.” (Mari)

”Tosa onki, toi onki hyvä kysymys [kun ei olla rekisteröity parisuhdetta]. Ku sit joku ei tunnista meit. Siis niinku et. Toi sosiaalitoimi. Ei heillä oo niinku. Et oot sä virallistanu jottai.” (Outi)

”Esimerkiks tässä kohtaa missä on puolison kautta lapsen isän tiedot, nii vedetty vaan sieltä, sutattu yli sitä isää ja semmosistaki tota noin niin lomakkeista missä semmost mahdollisuutta ei oo ollu nii sieltä on vaan tuhrittu sieltä yli ne isä-kohdat ja kirjoitettu päälle tai alle tai viereen niinku... Että on saatu näkyviin ne tuota... tarvittavat asiat.” (Liisa)

”Sit me vaan merkataan sinne et, et just viivataan yli ja pistetään puoliso tai jotain vastaavaa niinku et. Et sillee et se toimii.” (Kirsi)

Jokainen yllä olevista painotti sitä, että lomakkeista tulee tunnistaa heidän perhemuotonsa, ja ”on saatu näkyviin ne tarvittavat asiat” (Liisa). Tällä viitattiin siihen, että perheessä on kaksi äitiä eikä yhtään isää. Isä-kohdan haastateltavat totesivat viivanneensa yli ja vaihtaneensa tilalle puolison tai äidin.

Myös lomakkeiden muokkaamisesta puhuttaessa neuvolahenkilökunnan oleminen perheiden kanssa ”samalla puolella” tuli esille. Monella oli kokemuksia ymmärtäväisestä henkilökunnasta lomakkeita täytettäessä. Lomakkeita keskeisempänä nähtiinkin vuorovaikutustilanne esimerkiksi neuvolassa ja sairaalassa. Tärkeintä haastateltaville oli, että heihin suhtauduttiin oikealla tavalla ja heidän tilanteensa ymmärrettiin.

”No sillan siellä itse asia oli tosi ymmärtävä osastonhoitaja, joka lupas että hän rupee viemään asiaa eteenpäin, et ne oli niinkun ihan kauheeta yliviivailemista ne lappuset.” (Liisa)

”Niinku se oli minusta hyvä se meiän [neuvolan terveydenhoitaja] ekana, se sano että näissä nyt kestää aikaa että päivitty. Että elkää ottako itteenne sitä.” (Maija)

”Mun mielest siinä niinku pääasia että ei urputeta mitä se ihminen laittaa [lomakkeeseen]. Et sai jotenki itse sitte. Et kukaa ei tuu niinku korjaamaan. Sit mä suuttusin tosi paljon jos niinku mä oon laittanu äiti ja äiti. Ja sit tultas vaik sanomaan et se ei mee johonki tietokoneohjelmaan tai jotenkii että... Tai et miten tää voi olla... Kyl mä, sit mä sanosin et se vaan on että... Nyt voi voi...” (Mari)

Yllä olevissa esimerkeissä Mari kertoo, että suuttuisi siinä vaiheessa, jos hänen perheensä perhe-performatiivia tulitaisiin kommentoimaan vääränlaisena tai mahdottomana. Toteamalla, että suuttuisi jos heidän perheensä ”ei mee johonki tietokoneohjelmaan” Mari asettaa rinnan heidän oman todellisuutensa ja virallisen todellisuuden, jossa heidän

perhettään ei ole välttämättä olemassa. Maija ja Liisa puolestaan muistelevat lämmöllä terveydenhoitajaa ja osastonhoitajaa, jotka olivat lähteneet tekemään perhettä heidän kanssaan yhdessä toisella tavalla.

Molemmat äidit saattoivat myös tulla neuvolatilanteeseen niin aktiivisina, että tilanne ikään kuin rakentui jo niin, että he molemmat positioituivat ja heidät positioitiin vanhemmiksi. Mari kertoi hauskan esimerkin:

”No meille sano neuvolassa se terkkari just että, et nii et Elsalla on noi siniset silmät ja se katto meiän molempien silmät et ’Teilläkii oli siniset silmät!.’ Just sillee (*nauraa*), sit se ite kans tajus sen heti sillee.”

Neuvolan työntekijä ei heti tullut ajatelleeksi, ettei lapsi voi olla molempien biologinen lapsi vaan toinen heistä ei ole biologisesti sukua. Haastateltava koki, että tilanne oli humoristinen kaikkien mielestä – väärinkäsitys herätti kaikissa osanottajissa hilpeyttä. Osittain hilpeys johtuu varmasti siitä, että työntekijä suhtautui heidän perheeseensä aivan kuten kaikkiin muihinkin, siis normaalisti, ja tajusi heidän erityislaatuisuutensa liian myöhään. Kertomalla tämän tarinan Mari rinnasti korosti itsensä ja lapsen biologisen äidin tasa-arvoisuutta vanhempina.

Jotakin sateenkaarierityistä neuvoloissa kuitenkin tuli esille. Yksi haastateltavista kertoi, että ensimmäisellä käynnillä heidän kerrottuaan perhemuodosta työntekijä oli kysellyt tarkkaan nimityksistä:

”Neuvolassa taas se kysy meiltä heti et miten... terveydenhoitaja, et miten te halutte et teitä kututtais. Kirjotti sinne et mamma ja äiti ja se oli tosi tarkka siitä. Sit se sano et anteeks ku se vahingossa sano Paulaa äidiks.” (Mari)

Terveydenhoitaja otti osaa perheen tekemisperformatiiviin varmistamalla, että käyttää oikeita nimityksiä äideistä. Hän tunnisti perheen selvästi omaksi perhemuodokseen, ja raivasi tilaa perhemuodolle antamalla äideille mahdollisuuden kertoa itse, kuinka he haluavat perhettä kohdeltavan.

Äitien puheessa erilaisuudesta voikin erottaa virallisen, byrokraattisen puolen ja epävirallisen arkipäivän puolen. Byrokratiaa, kuten esimerkiksi lomakkeita, lakipykälää ja sisäisen adoption hakemista, pidettiin välttämättömänä pahana, eikä niihin haluttu tuhlat ylimääräistä energiaa. Kuten yksi haastateltavista totesi:

”Ihan kaikessa, sehän ei vaan oo neuvolaopas, kaikessahan on se oletamus että vanhemmat on se äiti ja isä ja sillä hyvä. Ja sitähan on niin... todennut että niin se joka paikassa on että jos joka kerta jaksais noteerata että niin se on, että menis siihen paljon aikaa.” (Pirkko)

Pirkko käyttää ilmaisua ”jaksais noteerata”, ja tällä haluaa näin korostaa, ettei heidän ole pakko kiinnittää huomiota heteronormatiivisuuteen, vaan heidän oman perheensä todellisuus ei ole siihen kytköksissä.

Positiivinen muutosvoima, jota haastatteluissa vallitsi runsaasti, kytkeytyykin tosiasioiden tunnistamiseen ja hyväksymiseen, ja toisaalta kykyyn katsoa eteen- eikä taaksepäin. Äidit eivät kokeneet päällimmäisenä tunteena suurta epäoikeudenmukaisuutta tai epätasa-arvoa, vaikka monien asioiden osalta heillä olisi täysi oikeus näin kokea. Äideille annettiin myös mahdollisuus kertoa näistä asioista ja luetella epäkohdat, joita sateenkaariperheiden arkeen sisältyy. He kuitenkin kokivat tärkeämmäksi korostaa positiivisia asioita elämässään. He olivat varmoja omasta vanhemmuudestaan, koska se rakentui yksityisessä tilassa, jossa tärkeimpiä aspekteja ovat psykologinen ja sosiaalinen yhteys lapseen. Paula Kuosmasen sanoin yksityinen tila siis valui julkiseen (2008, 145).

5.8 Miesvanhemmuuden ja naisvanhemmuuden tuolla puolen

Minna Oulasmaa ja Anja Saloheimo ovat haastatelleet isiä heidän kokemistaan negatiivisista vanhemmuuteen liittyvistä tunteista (2010). Yksi keskeisistä asioista oli tunne sivuun jäämisestä. Isät kokivat, että heidän piti olla erityisen aktiivisia ja aloitteellisia päästäkseen äidin ”rinnalle”. (emt. 29). Myös Juha Jämsän samaa julkaisua varten haastattelemat isät painottivat oma-aloitteisuutta. Jämsä toteaaakin osuvasti: ”Mies, joka haluaa olla läsnä lapsensa elämässä, on joutunut löytämään jonkin tavan päästä lähempään yhteyteen lapsensa kanssa - vaikka läpi harmaan kiven. Tyypillisimmin tämä näkyy tarinoina siitä, miten mies on saanut hoitaa lastaan” (2010, 119).

Jotkut haastatelluista sanoivat kokevansa, että sosiaalinen äitiys on jotakin, joka on äitiyden ja isyyden välimaastossa.

”Et kyl kait sitä on vähä semmonen olo et on vähä niinku siin jossai välimaastossa, tai niinku... isyyden ja äitiyden välimaastossa.” (Kirsi)

Usein isän rooliin samaistuttiin, koska ei-synnyttävän positio teki isän ja sosiaalisen äidin kokemuksista samankaltaisia. Elina kertoo:

”Mä en tiedä, mä en tiedä, koska käytännössä... Käytännössä mä en niinku sillee tiedä et miten... miten niinku se isä-osuus eroo siitä mun osuudesta, siis sille tossa, jos just toisella on vauva mahassa, ni sillä on vauva mahassa ja sit sillä on se puoliso siinä. Niinku, et on sit mitä sukupuolta vaan... Niinku. Mut että... tietysti ois mukavaa jos ne ois sillee niinku... Ois tietysti mukavaa löytää itensä jostain.”

Elina siis toisaalta asettaa itsensä isän positioon, ja toisaalta toteaa kuitenkin, ettei tunne aivan löytävänsä itseään siitäkään. Elinan voikin nähdä puhuvan kahdesta eri näkökulmasta (ks. diagrammi luvussa 3.6). Suhteessa biologiseen äitiin heidän perheensä sisällä hän kokee samankaltaisuutta suhteessa isän positioon, koska ”toisella on vauva mahassa”. Toteamalla, että ”Ois tietysti mukavaa löytää itensä jostain” hän viittaa ennemminkin omaan positioonsa yleisemmin sukulaisuusjärjestelmässä, yhteiskunnassa. Elina ei koe, että hänellä on paikkaa siinä, mutta toivoisi löytävänsä itsensä myös tuossa kontekstissa (ks. myös luku 5.6).

Isien ja sosiaalisten äitien kokemusten voi nähdä olevan osittain samankaltaiset. Tämä johtuu varmasti suurelta osin siitä, että he eivät ole synnyttäjiä, vaan ”niitä toisia”. Kulttuurimme asettaessa biologisen äidin keskiöön (Vuori 2002, 43) ”toinen vanhempi”, oli kyseessä sitten nainen tai mies, jää välttämättä sivuun. Toisaalta tulee muistaa, että isät ovat miehiä ja sosiaaliset äidit naisia. Haastattelemieni sosiaalisten äitien kokemukset kuitenkin osoittavat, että vanhemmuutta ei voi nähdä pelkästään miesvanhemmuutena ja naisvanhemmuutena, isyytenä ja äitiytenä. Vanhemmuuden kokemus koostuu monista osasista, joissa sukupuoli on vain yksi osatekijä.

Jos verrataan isyyttä ja sosiaalista äitiyttä asiantuntijateksteissä (ks. isyydestä myös esim. Vuori 2003, 52–53), on mielenkiintoista, että isät kutsutaan asiantuntijoiden ja yhteiskunnallisten käytäntöjen puolesta nauttimaan isyydestä ja ottamaan paikka lapsen elämässä, mutta sosiaalinen äiti puolestaan tuntuu joutuvan raivaamaan paikkaansa aktiivisesti yhteiskunnan estelyistä huolimatta. Isien siis nähdään tarvitsevan apua isyytensä löytämiseen, mutta sosiaalisen äidin oletetaan kaipaavan sitä luonnostaan, onhan hän nainen.

Jos sosiaalista äitiä ei houkutella nauttimaan äitiydestään, mutta isä houkutellaan nauttimaan isyydestään, johtuuko se siitä,

1. että kyseessä on erityistapaus ja ei olla vielä osattu lokeroida sosiaalista äitiä,
2. että sosiaalisen äidin nähdään löytävän oma äitiytensä luonnostaan, koska nainen on siihen jotenkin kykeneväinen paremmin kuin mies, vai
3. että lapsen nähdään kaipaavan isää, mutta ei toista äitiä?

Miehen ja naisen vanhemmuuden nähdään eroavan toisistaan (ks. esim. Kulmala & Vanhala 2004, 101.) Sosiaalisen äidin vanhemmuuden kokemukset kuulostivat kuitenkin hyvin samanlaiselta kuin mitä isien kokemuksista on puhuttu isyytutkimuksessa (ks. isyykokemuksista esim. Oulasmaa & Saloheimo 2010; Jämsä 2010). Sateenkaariperheiden tutkimus voisi valottaa vanhemmuuden kokemusta myös uudesta näkökulmasta, erottaen sukupuolen vaikutuksen siitä. Onkin mielenkiintoinen kysymys, kuinka pitkälti isyyden ja äitiyden kokemuksessa on itse asiassa kysymys synnyttäneen ja ei-synnyttäneen kokemuksista, ilman sukupuolen ”vaikutusta”.

Useat haastateltavistani nimittivät biologista ja sosiaalista äitiä toisistaan eroavilla nimillä. Näitä sanoja olivat äiti, mamma ja äippä. Yksi perheistä puolestaan ei kokenut eri sanojen käyttöä tärkeänä. Yhdessä perheessä ”äiti” toimi hellittelynimenä, mutta yleensä käytettiin etunimiä. Kaikissa perheissä lapset olivat oppineet haastateltavien mukaan eri nimet hyvin ja käyttivät niitä aktiivisesti. Toisaalta haastatteluissa tuli ilmi myös käsitys, että lopulta lapsi on se, joka päättää, mitä sanoja käytetään. Eri äiti-sanon johdannaisten tai muotojen käyttäminen on yksi keino, jolla haastateltavat konstruoivat todellisuutta vastaamaan heidän perhettään paremmin. Elina kertoi hauskan tosielämän tilanteen, jossa nämä todellisuudet eivät kohdanneet:

”Se [lapsi] yleensä korjaa, jos joku sanoo Saaraa äidiks tai mua mammaks, et nyt se korjaa nytten. Aikaisemmin se on lähinnä ollu niinku pallo hukassa ja ihan ihmeissään niinku, sanotaan vaikka et ’vie, vie, vie tämä äidille’ ja sit niinku et se miettii et ’Äiti on töissä. Et mamma ois tos, mut äiti on töissä, et mihin mä vien tän?’”

Elinan kuvaamassa tilanteessa muut eivät hahmottaneet heidän perhetodellisuuttaan, vaan asettivat heidän perheensä heteroseksuaaliseen todellisuuteen, jossa naispuolisia vanhempia voi olla vain yksi, ja häntä kutsutaan äidiksi. Lapsi, joka oli syntynyt hyvin

toisenlaiseen todellisuuteen, jossa hänen perheensä koostui äidistä ja mammasta, hämmentyi tässä kahden erilaisen todellisuuden yhteentörmäyksessä.

5.9 Kuinka saada todellisuus ja käsitteet kohtaamaan?

Haastatteluaineistoa värittää vahva tunne siitä, että ideaali ja käsitemaailma eivät kohtaa elettyä todellisuutta. Teoreettiset käsitteet, kuten sateenkaariperhe ja sosiaalinen vs. biologinen äiti, eivät tunnu kuvaavan riittävän tarkasti tai monisyisesti sitä, mitä haastattelemieni ihmisten perheet todella ovat. Tämä kävi ilmi esimerkiksi siitä, kun haastateltavani hämmentyivät tai eivät kyenneet vastaamaan johonkin kysymykseeni. He eivät nähneet omaa perhettään ja elämäänsä niiden samojen käsitteiden kautta, joita itse käytin, vaan korostivat toisia asioita tai väheksyivät sellaisia, joita itse pidin tärkeinä.

Haastatellessani äitejä minua itseänikin alkoi häiritä sosiaalisen äidin käsite. Yksi haastateltavista myös totesi:

”No ite siis (*naurahdus*) mie koen ajatuksen tasolla että en mie niinku oo sosiaalinen vanhempi. Siis oikeestaan. Tai siis mä koen että jopa häiritsee jos minua pietään niinku pelkkänä niinku silleen sosiaalisena vanhempana tavallaan.” (Maija)

Sosiaalisen vanhemman käsite ei istunut haastateltaviini, vaikka määritelmällisesti he sitä ovatkin (määritelmistä ks. esim. Aarnipuu 2010, 32 sekä tämän tutkielman luku 3.4). Perheen käytäntöjen ja tunteiden tasolla sosiaalisen äidin käsite tuntui vähättelevältä ja marginalisoivalta. Kaksiäitisen perheen todellisuudessa biologian rooli on asetettu niin toissijaiseksi, että jaottelu biologiseen ja sosiaalisen vanhempaan tuntui haastattelutilanteessakin keinotekoiselta ja kömpelöltä. Sosiaalisen ja biologisen äidin teoreettiset käsitteet eivät tavoita arkielämän todellisuutta.

Sosiaalisen äidin käsite rakentuu suhteessa biologisen äidin käsitteeseen, ja tämä vastakkainasettelu vaikutti haastattelemistani äideistä oudolta ja keinotekoiselta. Äidit kokivat psykologisen vanhemmuuden tärkeämmäksi kuin juridisen tai biologisen vanhemmuuden. Sosiaalisen äidin käsite väheksyy tämän roolia ja asettaa hänet toissijaiseksi suhteessa biologiseen äitiin. Biologiseen äitiin viitataan usein pelkällä äiti-käsitteellä kun taas ei-biologinen äiti saa lisämääritteen ”sosiaalinen”. Tämä on sama kuin tekisi eron perheiden ja sateenkaariperheiden välille.

Käsitteiden ja todellisuuden eroa on hyvä hahmottaa teoriaosuudessa (luku 3.6) esittelemäni diagrammin avulla. Puhuessaan omasta vanhemmuudestaan sosiaaliset äidit puhuivat siitä nimenomaan suhteessa omaan perheeseensä. Näin ollen käsite ”sosiaalinen äiti” tuntui heistä vähättelevältä, koska he kokivat olevansa yhtä paljon vanhempia kuin biologinen äitikin. Vanhemmuus rakentui heille siis ensisijaisesti suhteessa perheeseen eikä yhteiskuntaan. Kun he sitten huomasivat minun tarkoittavan nimenomaan vanhemmuutta yleisemmällä tasolla, he sanoivat ”unohtavansa”, että ovat seksuaalivähemmistöä ja sosiaalisia äitejä. Tämä ”unohdus” selittyy sillä, että heidän todellisuutensa (joka on siis perheen sisällä) ei vastaa yhteiskunnan käsitteellistä todellisuutta, jossa äitejä voi olla vain yksi. Koetut hämmennyksen hetket keskusteltaessa seksuaalivähemmistöydestä ja vanhemmuudesta yhtä aikaa johtuivat juuri tästä perspektiivien erosta. Minä tutkijana tarkastelin heidän perhettään yhteiskunnallisena ilmiönä, kun taas he tarkastelivat sitä yksittäisenä, omana perheenään.

Yksi sateenkaariperheiden kuvaamisen ja tutkimuksen haaste olisikin saavuttaa se monimuotoisuus, joka todellisuudessa vallitsee. Teoreettisesti kyhätty, vanhoille sukulaisuusjärjestelmille pohjaavat käsitteet ovat kaukana todellisesta elämämaailmasta ja näin ollen auttamattoman kömpelöitä kuvaamaan sitä.

6 NORMAALIN RAJOJA AVA(RT)AMASSA

Haastattelemini äitien arkea sävytti jatkuva tasapainoilu normaaliuden ja erityislaatuisuuden välillä. Toisaalta sateenkaarivanhemmuus on itsessään toiseutta ja vaatii rohkeutta tulla jatkuvasti kaapista ja ”olla erilainen”, mutta toisaalta se on tavallista lapsiperheen arkea. Sateenkaariperheen vanhemmat joutuvat yhtä aikaa olemaan tietoisesti erilaisia ja tuomaan erilaisuuttaan esille esim. kertomalla neuvolassa omasta perhetilanteestaan (tai korjaamaan väärät oletukset), ja toisaalta pyrkimään normaaliuteen omassa olemisessaan ja tekemisessään, vakuuttamaan muut siitä, että hekin ovat ”tavallinen perhe”.

Haastateltavien puheessa nousevat esiin kaksi jännitteistä ja ristiriitaista puhetapaa, joista toinen yrittää positoida perheet normaaleiksi ja kaikin tavoin samanlaisiksi kuin heteroperheet ja toinen nostaa esiin haastateltavan perheen erityislaatuisuuden. Tämä jännite käy ilmi arjen käytännöissä ja teoissa. Normaaliuteen pyrkiminen tai perheensä siihen rinnastaminen kävi ilmi esimerkiksi haastateltavani kutsuessa perheen kahden eri äidin raskautta ”perheen ensimmäiseksi ja toiseksi raskaudeksi”. Ristiriita tuli esille myös tekojen tasolla. Biologinen äiti oli se, joka imetti ja jota sosiaaliset äidit kuvasivat lapsen viimesijaiseksi turvaksi. Toisaalta perheet kertoivat kuitenkin ainakin toiveensa käydä esimerkiksi sateenkaariperheiden tapahtumissa, ”omanlaistensa joukossa”. Haastattelemini perheiden arki koostuu palasista, joista osa on hyvinkin perinteisiä, ja osa väritynyt sateenkaaren värein.

Normaali on aina suhteellista, ja marginaalisuus rakentuu sosiaalisissa käytännöissä (Huotari 2002, 156). Äidit joutuvat ”tulemaan kaapista” joka päivä kertoessaan esimerkiksi perheestään, vapaa-ajastaan tai vaikkapa asumismuodostaan (Jämsä 2007, 168). Tämä voi käydä ilmi esimerkiksi ruokakaupassa tai puolison kanssa julkisella paikalla juteltaessa:

”Et kyllä niinku kaupassaki, Johannalle sanoo et mee äitin kaa, äippä jää tänne kiertelemää, käy maitohyllyl tai jotai. Et ihan, olen kyl muutaman kerran huomannu et joku on oivaltanu sen, kääntyny kattomaan et mitä, mut ei me tehdä mitää eroo niinku eri taval muual ku kotoo.” (Outi)

”Jos puhutaan että jossain julkisesti, että lähetäänkö kotiin tai puhutaan lastenhoidosta tai onko meillä maitoo -tyyppisiä juttuja. Nii kyllä siinä nyt aika moni varmaan sen sitte hoksaa.” (Pirkko)

Outi toteaa, että ”ei me tehdä mitään eroa niinku eri tavallisuuteen ku kotoo”, jolla hän haluaa sanoa, että he eivät piilottele omaa perhemyötä kodin ulkopuolella. Jokainen haastateltava painotti useaan otteeseen, että tärkeintä on olla avoin ja kertoa suoraan oman perheensä erilaisuudesta. Moni haastateltava toi esille lapsensa etusijan tällaisissa tilanteissa. Kokemuksen pitää olla lapselle mahdollisimman luonteva. Ehkä osittain on kyse myös lapsen suojelemisesta. Kysyin, tulisiko jokainen vierailu lääkärillä sitten aloittaa avoimuuden nimissä ”tulemalla ulos kaapista”, ja esimerkiksi Elina vastasi, että silloin kärsisi lapsi:

”Sitä ei ees pysty tekee sillee, koska tota se sit hämmentää lapsia. Koska siinähän, siinähän tota lapset niinku... sitte on sillee et mitä? Et miks noi puhuu noin niinku outoja. Koska ne taas ei nää siinä mitään kummallista. Vaan ihan niinku, tai siis koska tää on niitten perhe.”

Ehkäpä lapsen syntyessä oma kärkeä politisointi periaatteen tasolla jää takasijalle, kun lapsen etua ajetaan. Toisaalta tästä vastauksesta tulee myös esille yksi keskeisimmistä dilemmoista: Seksuaalivähemmistöön kuulumisen ei haluta olevan asia, josta tulee erikseen puhua, mutta toisaalta halutaan, että perheen kaikki vanhemmat tulevat tulkituiksi vanhemmiksi, ja jotta välttyään kiusallisilta tilanteilta ja raivataan ”omaa tilaa”. Tämä on varmasti yksi niistä asioista, joiden kanssa sateenkaariperhe joutuu kamppailemaan päivittäin.

6.1 Vastapuhe normaalin positioon asettumisen keinona

Tässä tutkimuksessa fokus on nimenomaan arkipäivän asioissa ja tilanteissa eikä niinkään periaatteiden tai arvojen tasolla. Ehkäpä juuri tämän takia haastatteluaineisto on niin positiivisesti väritynyttä. Jos haastattelukysymykset olisivat keskittyneet äitien asenteisiin tai heidän mielipiteisiinsä, aineistosta olisi voinut huokua mediassakin esillä ollut keskustelu sateenkaariperheiden taistelusta saavuttaa tasa-arvo. Arkipäivän tasolla tämä taistelu ei kuitenkaan näyttäytyä jokapäiväisten kiistojen muodossa, vaan sateenkaariperheet elävät samanlaista arkea kuin heteroperheetkin. Positiivisväritteinen keskustelu antoi myös haastateltaville tilaa vastapuheelle ja antoi heille tilaa positioitua normaaliksi leimatun vähemmistöaseman sijaan.

Haastattelijana olen tietenkin kiinnostunut erityisestä, ja tämä erityinen on omassa tutkimuksessani sateenkaariperhe. Jo lähtökohtaisesti haastateltaviani kuvaileva ja

yhdistävä asia on se, että he kuuluvat sateenkaariperheisiin. Haastateltavani positioivat itsensä kuitenkin vahvasti ”normaaliksi ydinperheeksi”, eikä jollain tavalla poikkeaviksi heteroperheisiin verrattuna. Tämän he toivat myös esille useaan otteeseen kun kysyin heidän perheestään ja sukulaisistaan:

Haastattelija: ”Mitenkäs, onko, kuuluuko muita perheeseen, pelkästään te kolme? [...] Onks muita semmosia tärkeitä ihmisiä?”

Maija: ”No siis silleen tavallaan ihan niinku jos ois ihan perinteisessäkin perheasetelmassa, nii meil on molempien niinku vanhemmat. Ja sitten sisarukset ja näin. Mukana kuvioissa kyllä. Ihan sillee ja...”

Haastattelija: ”No mitenkä se elämä muuttu ku saitte lapsia? Tuntuuko että on hirveen erilaista lapsiperheenä?”

Pirkko: ”Yleisesti vaan meiän perheen elämä erilaista niinkö? [...] On, on. Varmaan ihan samalla tavalla toisenlaista ku muittenkin lapsiperheiden. On muuttunu, on. Tiedettiinki että muuttuu. Et en tiiä kenen elämä ei muuttuis. Joka on saanu lapsen. Se ei liity minun mielestä tähän meiän perhemuotoon.” (Pirkko)

Maijan vastauksesta kuultaa läpi oletus, että ”muilla tärkeillä ihmisillä” voisinkin viitata esimerkiksi mahdolliseen isään, jonka olemassaolo kategorisoisi perheen moniapilaperheeksi. Maija kuitenkin vastustaa tätä tulkintaa painottamalla, että heidän perheensä on samanlainen kuin perinteisetkin perheet, ja lapselle seuraavaksi läheisimmät ihmiset ovat lapsen isovanhemmat.

Pirkko puolestaan vastaa tarkentavalla kysymyksellä, viittaanko omalla kysymykselläni nimenomaan heidän perheeseensä ja sen muuttumiseen. Pirkon vastauksen voisi tulkita niin, että hän kokee minun positioivan heidät stereotyyppisiksi lesboiksi, jotka ovat hankkineet lapsia ja sen kautta ovat joutuneet muuttamaan omaa elämäänsä radikaalisti, koska ovat nyt ideaali, lapsiperhe. Pirkon vastaus vastustaa tätä olettamaansa näkemystä painottamalla, että muutos on samanlainen kuin (oletetuilla vertauskohdilla) heteroperheilläkin.

Haastateltavat kokivat tarpeelliseksi painottaa perheidensä tavallisuutta sanomalla suoraan, että piti sitä tavallisena.

”Itehän sitä unohtaa, miten outo tai erikoinen meidän perhe on jonkun muun mielestä. Et sitten jos joku kysyy jotain, niin sitten muistaa et ai nii, et tähän oliko jollain toisella tavalla.” (Pirkko)

Moni tuntui jopa puolustelevan oman perheensä normaaliutta. Haastateltavien vastauksissa on huomattavissa vastapuhetta ääneen sanomattomille oletuksille. Kirsi Juhilan mukaan ”[v]astapuhe kohdistuu aina kulttuurisesti vakiintuneisiin kategorioihin.” (2004, 29). Tässä tätä kategoriaa edusti stereotyyppinen kuva sateenkaariperheestä. Haastateltavat eivät halunneet samastua tähän ryhmään, vaan painottivat haastattelutilanteessa samanlaisuuttaan suhteessa perinteisiin ydinperheisiin.

Itsereflektio on erityisen tärkeää pohdittaessa positioitumista tutkimuskysymyksenä. Minä haastattelijana ja tutkijana positioin informanttini automaattisesti seksuaalivähemmistöksi, erityistapaukseksi ja jopa marginaaliin. Haastateltavat kuitenkin taistelivat tätä positiota vastaan yrittäen painottaa omaa normaaliuttaan tavallisuusretoriikan avulla. Tutkimuksen johtopäätöksien kannalta on kuitenkin tärkeää kysyä, mikä merkitys tällä informanttien asettamisella tiettyyn positioon jo tutkimuskysymyksen kautta on. Onko informanteilla tarpeeksi tilaa kertoa omasta perheestään ja äitiydestään, kun heidät on ”esikategorisoitu” erityistapauksiksi ja vähemmistöksi?

Samankaltaisen ”esikategorisoinnin” on tehnyt myös esimerkiksi Suvi Krok tutkimuksessaan yksinhuoltajaäideistä (2006). Tutkimuksen tavoitteena oli eritellä marginaalisuuden kokemuksia. Krok koosti haastateltavansa yksinhuoltajaäideistä, joiden tuli olla lisäksi vähävaraisia ja asua lähiössä. Tällä esioletuksella Krok tuli jo positioineeksi haastateltavansa melko pieneen ”yksinäisen lähiömamman” lokeroon. Haastateltavien keinona rimpuilla irti tästäkin määritelmästä oli vastapuhe (2006, 195).

Haastatteleman äidit kokivat oman perheensä normaalina, muista poikkeamattomana, mutta toisaalta tiedostivat, miltä heidän perheensä saattaa näyttää ulkopuolisten silmissä. Muiden oletuksia äidit eivät kuitenkaan kokeneet loukkaavina tai vihamielisinä, vaan suhtautuivat niihin ymmärtäväisesti. Eräs haastateltava kertoi tavanneensa perhekerhossa naishenkilön, joka ei ollut ymmärtänyt, että heidän perheessään oli kaksi äitiä ja tullut siksi puhuneeksi ajattelemattomasti heidän perheestään:

”Sitä en tiä sitte saiko se naispolo jossain vaiheessa kuitenkin tietää sen [...]. Nii sitä en tiä että selviskö se sitte jossain vaiheessa sille kuitenkin tai miettikö se sitte ite se

rouva että voi kauheeta että mitähä hän on sanonu ja mitähä hän on tehny ja...”
(Pirkko)

Pirkko kutsui heidät tunnistamatonta rouvaa naispoloksi. Tällä hän väheksyi koko tapahtuneen, ja rouvan väärin oletusten, merkitystä. Rouva ei yksinkertaisesti tajunnut Pirkon mielestä erittäin selvää tilannetta oikein. Jos Pirkko olisi loukkaantunut tapahtuneesta, hän olisi samalla asettanut itsensä uhrin positioon. Tuosta positioista on hankala väittää olevansa normaali.

Haastateltavat eivät kokeneet, että heidän arkipäivässään kohtaamiensa ihmisten mielipiteellä olisi merkitystä tai toisaalta, että suurimman osan mielestä sateenkaariperheessä on ylipäättään mitään kummallista. Äidit eivät kokeneet positioituvansa jatkuvasti marginaaliasemaan jokapäiväisessä elämässä, vaan heidät ns. ”normaaleista” vanhemmista erottava asia oli vain yksi ominaisuus, yksi osa heitä. Seksuaalivähemmistöydestä kertomista silloin, kun sen kertominen ei ole välttämätöntä, voisi ehkä verrata vaikkapa siihen, että kertoisi pitävänsä mansikoista enemmän kuin mustikoista. Sillä ei ole käytännön merkitystä eikä ”uutisarvoa”.

”Mut ei oo mitään semmosta tullu, missä sitä oltais just niinku neuvolat ja vauvauinnit ja... erilaiset niinku, erilaiset sellaset. Ni ei siellä niinku, ei missää. Kyl ihmiset kuitenkin... kyl mulla on semmone olo ainakii et... se asia on kuitenkin siinä määrin tuttu ihmisille, et kyl ne niinku tajuaa sen.” (Kirsi)

”Ehkä just se, et aina silloin, jos on tilanne jossa me on aateltu, että sillä on jotai merkitystä tai pitää oikeesti hoitaa jotain asioita tai muuta, nii sitte se on sanottu. Että kenenkää ei oo tarvinnu niinku mieltä itselleen päänsärkyä, että miten tää homma nyt oikei menee. [...] Mä luulen että se on just sitä, että ei uskalleta olla ääneen uteliaita, että se voi olla sit et joku on jääny miettimään, mut ei oo kehannu kysyä.”
(Liisa)

Eräs haastateltava toi kuitenkin esille osuvasti yhden syyn sille, miksi sateenkaariperheiden kanssa yhteyden pitäminen voi olla monelle tarpeen:

”Et on se aina kiva, ku siel on jotai samanhenkisii, ni silloin ei tartte, ei ihan joka asiaa tartte selittää eriksee, toinen saattaa tietää et joo ne arjen kiemurat on välil.”
(Outi)

Sateenkaariperheiden kanssa tapaaminen koettiin tärkeäksi, jotta saatiin vertaista seuraa, ja voitiin hetkellisesti todella olla normi, eikä poikkeava ja selitystä vaativa erityisryhmä.

Tavallisuusretoriikan voi nähdä myös erontekona (Juhila 2004, 29). Painottamalla oman perheensä samankaltaisuutta suhteessa perinteisiin ydinperheisiin, äidit ottavat samalla välimatkaa ei-perinteisiin perheisiin. Vanhempien lukumäärä ja lapsen syntyminen ”valmiiseen perheeseen” ovat haastateltavien silmissä riittävä syy samastua heteroydinperheisiin ja tehdä eroa tästä perheideaalista radikaalisti poikkeaviin moniapilaperheisiin. Jaana Vuoren mukaan vanhemmuus rakentuu sen mukaan, mitä se *ei* ole (2003, 59). Ongelmavanhemmuus voi olla monenlaista, mutta keskeistä sille on se, että se ei ole hyvää tai normaalia. Haastattemieni äitien halu kategorisoida itsensä ennemminkin ”normaaliksi” ja ydinperheeksi liittyi tarpeeseen erottua myös näistä ongelmaperheistä, joiksi tässä diskurssissa ydinperheideaalista radikaalisti poikkeavat perheet voitaisiin luokitella.

Puhuttaessa arjesta ja lastenkasvatuksesta haastateltavat maalasivat siitä tasapainoisen ja samanmielisen kuvan perheen sisällä.

”Joo tosi paljon kyllä [puhutaan lastenkasvatuksesta]. Ja sillee, mut kyllä me ollaan tosi samoilla linjoilla onneks.” (Mari)

”Et meillä on aika yhtenevät arvot siin et miten niinku tehään ja... milleen on tarkoitus niinku olla lasten ja millee on tarkoitus olla aikuisten kaa.” (Elina)

”On myö juteltu tästä [lastenkasvatuksesta] monta kertaa. [...] Loppujen lopuks meillä on aika silleen samanlainen se ajatus siitä.” (Maija)

”Kyl me puhutaan. Kyl tosi paljon käydään läpi ja puhutaan ja ei meil, aika vähän meil on mittää erimielisyyksiä ollu. [...] Kyl meil on tosi pitkälti samansuuntaiset ajatukset lastenkasvattamisesta.” (Outi)

Painottamalla samanmielisyyttä ja ”samoja linjoja” lastenkasvatuksessa haastateltavat pyrkivät osoittamaan, että vaikka heidän perheensä ei vastaakaan kaikilta osin ydinperheideaalia, se ei ole kuitenkaan ainakaan ongelmavanhemmuutta. Haastateltavat korostivat puhuvansa lastenkasvatuksesta paljon ja usein, ja tällä todistelevat reflektoivansa omaa vanhemmuuttaan aktiivisesti. Aktiivisuuden voi nähdä olevan passiivisen, lapsista välittämättömän ongelmavanhemmuuden vastakohta.

Mediassa ja yleisessä keskustelussa on ollut esillä paljon perheen purkautuminen ja perinteisten perhearvojen romuttuminen. Tavallisuusretoriikka on keino asettua perhekeskustelussa syyttömien puolelle. Painottamalla perheensä perinteisyyttä,

ydinperheenkaltaisuutta ja arkisuutta haastateltavani puhuvat vastaan niitä käsityksiä, joiden mukaan sateenkaariperheet ovat yksi osatekijä perheinstituution väitetyssä romuttumisessa. Kertomalla, että he ovat valinneet tarkoituksellisesti perinteisen tavan perustaa perhe ja elää elämäänsä he asettuvat väittelyssä perhearvojen puolustajien puolelle tukemaan perhettä instituutiona.

6.2 Puhetta äidin ja lesbon positioista (käsini)

Kysyessäni, miltä tuntui olla yhtä aikaa sekä lesbo että äiti (ks. myös Kuosmanen 1996; 2000), useat eivät osanneet vastata oikein mitään. Vähän aikaa mietittyään moni päätyi siihen lopputulokseen, että he olivat ”enemmän perhekeskeisiä kuin seksuaalivähemmistön edustajia”:

”Ei, ei, mut toisaalta nii... Nii, et me ollaan nii perhekeskeisiä.” (Elina)

”Emminä oo ollu kovin tiedostava, eikä se oo ollu mulle kovin olennainen asia sillonkaa. Mä oon elänyt hyvin perinteistä parisuhde-elämää ja hyvin... Jotenki sen perinteisen ihmissuhteen lainalaisuuksia noudattaen on elelty muutenkii. Ku ei meiän perheessä oo ku kaks jäsentä ja... Kaikki on muutenkii jotenkii hyvin semmosta... arkista minun mielestä. Ku se on itelle niin tuttua se mikä on omaa nii...” (Pirkko)

Elina toteaa heidän olevan perhekeskeisiä. Hän siis ymmärtää lesbouden jonakin, joka ei ole ainakaan perhekeskeisyyttä. Myös Pirkon toteamus, että hän on ”elänyt hyvin perinteistä parisuhde-elämää” asettuu vastakkain stereotyyppisen seksuaalivähemmistökuvaan kanssa. Elina ja Pirkko haluavat painottaa, etteivät ole tuoneet esille omaa seksuaalisuuttaan sen enempää kuin muutkaan, vaan perhekeskeisyys on heitä määrittävä käsite. Pirkko myös kokee, että se, että heidän perheessään on kaksi jäsentä ja kaikki on ”arkista”, on tärkeämpää kuin se, mikä hänen seksuaalinen suuntautumisensa on.

Haastateltavat eivät kokeneet seksuaalivähemmistöyden olevan ristiriidassa heidän vanhemmuutensa kanssa, ja kokivat olevansa ensisijaisesti vanhempia. Paula Kuosmasen mukaan ihmiset kertovat erilaisia kertomuksia itsestään erilaisissa sosiaalisissa yhteyksissä (1997, 100). Nämä kertomukset kuvaavat sitä, mihin positioon he asettuvat. Kuosmasen 90-luvulla haastattelemat lesboäidit eivät puhuneet yhtä aikaa sekä lesbon että äidin positioista vaan toinen oli aina vallalla (emt.). Omassa haastattelutilanteessani sosiaaliset äidit halusivat selvästi positioitua äidiksi eivätkä lesboksi. Näin ollen kysymys heidän

seksuaalisesta suuntautumisestaan hämmensi selvästi, koska se ei kuulunut osana äitiyden kertomukseen.

Keskustelussa nousikin mielenkiintoisesti esille vähättely, kun puheeksi tulivat asiat, jotka ovat erityislaatuisia juuri sateenkaariperheille. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi sen päättäminen, kumpi synnyttäisi, tai sisäisen adoption hakeminen.

”Että ne [sisäisen adoption hakemiset] on semmosia välttämättömiä prosesseja mitkä pittää hoitaa, valitettavasti meidän pittää ne hoitaa, joillain ne on automaattisia. Eikä niitä tarvii sen jälkeen sen enempää arpoo. [...] No se [valinta siitä, kumpi synnyttää] liittyy siihen meidän siihen senhetkiseen elämäntilanteeseen. Ja siihen että mitä on järkevää tehdä, mitä kannattaa tehdä. Miten halutaan asioita tekevän. Ei siinä ollu sen kummempaa.” (Pirkko)

Haastateltavat eivät halunneet tai tunteneet tarpeelliseksi nostaa esille omaa marginaalista asemaansa enemmän kuin pakollista (vrt. esim. Weston 1997). Äidin positiostaan käsin sateenkaariperhe-erityiset kysymykset näyttivät marginaalisilta ja epäolennaisilta oman vanhemmuuden kannalta.

Positiivisimpina äidit muistivat ne tilanteet, joissa heidän seksuaalivähemmistöytään ei ollut noteerattu millään tavalla vaan heihin oli suhtauduttu samalla tavalla kuin perinteisiin ydinperheisiin.

”Et se oli tosi positiivinen yllätys et esimerkiks miten terveydenhuoltohenkilökunta on niinku... silleen sitten kuitenkin tehny sen tosi silleen että ei oo ollu oikeestaan, että tavallaan ei siinä [sateenkaariperheydessä] ees oo ollu mittää asiaa.” (Maija)

”Ja sit me mentiin kaikki kolme sinne [päiväkotiin tutustumaan] ja mä tajusin et se [päiväkodin johtaja] ei niinku kertaakaan kysyny eikä varmaan niinku tienny et kumpi meistä on biologinen äiti. Eikä se niinku, ja se ois ollu tosi outoo jos se ois sitä kysynykii. Ei ei sitä niinku, ei sitä selvästikää kiinnostanu ees.” (Mari)

Erityisesti jälkimmäisen haastateltavan toteamus siitä, miten päiväkodin johtajaa ei kiinnostanut tietää tiettyä asiaa heidän perheestään, on mielenkiintoinen. Biologinen vanhemmuus on asia, jolla ei haastateltavan mielestä pitäisi olla merkitystä ja näin ollen henkilö, jota ei kiinnosta tietää, kumpi on lapsen biologinen vanhempi, käyttäytyy hänen mielestään oikein. Marin mielestä olisi ollut jopa outoa, jos biologista vanhempaa olisi erikseen kysytty tilanteessa.

Haastateltavat positioituivat vahvasti äidin positioon, ja tästä positioista käsin seksuaalivähemmistöys oli asia, josta ei haluttu pitää kovaa meteliä. Tästä erityisyydestä huomauttaminen koettiin ”oudoksi” (kuten Mari totesi) ja ehkäpä jopa epäasialliseksi. Haastattelemani perheet haluavat positioitua tavalliseksi perheeksi, samaan lokeroon perinteisten ydinperheiden kanssa. Ehkäpä huomautukset heidän perheensä erilaisuudesta ovat samalla pienenpieniä tönäisyjä pois tästä lokeroista.

Aktiivisen ja tietoisin seksuaalivähemmistöposition nähtiin olevan pikemminkin tietyn elämänvaiheen ”juttu”, jos se on koskaan sitä ollut.

”Ni sit ku siellä perustettii se [SETA:n paikallisjärjestö] niinku, ni mä olin siinä mukana vähä sillee et bileissä mukana (*naurua*). Mutta kuitenkin. Mut siis se oli aika semmosta, se oli aika hauskaa aikaa. [...] Mut ehkä jos ois vaikka nuorempana... tullu äidiks, tai ylipäätään jotenkii vähän erilaisessa elämäntilanteessa. Nii sit se vois olla joo...” (Mari)

”Me ollaan oltu, oltu joskus [mukana toiminnassa]. Me oltiin kouluttajina pitkään ja tehtiin paljon, paljon tota koulutuksia siis useita kymmeniä, niinku mut siit on jokseenkin niinku kymmenen vuotta aikaa et sit niinku... Sit ei olla tehty yhtään mitään.” (Elina)

Toisaalta moni haastateltavista ei kokenut seksuaalista suuntautumistaan ylipäätänsä tärkeänä osana omaa persoonaansa tai elämäänsä, eikä ollut sitä kokenut sellaiseksi missään vaiheessa.

”Eemm, minä aina unohan että minä oon mikkää seksuaalivähemmistö. Ku emminä muista sitä nii ei se tunnu missää.” (Pirkko)

”Mut sit taas mä en oo ikinä kokenut tota koko seksuaalivähemmistötermiä, enkä mitää niinku semmosta, mitää siihen liittyvää termistöä mitenkää niinku itseeni liittyvänä. (*naurua*) Emmä tiedä, mä jotenki... [...] Et mä en, mä niinku unohdan kauheen usein sen et me ollaan jotenki vähemmistö tai jotenkii erilaisii tai jotain kun... Kun mä en sitä koe, koe ollenkaa...” (Kirsi)

”No siinä mielessä et ehkä se [vanhemmuuden ja lesbouden yhdistäminen] tunnu silleen vaikeelta ku tuota... Miusta tietysti tuntuu, tai ei tunnu että asiat liittys toisiinsa niinku. Siis ei niinkun silleen niinkun omana ihmisenä ja omana aikuisena nii ei se roolin yhdistäminen niinku tunnu vaikeelta.” (Maija)

Sekä Pirkko että Kirsi sanovat ”unohtavansa”, että he kuuluvat seksuaalivähemmistöön. Tämän voisi tulkita niin, että heidän mielestään seksuaalivähemmistön käsite ei kuvaa

heidän elämäänsä, ja näin ollen he unohtavat aika ajoin, että jotkut määrittelevät heitä niin. Samalla tavalla kuin sosiaalisen äidin käsitteen voi nähdä olevan ristiriidassa eletyn perhetodellisuuden kanssa (ks. luku 5.9), myöskään seksuaalivähemmistö-käsite ei kykene kuvaamaan haastattelemini äitien positiota ainakaan heidän itsensä mielestä.

Seksuaalisuus ei tullut keskeisenä asiana esille yhdessäkään haastattelussa. Ylipäätään seksuaalisuus ei vaikuttanut olevan keskeinen elämää tai omaa identiteettiä määrittävä asia. Haastateltavat eivät nähneet seksuaalisuuden ja vanhemmuuden liittyvän toisiinsa. Samankaltaisiin tuloksiin ovat tulleet myös esimerkiksi Susan E. Dalton ja Denise D. Bielby, jotka haastattelivat omaa tutkimustaan varten 14 yhdysvaltalaisista lesboäitiä heidän omista kokemuksistaan sateenkaariperheinä (2000). Daltonin ja Bielbyn haastattelemat äidit eivät kokeneet lastenhankinnan olevan ristiriidassa heidän seksuaalisen identiteettinsä kanssa. Päätös lastenhankinnasta liittyi pikemminkin heidän naiseuteensa, ja se vahvisti sitoutumisen parisuhteeseen. (emt., 45). Toisaalta myös Daltonin ja Bielbyn tutkimuksen tapauksessa haastateltavien voi tulkita positioituneeksi ensisijaisesti äideiksi eikä lesboiksi, ja vähätelleen tämän vuoksi seksuaalisen suuntautumisen merkitystä.

Kysymys siitä, ovatko lesbous ja äitiys jotenkin ristiriidassa keskenään, sisältääkin melkoisen määrän ennakkoluuloja. Eihän heteroiltakaan kysytä, ovatko heterous ja äitiys heidän mielestään ristiriidassa. Nykyiset hedelmöityshoitomenetelmät mahdollistavat sen, että myös lesbo voi olla äiti, ja tätä kautta seksuaalisuus ja vanhemmuus erotetaan yhä enemmän toisistaan. Ehkä tuo kysymys on siis vanhentunut. Lesbous ei ollut haastateltavilleni niinkään osa identiteettiä tai ”valinta” vaan luonnollinen osa omaa elämää. Kuosmanen huomauttaakin, että sateenkaariperheiden asema on muuttunut niin nopeasti, että tutkimuksellisten viitepisteiden on vaikea pysyä perässä (2011).

Tämä havainto on mielenkiintoista asettaa vastakkain angloamerikkalaistutkimusten löydösten kanssa (ks. esim. Weston 1997). Näissä ”sateenkaarevuus” on usein asia, jolla perheet erottautuvat ja jonka ne juuri tuovat esille. He siis pyrkivät nimenomaan erottautumaan ”tavallisista perheistä”. Haastatteluaineistoni perheet sen sijaan halusivat tulla positioiduksi tavallisina, keskinkertaisina ja ongelmattomina.

Mistä seksuaalivähemmistöidentiteetti tai vanhemman identiteetti lopulta sitten rakentuu? Mitkä palaset ihmisessä ovat lesboutta, mitkä äitiyttä? Haastateltavani kertovat tuntevansa,

että kuuluvat täysin samoihin kategorioihin kuin heterovanhemmatkin ja puhuvat itsestään ja perheestään samantlaisilla käsitteillä. Seksuaalivähemmistöys ei käy ilmi muusta kuin siitä, että molemmat vanhemmat ovat naisia. Tämä on mielenkiintoinen ajatus ”oman position rakentamisen” näkökulmasta, koska haastateltavat näyttävät ennemminkin asettuneen heterovanhemman position ja tuntevan olonsa siinä kotoisaksi.

Eräs haastateltava totesi osuvasti, viitaten esioletukseen siitä, että seksuaalivähemmistöys vaikuttaisi jotenkin vanhemmuuden kokemukseen:

”Ei. Emmää koe [että vanhemmuus ja seksuaalivähemmistöys ovat ristiriitaisia keskenään]. Tossa alkuvaihees oli pikkusen simmost, mut ei enää ollenkaa ole. Et sen takia saattaa havahtua siihen et joku muu saattaa ajatella.” (Outi)

Haastateltavat käyttivät neutraaleita käsitteitä puhuessaan perheestään. Tällä tarkoitan sitä, että kukaan ei esimerkiksi puhunut itsestään lesbona tai lesboäitinä tai omasta perheestään sateenkaariperheenä. Kun kysyin, millä tavoin he yleensä selittävät perhemuotonsa muille, vastauksissa ei myöskään käytetty sanoja tai ilmaisuja, joilla voisi olla negatiiviseksi leimattu kaiku.

”Kyllähän se käy ilmi, jos sanoo että... elää, tai me ollaan rekisteröidyssä parisuhteessa, meidän perheessä on kaks äitiä tai... tai me ollaan naispari.” (Pirkko)

”[...] et aika äkkiä sit niinku, kuitenkin lähtee niille linjoille vaikka nyt et ’siis tää on niinku nainen’, että ’mul on vaimo’, tälleen näin jottai että. Ja meillon lapsi tai sitten että ’se on niinkun mun vaimon synnyttämä’.” (Maija)

”Mä oon sanonu Kirstist, et mä oon hänen kumppani.” (Outi)

”[...] sillan mä ilmotin työnantajalle, että ’minä olen kaksi viikkoa pois, meille syntyy vauva’, että... ’minä oon kaksi viikkoa pois’, piste.” (Elina)

Äidit sopeutuivat vallitsevaan heteronormatiiviseen puhetapaan käyttämällä esimerkiksi ilmauksia ”meille tulee vauva” tarkentamatta sen enempää, kuka sen tulee synnyttämään. Myös sukupuolineutraalit sanat kuten kumppani rakensivat kuvaa lesboperheestä ilman lesbo-sanon käyttämistä.

Paula Kuosmanen huomasi tutkimuksessaan lesbojen äitiysneuvolakokemuksista 90-luvulla (2007a), että äidit yrittivät taktikoiden sopeutua ja asettua neuvoloiden

heteronormatiiviseen hegemoniseen diskurssiin. Myös Kuosmanen huomasi, että äidit eivät puhuneet itsestään lesboina terveydenhoitajille, vaan neutralisoivat parisuhteensa puhumalla esimerkiksi yhdessä asumisesta naisen kanssa (emt., 187). Tällä keinolla he asettuivat vähitellen aiemmin olemattomiin asiakaspositioihin.

Samalla tavalla haastattelemieni äitien voi nähdä pyrkivän neutralisoivan erityislaatuisuutensa käyttämällä arvolatautumattomia sanoja ja välttämällä esimerkiksi sanoja lesbo, homoseksuaali tai sateenkaariperhe. Kiertoilmaisujen avulla he onnistuvat raivaamaan tilaa itselleen ”tavallisen kaksiäitisen perheen” positioon.

6.3 Normaaliperheen rajojen uudelleenahmottelua

Ajatus siitä, että haastatteleman perheet halusivat tulla positioituiksi tavalliseksi perheeksi saattaa tuntua ensin ristiriitaiselta sen väitteeni kanssa, että he ovat luomassa uudenlaista vanhemmuutta. Tämä uuden vanhemmuuden luominen ei voi kuitenkaan tapahtua täysin tyhjästä, aiemmin käsittämättömin ilmaisin ja teoin. Nämä äidit pikemminkin hahmottelevat vanhemmuutta ja perhettä uudelleen niin, että he itse mahtuisivat siihen.

Rohkenen väittää, että tässä on yksi suurimmista kulttuurieroista, joita vallitsee suomalaisen ja angloamerikkalaisen sateenkaariperheyden rakentamisen välillä. Angloamerikkalaisessa sateenkaariperhetutkimuksessa äitiyden nähdään pohjaavan vahvasti ”families we choose” -tyyppiselle periaatteelle, jossa perhe ja vanhemmuus käsitteinä ja kategorioina määritellään radikaalisti uudelleen peruspilareista alkaen (ks. esim. Weston 1997, Dalton & Bielby 2000, Kuosmanen 2007b). Suomalaisen sateenkaariperheen äitiys puolestaan lähtee liikkeelle heteroperheen ja heteroäidin ajatuksesta, ja kategoriat saadaan sopimaan itseen yksinkertaisesti toistamalla niiden periaatteita ja ajatuksia omassa arjessaan. Samansuuntaisia tutkimustuloksia on saanut esimerkiksi Sinikka Kyyrönen (2003).

Suomessa seksuaalivähemmistöiden erityispiirteet vanhemmuuden suhteen liittyvät oikeastaan pelkästään lapsen hedelmöittämiseen. Sillä hetkellä kun lapsi on olemassa sikiönä, vanhemmat ovat kuin ketä vanhempia tahansa. Yksi haastateltavista totesikin, että erityisesti sateenkaariperheille suunnitellusta materiaalista oli ollut hyötyä oikeastaan vain

liittyen siihen, mitä mahdollisuuksia lastenhankintaan on naisparina. Kaiken muun tiedon pariskunta oli etsinyt samasta materiaalista, jota heteroperheetkin käyttävät.

”Setan foorumeilla oon asioinu sen adoptioasian tiimoilta. Ja sitten jonkun verran noihin hoitoihin liittyen. [...] Mut kyllä kaikki peruslastenhoitoasiat varmaan jostain muualta. Koska en minä taas niissä nää mittää kovin ihme erroo.” (Pirkko)

Kukaan haastateltavista ei kokenut tarvitsevansa erityisesti juuri sateenkaariperheille tarkoitettuja neuvoja tai materiaalia. Onko todella niin, että tällaiselle materiaalille ei ole tarvetta vai onko niin, että he eivät yksinkertaisesti halunneet identifioitua erityistapauksiksi? Kokevatko he olevansa siinä määrin perinteiseen ydinperheeseen verrattavissa, että heistä tuntuu vieraalta ajatus siitä, että neuvoja pitäisi olla jotenkin erityisesti juuri heille? Jos haasteltavat olisivat olleet vasta suunnittelemassa lasten hankintaa, vastaus voisi olla hyvin erilainen. Sateenkaariperheiden erityislaatuisuus suhteessa heteroperheisiin käy haastateltavieni kohdalla ilmi kaikista selvimmin juuri lastenhankinnassa käytännön prosessina.

Suomalaiset ja yhdysvaltalaiset sateenkaariperheet asuvat hyvin erityyppisissä olosuhteissa. Yhdysvaltalainen homokulttuuri on painottanut vahvemmin yksilöllisyyttä ja ”outtaamista” (kaapista ulostulo eli homoseksuaalisuuden tunnustaminen joko vapaaehtoisesti tai pakotettuna). Suomalaiset sateenkaariperheet puolestaan ovat rakentamassa vanhemmuuttaan yhteiskunnassa, jossa esimerkiksi hyvinvointipalvelut säätelevät hyvin vahvasti ihmisten elämää. (Kuosmanen 2008, 140).

Judith Butler (2006) on painottanut, että sukupuoli rakentuu toistossa. Tämä toistaminen ei kuitenkaan tee sukupuolesta muuttumatonta identiteettiä vaan pikemminkin tässä toistossa on myös muutoksen mahdollisuus (Butler 2006, 88). Samalla tavalla heteroseksuaalisten rakennelmien toistaminen tuo Butlerin mukaan esille heteroseksuaalisuuden täydellisen rakentuneisuuden eikä suinkaan kiinnitä sitä tiukemmin paikoilleen (emt.). Toistaessaan heteroperheiden tuttuja eleitä, ilmaisuja ja tapoja sateenkaariperheen äidit tulevat siis itse asiassa kyseenalaistaneeksi noiden rakenteiden jämäkkyuden ja horjuttaneeksi niiden peruspilareita.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ollut tarkastella ja eritellä keinoja, joilla kaksiäitisen perheen sosiaaliset äidit raivaavat tilaa omalle perhemuodolleen ja uudentyyppiselle vanhemmuudelleen. Lähtökohtana oli käsitys todellisuudesta sosiaalisesti rakentuneena. Tämä lähtökohta tarjosi mahdollisuuden nähdä äidit aktiivisina toimijoina, jotka ovat rakentamassa todellisuutta vastaamaan paremmin omaa elämismaailmaansa.

Haastatteluaineistossa painottuivat vahvasti aktiivisuus ja todellisuuden muokkaaminen. Haastattelemiini äidit kokivat, että heidän asemaansa ei tarjottu hopealautasella, vaan sen eteen tuli tehdä töitä. Töitä he kertoivat tehneensäkin muodostaakseen yhtä vahvan siteen lapseen kuin mitä biologisella äidillä oli. He kertoivat ottaneensa vapaata töistä, olleensa mukana neuvolakäynneillä ja seuranneensa raskautta usein tarkemmin kuin itse raskaana oleva.

Äitiys on siis ensisijaisesti tekemistä, lapsen kanssa olemista ja arjen elämistä. Kuvaan tätä käsitteellä yksityinen vanhemmuus. Tämä vanhemmuus rakentuu yksityisissä tiloissa, kodin suojissa. Yksityinen vanhemmuus rakentuu performatiivisesti vanhemmuutta toistamalla. Toistamalla vanhemmuuden performatiivisia ei-synnyttäneenä naisena sosiaaliset äidit haastavat samalla sen heteronormatiivisuuden. Toistamalla perinteisen ydinperheen performatiivisia kahtena naisena perheet tulevat myös horjuttaneeksi ”normaalin perheen” merkitystä. Näin haastetaan *sekä* äitiyden *että* perheen käsitystä ja uudelleenahmotellaan niiden ääriäviä. Myös julkisen vanhemmuuden olemassaolon tärkeys tunnustetaan, mutta sen tärkein merkitys on, että se tarjoaa kyseenalaistamattoman siteen lapseen joko biologisen tai juridisen siteen muodossa.

Äidit myös positioivat oman perheensä hyvin vahvasti normaaliksi. He painottavat arjen tavallisuutta, jonka tavanomaisuus menee heidän mukaansa jopa ärsyttävyyden puolelle. He tekevät oma-aloitteisesti vertailuja heteroperheisiin korostaen, että heidän perheessä toimitaan ”ihan niin kuin tavallisissakin perheissä”. Aineistosta kuvastuu myös kaikenlaisen erityislaatuisuuden väheksyminen. Lesbous ei ole iso osa äitien persoonaa, seksuaalivähemmistöerityistä materiaalia ei kaivata ”koska tää nyt on ihan samanlaista arjen pyöritystä”. Parhaina muistetaan hetket, kun heidän perheensä erikoisuutta ei painotettu tai siitä kysely, vaan se oli hiljaisesti ymmärretty oikein.

Väheksymällä perheensä erikoisuutta äidit neuvottelevat omasta marginaalisuudestaan. He asettivat itsensä pois ”erilaisen perheen” kategoriasta, koska kokevat, että kuulumalla tuohon kategoriaan he omaksuvat samalla ongelmavanhemmuuden ja perhearvojen romuttajien leiman.

Kaksiäitiset perheet tekevät ydinperheideaalin normatiivisen luonteen näkyväksi pelkällä olemassaolollaan ja näin ollen myös haastavat sen ainoana totuutena. Kuitenkin haastaessaan ”normaalin rajat”, he myös haastavat niitä suuremmin tavallisuusretoriikan avulla. He eivät hyväksy kategoriaa, johon minä heidät lokeroin, vaan puhuvat aktiivisesti tuota ennakkokäsitystä vastaan ja paradoksaalisesti positioivat itseään ydinperheideaalin sisälle.

Haastatteleman perheet piirtävät pelkällä olemassaolollaan näkyviin heteronormatiivisuuden, joka kulttuurissamme vallitsee. Sateenkaariperheet ovatkin esimerkki siitä, miten myös käsitteenä, normatiivisina käytäntöinä ja konkreettisena olemisena on jatkuvan muutoksen alaisena. Juridisen vanhemmuuden tultua mahdolliseksi kaksiäitisen perheen sosiaaliselle äidille ei voida enää sanoa, että virallinen näkemys perheestä rakentuu käsitykselle kahdesta eri sukupuolta olevasta vanhemmasta. Lapsella voi olla nyt Suomessa virallisesti kaksi äitiä eikä yhtään isää. Vaikka haastatteleman äidit eivät nähneet tämän muutoksen vaikutuksia välittömässä arkielämässään, yhteiskunnallisesti tämä on suuri harppaus perhemuotojen tunnistamisessa ja tunnustamisessa. Kaksiäitiset ja -isäiset perheet näkyvät pian tilastoissa heteroydinperheiden rinnalla, ja tulevat tätä kautta näkyvämmäksi myös yhä laajemmalle osalle ihmisiä. Perhe on yhtä aikaa sekä hyvin yksityinen että julkinen asia. Tämä kahtiajako tekee siitä aiheena hyvin syttymisherkän. Kahden vanhemman ja heidän lastensa muodostamat sateenkaariperheet ovat nyt ensimmäistä kertaa Suomessa virallisesti tunnustettu perhemuoto, ja tätä kautta ne tulevat osaksi yhteiskunnallista säätelyä.

Monet sosiaalisten äitien kokemuksista ovat hyvin lähellä isien kokemuksia, mutta eroavaisuuksiakin on. Kaksiäitisen perheen ei-synnyttäneiden (sekä äitien että isien) vanhemmuuden kokemusten vertailu tarkemmin voisikin olla hyvä tapa päästä käsiksi siihen, mikä on sukupuolisidonnaista ja mikä ei vanhemmuudessa. Väittäisinkin, että vanhemmuutta ei voi nähdä pelkästään miesvanhemmuutena ja naisvanhemmuutena, isyytenä ja äitiytenä. Vanhemmuuden kokemus koostuu monista osasista, joissa sukupuoli

on vain yksi osatekijä. Samalla tavalla kuin sukupuolia voidaan nähdä olevan useita, myös vanhemmuuksia voitaisiin nähdä olevan lukemattomia erilaisia.

Haastattelujen ja niiden analyysin edetessä koin käyttämäni käsitteiden sopivan yhä huonommin haastattelemiin ihmisiin ja heidän tilanteisiinsa. Sukulaisuusjärjestelmämme, joka tunnistaa ainoastaan biologisen äidin ja isän, on auttamattoman kyvytön kuvaamaan kaksiaitisen perheen todellisuutta. Kysymys kuuluukin, tulisiko ei-synnyttäneelle äidille olla oma nimensä, joka ei määrittyisi negaation kautta. Niin sosiaalinen äiti, ei-biologinen äiti, ei-synnyttänyt äiti kuin kanssaäitikin ovat kaikki käsitteitä, jotka määrittyvät jollain tavalla suhteessa biologiseen äitiin. Ne antavat ymmärtää, että synnyttänyt äiti on se ”oikea äiti”, ja kaikki muut lapsen elämässä olevat henkilöt jollain tavalla toissijaisia. Haastattelemani sosiaaliset äidit käyttivät itsestään joko etunimiä tai nimityksiä äiti, mamma, äippä. Tässä olisikin ainesta tarkempaan teoreettis-empiiriseen tarkasteluun. Mikä merkitys äitien nimityksillä on sekä sateenkaariperheen että koko perheinstituution todellisuuteen? Ja voiko vanhemmuutta koskaan irrottaa sukupuolesta ja ennen kaikkea биологиasta?

LÄHDELUETTELO

Aaltola, Juhani (2001) *Filosofia, tiede, ymmärtäminen*. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-Kustannus, 10–25.

Aarnipuu, Tiia (2002) *Sateenkaariperheellisiä työssä ja poissa työstä*. Teoksessa Jukka Lehtonen (toim.) *Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä*. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus (Gummerus), 48–52.

Aarnipuu, Tiia (2010) *Sateenkaariperheen ABC*. Helsinki: Seksuaalinen tasavertaisuus SETA.

Ahola, Minna (2000) *"Ihan perhe vaan"*. Lesboperheissä elävien nuorten perhekäsityksiä. Helsinki: Seksuaalinen tasavertaisuus SETA.

Aizley, Harlyn (toim.) (2006) *Confessions of the Other Mother. Nonbiological Lesbian Moms Tell All!* Boston: Beacon Press.

Alasuutari, Pertti (2001) *Laadullinen tutkimus*. Jyväskylä: Vastapaino.

Allred, Pam (1998) *Making a Mockery of Family Life? Lesbian Mothers in the British Media*. Teoksessa Gillian A. Dunne (toim.) *Living "Difference": Lesbian Perspectives on Work and Family Life*. New York: Haworth Press, 9–22.

de Beauvoir, Simone (1972) *The second sex*. London.

Berger, Peter L. ja Luckmann, Thomas (2009) *Todellisuuden sosiaalinen rakentuminen: tiedonsosiologinen tutkielma*. Helsinki: Gaudeamus.

Biblarz, Timothy J. & Savci, Evren (2010) *Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender Families*. *Journal of Marriage and Family* 3/2010, Vol. 72, 480–497.

Butler, Judith (2006) *Hankala sukupuoli*. Helsinki : Gaudeamus.

Böök, Marja-Leena (2001) *Vanhemmuuden diskurssit työttömyystilanteessa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Clarke, Gill (1998) *Working out: Lesbian Teachers and the Politics of (Dis)Location*. Teoksessa Gillian A. Dunne (toim.) *Living "Difference": Lesbian Perspectives on Work and Family Life*. New York: Haworth Press, 85–100.

Dalton, Susan E. & Bielby, Denise D. (2000) *"That's our kind of constellation" Lesbian Mothers Negotiate Institutionalized Understandings of Gender within the Family*. *Gender & Society* 1/2000, Vol. 14, 36–61.

Dunne, Gillian A. (2000) *Opting into motherhood. Lesbians blurring the boundaries and transforming the meaning of parenthood and kinship*. *Gender & Society* 1/2000, Vol. 14, 11–35.

Erola, Jani (2008) *Tutkimusetiikkaa mutta ei sovinnaisuudentavoittelua*. *Sosiologia* 2/2008, Vol. 45, 143–145.

Eräranta, Kirsi (2007) Olevasta tekijäksi? Psykososiaalinen tieto isän määrittäjänä. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 2007, 83–105.

Forsberg, Hannele (2003) Kriittistä näkökulmaa jäljittämässä. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 7–15.

Hacking, Ian (1999) The social construction of what? Cambridge: Harvard University Press.

Hatakka, Mari (2011) Nainen, mies, rakkaus, seksi. Heterosuhteen kulku, kulttuurinen malli ja sitä selittävät diskurssit kahden omaelämäkertaa-aineiston valossa. Helsinki: Unigrafia Oy.

Hekanaho, Pia Livia (2007) Pervoika ja ongelmallinen parisuhdenormatiivisuus. SQS: Suomen queer-tutkimuksen seuran lehti 1/2007, 52–61

Hirvonen, Ari (2006) Eettisesti hyvä tutkimus. Teoksessa Jaana Hallamaa ym. (toim.) Etiikkaa ihmistieteille. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 31–49.

Hirvonen, Helena (2006) Hedelmöityshoitolaki ja sosiaalinen kansalaisuus – inkluusion ja eksklusion politiikat. Yhteiskuntapolitiikan pro gradu-tutkielma. Jyväskylän yliopisto.

Huotari, Kari (2002) HIV-positiivisten homo- ja biseksuaalimiesten salatut elämät. Teoksessa Kirsi Juhila, Hannele Forsberg & Irene Roivainen (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, 145–163.

Huttunen, Jouko (2001) Isänä olemisen uudet suunnat. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Huuska, Maarit (2002) Transihmiset – sukupuoleltaan moninaiset työelämässä. Teoksessa Jukka Lehtonen (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES raportteja 269, 31–40.

Hynnä, Maria (1997) Lesbojen vaihtoehtoinen lisääntyminen. Teoksessa Jukka Lehtonen, Jussi Nissinen & Maria Socada (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen. Helsinki: Edita, 165–174.

Isyyslaki 700/1975.

Jokinen, Arja, Huttunen Laura & Kulmala, Anna (2004) Johdanto: Neuvottelu marginaalien kulttuurisesta paikasta. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 9–19.

Juhila, Kirsi (2004) Leimattu identiteetti ja vastapuhe. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala. Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 20–32.

Jämsä, Juha (2003) "Isä, joka on homo" - homomiehen perhe ja vanhemmuus. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.

Jämsä, Juha (2007) Näkymättömistä perheistä sateenkaariperheiksi - seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen lapsiperheet. Teoksessa Kati Mustola & Johanna Pakkanen

(toim.) Sateenkaari-Suomi. Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen historiaa. Helsinki: Like, 163–174.

Jämsä, Juha (2008) Suomalaiset sateenkaariperheet. Teoksessa Juha Jämsä (toim.) Sateenkaariperheet ja hyvinvointi. Käsikirja lasten ja perheiden kanssa työskenteleville. Jyväskylä: PS-Kustannus.

Jämsä, Juha (2009) Sateenkaariperheiden lasten hyvinvointi. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula, Sakari Karvonen & Salme Ahlström (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 138–151.

Jämsä, Juha (2010) Tarpeeton ja avuton isä. Teoksessa Juha Jämsä & Susa Kalliomaa (toim.) Isyyden kielletyt tunteet. Helsinki: Väestöliitto, 112–121.

Jämsä, Juha & Kuosmanen, Paula (2007) Sateenkaariperheet ovat monenlaisia lapsiperheitä. Teoksessa Paula Kuosmanen & Juha Jämsä (toim.) Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja kouluissa. Helsinki: Työministeriö, 13–20.

Krok, Suvi (2009) Hyviä äitejä ja arjen pärjääjiä. Yksinhuoltajia arjen marginaalissa. Tampereen yliopisto.

Kulmala, Anna & Vanhala, Anni (2004) Vanhemmuus marginaalissa: kulttuurinen mallitarina osana henkilökohtaista vanhemmuutta. Teoksessa Arja Jokinen, Laura Huttunen & Anna Kulmala (toim.) Puhua vastaan ja vaieta. Neuvottelu kulttuurisista marginaaleista. Helsinki: Gaudeamus, 98–114.

Kuosmanen, Paula (1996) Lesboäitiys - diskursiivisesti mahdoton positio modernissa sukupuolijärjestelmässä. Teoksessa Harriet Silius & Sirpa Wrede (toim.) Moderskap och reproduktion. Möjligheter och marginaler. Åbo: Åbo Akademi, 150–207.

Kuosmanen, Paula (1997) Lesboäidit ja lapset = lesboperhe? Teoksessa Jukka Lehtonen, Jussi Nissinen & Maria Socada (toim.) Hetero-olettamuksesta moninaisuuteen. Helsinki: Edita, 100–110.

Kuosmanen, Paula (2000) Äitien ja lesbojen arkipäivän tilanteita: performatiivis-diskursiivinen tarkastelu. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.

Kuosmanen, Paula (2002) Lesbovanhempien taktiikat, perhe-esitykset ja sukupuolityylit työpaikoilla. Teoksessa Jukka Lehtonen (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES raportteja 269, 53–64.

Kuosmanen, Paula (2007a) "Mitäs ehkäsy te käytitte?" Asiakaskäytäntöjä ja ensimmäisten lesbojen taktiikoita äitiyshuollon tiloissa. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) Perhetyön tieto. Tampere: Vastapaino, 168–204.

Kuosmanen, Paula (2007b) Johdanto: Sateenkaariperheet, julkiset ja tilat ja queer-politiikka Suomessa. SQS: Suomen queer-tutkimuksen seuran lehti 1/2007, 1–21.

Kuosmanen, Paula (2007c) Sateenkaarifamilistinen käänne ja suomalaisten sateenkaarivanhempien muuttuvat perhemuodot. Teoksessa Paula Kuosmanen & Juha Jämsä (toim.) Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveyspalveluissa ja kouluissa. Helsinki: Työministeriö, 37–44.

Kuosmanen, Paula (2007d) Sateenkaarivanhempien kokemuksia äitiysneuvolakäynneistä. Teoksessa Paula Kuosmanen & Juha Jämsä (toim.) Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveystalveluissa ja kouluissa. Helsinki: Työministeriö, 52–57.

Kuosmanen, Paula (2007e) Päivähoito – montako äitien- ja isänpäiväkorttia yksi lapsi voi tehdä? Teoksessa Paula Kuosmanen & Juha Jämsä (toim.) Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveystalveluissa ja kouluissa. Helsinki: Työministeriö, 62–67.

Kuosmanen, Paula (2008) Ajallis-tilallinen queer-näkökulma lesboäitien ja naisparien perhesuhteisiin. Teoksessa Eija Sevón & Marianne Notko (toim.) Perhesuhteet puntarissa. Helsinki: Gaudeamus, 131–152.

Kuosmanen, Paula (2009) Erkännandet av finländska regnbågsföräldrar som medborgare – inom familjepolitik, lagstiftning och social- och hälsovårds- tjänsten 1990-2007. Teoksessa Jennie Westlund (toim.) Regnbågsfamiljers ställning i Norden. Politik, rättigheter och villkor. Oslo: NIKK, 175–256.

Kuosmanen, Paula (2011) suullinen tieto. Sähköpostikirjeenvaihto, tammikuu 2011.

Kuosmanen, Paula & Jämsä, Juha (2007) Suomalaiset sateenkaariperheet sosiaali- ja terveystalveluissa ja koulussa. Helsinki: Työministeriö.

Kurkko, Heli (2008) Minun lapseni ovat minun? - Sosiaalisen äidin vanhemmuuden problematiikka naisparin perheessä. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.

Kuronen, Marjo (2003) Eronnut perhe? Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 103–120.

Kuula, Arja (2006) Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys. Tampere: Vastapaino.

Kuula, Arja (2008) Tarvitaanko tutkimusetiikan tarkistusta? Sosiologia 2/2008, Vol. 45, 135–142.

Kuula, Arja & Tiitinen, Sanni (2010) Eettiset kysymykset ja haastattelujen jatkokäyttö. Teoksessa Johanna Ruusuvoori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen. Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 446–459.

Kyyrönen, Sinikka (2003) Homoseksuaalien käsityksiä perheestä ja parisuhteen virallistamisesta. Jyväskylän yliopiston perhetutkimusyksikön julkaisuja, 14.

Lahti, Annukka (2007) ”Ihan samanlaisia ku muutki ihmiset”- bi-naisten ja kumppanien parisuhteen tuottamisen strategiat. SQS: Suomen queer-tutkimuksen seuran lehti 1/2007, 35-51.

Laine, Timo (2007) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Juhani Aaltola & Raine Valli (toim.) Ikkunoita Tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-Kustannus, 26–43.

Lammi-Taskula, Johanna & Salmi, Minna (2009) Työnjako ja tyytyväisyys parisuhteeseen pikkulapsiperheissä. Teoksessa Johanna Lammi-Taskula, Sakari Karvonen & Salme

Ahlström (toim.) Lapsiperheiden hyvinvointi 2009. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos, 50–59.

Lapsiperheet tyypeittäin 1950-2009. www.stat.fi/til/perh/2009/perh_2009_2010-05-28_tau_003_fi.html. Viitattu 30.12. 2010.

Lehtonen, Jukka (2006) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt Suomen kunnissa. Työministeriö: ESR-tutkimukset ja selvitykset 8/06.

Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (toim.) (2004a) "Eihän heterotkaan kerro..." Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. Helsinki: ESR tutkimukset ja selvitykset –sarja 269.

Lehtonen, Jukka & Mustola, Kati (2004b) Seksuaalisuuden ja sukupuolen moninaisuus työssä – tutkimuksen tausta ja keskeiset käsitteet. Teoksessa Jukka Lehtonen & Kati Mustola (toim.) "Eihän heterotkaan kerro..." Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. Helsinki: ESR tutkimukset ja selvitykset –sarja 269, 18–24.

Lewin, Ellen (1994) Negotiating Lesbian Motherhood: The Dialectics of Resistance and Accommodation. Teoksessa Evelyn Nakano Glenn, Grace Chang & Linda Rennie Forcey (toim.) *Mothering. Ideology, Experience, and Agency*. New York: Routledge, 333–354.

Mills, Sara (2004) *Discourse*. London: Routledge, 2004.

Mustola, Kati & Vanhala, Anna (2004) Seksuaalivähemmistöjä koskevan kyselyn tuloksia. Teoksessa Jukka Lehtonen & Kati Mustola (toim.) "Eihän heterotkaan kerro..." Seksuaalisuuden ja sukupuolen rajankäyntiä työelämässä. Helsinki: ESR tutkimukset ja selvitykset –sarja 269, 30–57.

Nakano Glenn, Evelyn (1994) Social Constructions of Mothering: A Thematic Overview. Teoksessa Evelyn Nakano Glenn, Grace Chang & Linda Rennie Forcey (toim.) *Mothering. Ideology, Experience, and Agency*. New York: Routledge, 1–32.

Nätkin, Ritva (2003) Moninaiset perhemuodot ja lapsen hyvä. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 16–38.

Oinas, Elina (2004) Haastattelu: kokemuksia, kohtaamisia, kerrontaa. Teoksessa Maria Liljeström (toim.) *Feministinen tietäminen. Keskustelua metodologiasta*. Tampere: Vastapaino, 209–227.

Oulasmaa, Minna & Saloheimo, Anja (2010) Stereotyyppiset isäkuvat. Teoksessa Juha Jämsä & Susa Kalliomaa (toim.) *Isyyden kielletyt tunteet*. Helsinki: Väestöliitto, 20–29.

Raatikainen, Panu (2004) *Ihmistieteet ja filosofia*. Helsinki: Gaudeamus, 2004.

Raatikainen, Panu (2006) Voiko ihmistiede olla arvovapaata? Teoksessa Jaana Hallamaa ym. (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 93–107.

Ritala-Koskinen, Aino (2009) Kuinka uusperhe kesytetään? Teoksessa Riitta Jallinoja (toim.) *Vieras perheessä*. Helsinki: Gaudeamus, 128–145.

Ronkainen, Suvi (1989) Nainen ja nainen - haastattelun rajat ja mahdollisuudet. *Sosiaalipolitiikka. Sosiaalipoliittinen yhdistys*, 65–78.

Saffron, Lisa (1998) Raising Children in an Age of diversity - Advantages of Having a Lesbian Mother. Teoksessa Gillian A. Dunne (toim.) Living "Difference". Lesbian Perspectives on Work and Family Life. New York: Haworth Press, 35–48.

Sateenkaariperhetyön projekti. Seksuaalinen tasavertaisuus SETA. http://www.seta.fi/perheprojekti/tietoa_projektista/tietoa_projektista.html. Viitattu 26.1.2011.

Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt. Helsingin yliopisto, sosiologian laitos. <http://www.valt.helsinki.fi/sosio/tutkimus/equal/esittely.htm>. Viitattu 26.1.2011.

SETA - Merkkipaaluja. Seksuaalinen tasavertaisuus SETA ry. www.seta.fi/index.php?k=16474. Viitattu 21.2.2010.

Stacey, Judith & Biblarz, Timothy J. (2001) How Does the Sexual Orientation of Parents Matter? *American Sociological Review* 2/2001, Vol. 66, 159–183.

Sullivan, Maureen (2004) *Family of Woman: Lesbian Mothers, Their Children, and the Undoing of Gender*. London: University of California Press.

Suoranta, Kirsi (2004) Veriside on eri side? Sukulaisuuden ja ydinperheen rakentuminen lastensa kanssa elävien naispariensosiaalisissa verkostoissa ja puhetavoissa. Sosiologian pro gradu-tutkielma. Helsingin yliopisto.

Turkia, Heini (2008) Minun lapseni ovat minun? - sosiaalisen äidin vanhemmuuden problematiikka naisparin perheessä. Sosiologian pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto.

Tutkimusaineistojen tiedonhallinnan käsikirja. Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto, Tampere. www.fsd.uta.fi/tiedonhallinta/. Viitattu: 21. 12 2010

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2009) Työryhmän mietintö. www.tenk.fi/hymy/mietinto.pdf. Viitattu: 21. 12 2010.

Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2002) Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausten käsitteleminen. www.tenk.fi/JulkaisutjaOhjeet/htkfi.pdf. Viitattu: 21. 12 2010.

Valkonen, Miia (2002) Homo-, lesbo- ja bi-opettaja työssään. Teoksessa Jukka Lehtonen (toim.) Seksuaali- ja sukupuolivähemmistöt työelämässä. Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus STAKES raportteja 269, 91–96.

Valkonen, Miia (2003) Avoimena ammatissa. Homo-, lesbo- ja bi-opettajien kokemuksia. Helsinki: Seksuaalinen tasavertaisuus SETA.

Vanhala, Anna (2003) Haloota nostamatta. Seksuaalivähemmistöjen avoimuus terveydenhuollon työyhteisöissä. Sosiologian pro gradu. Helsingin yliopisto.

Ward, James & Winstanley, Diana (2005) Coming out at Work: Performativity and the Recognition and Renegotiation of Identity. *The Sociological Review* 3/2005, Vol. 53, 447–475.

Ward, James & Winstanley, Diana (2003) The absent presence: Negative space within discourse and the construction of minority sexual identity in the workplace. *Human Relations*. 4/2003, Vol. 56, 1255–1280.

Weeks, Jeffrey (2007) *The World We Have Won*. London: Routledge.

- Weston, Kath (1997) *Families we Choose: Lesbians, Gays, Kinship*. New York: Columbia University Press.
- Wiberg, Matti (2006) *Yhteiskuntatiede ja kohteen vahingoittaminen*. Teoksessa Jaana Hallamaa ym. (toim.) *Etiikkaa ihmistieteille*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 261–273.
- Vuori, Jaana (2002) *Äidit, isät ja ammattilaiset*. Tampere: Tampereen yliopistopaino.
- Vuori, Jaana (2003) *Äitiyden ainekset*. Teoksessa Hannele Forsberg & Ritva Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus, 39–63.
- Vuori, Jaana & Nätkin, Ritva (2007) *Perhetyön tieto ja kritiikki. Johdanto perhetyön muuttuvaan kenttään*. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino, 7–38.
- Yesilova, Katja (2007) *Perheen puolesta. Perhekasvatus Suomessa 1970-1990-luvuilla*. Teoksessa Jaana Vuori & Ritva Nätkin (toim.) *Perhetyön tieto*. Tampere: Vastapaino, 39–64.
- Yesilova, Katja (2009) *Ydinperheen politiikka*. Helsinki: Gaudeamus, 2009.
- Yin, Robert K. (2003) *Case Study Research. Design and Methods*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Liite 1. Haastattelurunko

Esitiedot

- ikä
- oma ja puolison ammatti + koulutus
- asuinpaikka, mistä kotoisin
- lasten lukumäärä ja iät

Perherakenne

- Ketkä kuuluvat perheeseen?
- Onko lapsen biologinen isä mukana lapsen elämässä?
- Muut lapsen elämässä olevat ihmiset?
- Kutsuisitko perhettänne ydinperheeksi?
- Onko perheenne erilainen kuin perinteinen ydinperhe?
- Miten kutsut itseäsi eri tilanteissa?

Arki

- Miten elämäne muuttui sen jälkeen, kun saitte lapsia?
- Mistä saatte/olette saaneet tukea vaikeina aikoina? (keskustelutuki, käytännön apu..)
- Miten päätitte, kumpi synnyttää lapset? Onko päätös tuntunut oikealta? Tuntuuko, että olet jäänyt jostakin paitsi? Tuntuuko, että olet saanut kokea jotakin, mitä synnyttävänä äitinä ei saa kokea?
- Oletteko harkinneet hankkivanne lisää lapsia? Kumpi olisi biologinen äiti?
- Tuleeko mieleen mitään hauskoja/mieleen painuneita/vaikeita tilanteita, joissa teidän erilainen perherakenteenne on tullut ilmi?
- Miten usein arjessa tulee vastaan tilanteita, joissa sinun/teidän pitää selventää perherakennettanne? Jos sinulla olisi valta muuttaa asioita, miten muuttaisit käytäntöjä/tilanteita?
- Oletteko joutuneet selittelemään, kumpi on biologinen ja kumpi sosiaalinen äiti ja miten se on vaikuttanut ihmisten suhtautumiseen? Onko teitä kohdeltu eri tavalla? Miltä se on sinusta tuntunut?
- Millaista puolisoni raskausaika oli? Kuinka koit oman asemasi ja tehtäväsi? Mistä sait tietoa?
- Otitko vapaata kun vauva syntyi?

- Muuttuiko parisuhteenne vauvan synnyttyä ja jos muuttui, niin miten? Miltä se tuntuu nyt? Mikä on lapsen ja mikä parisuhteenne ”paikka” perheessä?
- Minkälaisia asioita teette yhdessä perheenä? Minkälaisia asioita teet pelkästään lapsen/lasten kanssa, ilman vaimoasi?
- Miten jaatte kotityöt? Tuntuuko se toimivan?
- Jutteletko lasten kasvatuksesta? Mitkä asiat ovat vaikeimpia kompromisseja ja miten ne ratkaisette?

Vanhemmuuden merkitykset

- Miltä tuntuu olla vanhempi? Minkälaisia tunteita se herättää?
- Millä nimellä kutsutte äitejä perheessänne?
- Mikä merkitys on sillä, että on lapsen biologinen vanhempi? Entä mikä merkitys on sillä, että on lapsen sosiaalinen vanhempi?
- Tuntuuko sinusta, että teillä on erilaiset siteet lapseenne/lapsiinne? Millä tavalla?
- Mikä merkitys perheen sisäisen adoption mahdollistumisella sinulle oli? Mikä muuttui? Mikä pysyi samana?
- Onko sinulla olemassa mallia, miten olla vanhempi? Mistä olet saanut mallin? Onko ollut helpompaa tai vaikeampaa, kun/jos ei ole valmista mallia?
- Miksi halusitte hankkia lapsia?
- Minkälaista äitiyden kuuluisi olla? Voiko lapsella olla kaksi äitiä? Tarvitseeko lapsi miehen ja naisen mallit? Minkä mallin sinä tarjoat lapsellesi?
- Oliko/onko sinulla vauvakuumetta? Miltä se tuntuu/tuntui? Puhutko siitä ja kenelle?

Paikka perheessä/maailmassa

- Onko sinusta ollut vaikeaa löytää paikka perheessä, kun et ole lapsen biologinen äiti?
- Onko sinusta vaikeaa sekä olla äiti että kuulua seksuaalivähemmistöön? Minkälaisissa tilanteissa tuntuu vaikealta yhdistää nämä kaksi ”puolta”?
- Tuntuuko sinusta, että et sovi virallisten lomakkeiden ”lokeroihin”? Esim. esitietolomake neuvolaan, ilmoittautumislomake päiväkotiin... Miltä sinusta tuntuu se, että paikkasi on ”isä-lokerossa”? Miten esim. neuvolassa on suhtauduttu tähän?
- Onko tilanteita, joissa sinusta on tuntunut, että vanhemmuuttasi (kykyä/oikeutta olla vanhempi tai asemaasi perheessäsi) on kyseenalaistettu? Missä? Mitä teit?
- Mitä tulevaisuudensuunnitelmia teillä on?